

POTENCIJALNA DAROVITOST I KREATIVNOST KOD DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Unapređivanje kompetencija vaspitača za
prepoznavanje i podsticanje
kreativnosti i darovitosti

Висока школа струковних студија
за образовање васпитача
Нови Сад

POTENCIJALNA DAROVITOST I KREATIVNOST KOD DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

**Unapređivanje kompetencija vaspitača
za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti**

POTENTIAL GIFTEDNESS AND CREATIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN

**Improving Preschool Teachers Competencies for Recognition
and Encouraging of Creativity and Giftedness**

Izdavač:

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu
Petra Drapšina 8, Novi Sad

Za izdavača:

dr Bojan Milošević, direktor

Urednik:

dr Lada Marinković

Recenzenti:

Prof. dr Jasmina Klemenović, Odsek za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Prof. dr Ivana Mihić, Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Jasna Cvetković - Lay, ECHA Specialist in Gifted Education,
Centar za poticanje darovitosti djeteta „Bistrić”,
Stručno-razvojni Centar, DV Iskrice, Zagreb

Elektronski pristup:

http://www.vaspitacns.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=264&Itemid=197

Naslovna strana: zajednički produkt učesnika stručnog skupa
Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta (8. 2. 2020),
u Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu

Novi Sad, 2020.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

159.928.23-053.4:[371.13(082)(0.034.2)

POTENCIJALNA darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta [Elektronski izvor] : unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti / [Lada Marinković ... et al.]. - Novi Sad : Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača

Način pristupa (URL):

http://www.vaspitacns.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=264&Itemid=197.

Naslov sa nasl. ekrana. - O projektu: str. 8-11. - Završna reč: str. 148. - Članovi tima projekta: str. 153-161. - Elektronska publikacija u PDF formatu obima 163 str. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-85447-34-1

1. Маринковић, Лада, 1970- [autor] [autor dodatnog teksta] [urednik]
а) Даровита деца -- Васпитачи -- Стручно усавршавање -- Зборници

COBISS.SR-ID 333163271

Publikacija je nastala u okviru projekta *Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta - unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti*, koji je kao razvojnoistraživački projekat visokih škola strukovnih studija finansijski podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost u 2019. godini.

Lada Marinković,

Anđelka Bulatović, Silvia Gladić, Svetlana Radović,

Snežana Bulatović, Aleksandra Marcikić, Valerija Ambruš, Aleksandra Zorić,
Olgica Stojić, Dušanka Mudrinić, Ivana Mandić, Jelena Terzić, Jelena Fatović
Nikolić, Vladimir Džinović

**POTENCIJALNA DAROVITOST I KREATIVNOST
KOD DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA**

**Unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje
kreativnosti i darovitosti**

SADRŽAJ

Lada Marinković - O PROJEKTU	8
Lada Marinković - DAROVITOST, KREATIVNOST, POTENCIJALI I MOGUĆNOSTI PREPOZNAVANJA	12
Anđelka Bulatović - SPECIFIČNOSTI I IZAZOVI PORODICA DAROVITE DECE . .	26
Snežana Bulatović - PARTNERSTVO PORODICE DAROVITOG DETETA I VRTIĆA (Primer iz prakse)	37
Svetlana Radović - DAROVITOST U KONTEKSTU FAMILIZACIJE DETINJSTVA (Skica za sociološki pogled na mogućnost ostvarenja darovitosti u savremenom društvu)	39
Anđelka Bulatović - PODRŠKA PORODICAMA DAROVITE DECE OD STRANE PREDŠKOLSKOG SISTEMA VASPITANJA I OBRAZOVANJA	48
Jelena Fatović Nikolić, Jelena Terzić - DAROVITI VASPITAČ OTKRIVANJE SOPSTVENIH POTENCIJALA.	58
Valerija Ambruš - PRVI KORACI U PREPOZNAVANJU POTENCIJALNE DAROVITOSTI NA JASLENOM UZRASTU	72
Olgica Stojić, Mirjana Banović - KREATIVNI POTENCIJALI KROZ PRIZMU SAVREMENIH KONCEPCIJA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA . .	80
Dušanka Mudrinić, Ivana Mandić - KAKO IZGLEDA VRTIĆ ZA POTENCIJALNO DAROVITO I KREATIVNO DETETE	87
Silvia Gladić - KREATIVNOST I DAROVITOST U LIKOVNOM IZRAZU PREDŠKOLSKOG DETETA	95
Aleksandra Zorić Raičević - PREPOZNAVANJE I PODSTICAJ MUZIČKI DAROVITOM DETETU	109
Aleksandra Marcikić - DAROVITO DETE I VRŠNJIACI - ODNOSI I DELANJE. . .	116

METODOLOŠKI PRISTUP I KONSTRUKCIJA INSTRUMENATA

Vladimir Džinović - KONSTRUKTI DAROVITOSTI I KREATIVNOSTI: OD IMPLICITNIH TEORIJA DO PSIHOLOŠKOG INSTRUMENTA.	122
Lada Marinković - SKALA ZA PREPOZNAVANJE POTENCIJALNE DAROVITOSTI DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA (4+) NS-D 1.0/2019 i SKALA ZA PREPOZNAVANJE POTENCIJALNE KREATIVNOSTI DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA (4+) NS-K 1.0/2019.	135
PRILOZI	
Prilog 1. NS-D 1.0/2019	137
Prilog 2. NS-K 1.0/2019	141
Prilog 3. Obrazac pisane saglasnosti roditelja/staratelja	144
Prilog 4. Primer popunjenog instrumenta i mogućnost predstavljanja profila potencijalne darovitosti (na delu dimenzija skale).	145
Prilog 5. Primer popunjenog instrumenta i mogućnost predstavljanja profila potencijalne darovitosti (na delu dimenzija skale).	147
Lada Marinković - ZAVRŠNA REČ	148
ČLANOVI TIMA PROJEKTA	153

UVOD

O PUBLIKACIJI

Publikacija koja je pred čitaocima sadrži autorske radove učesnika projekta „Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta - unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti“. Kroz njen sadržaj čitaoci se postepeno uvode u problematiku razumevanja fenomena darovitosti i kreativnosti, zatim faktora koji su od značaja za njihovo prepoznavanje, podsticanje i razvoj u periodu ranog detinjstva. Pored teorijskih razmatranja, ponuđeni su i primeri iz prakse rada vaspitača koji ukazuju na modele, metode i izazove rada sa darovitom decom i njihovim porodicama. Kao poseban doprinos praksi predstavljeni su instrumenti (skale) za prepoznavanje darovitosti i kreativnosti kod dece predškolskog uzrasta, koji predstavljaju originalan doprinos ovog autorskog tima. Detaljno je opisan metodološki postupak koji je doveo do kreiranja predstavljenih instrumenata. Sadržaj publikacije dopunjuju opisi i produkti radionica na temu darovitosti vaspitača i kreiranja vrtića za darovito i kreativno dete, koje su realizovane u okviru stručnog skupa koji je organizovan kao deo aktivnosti navedenog projekta (naziv skupa: Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta, održan 08.02.2020. u Novom Sadu).

Kao završni produkt samog projekta, publikacija prikazuje proces kroz koji smo kao tim prošli, izdvajajući one teme koje smatramo od značaja za vaspitno obrazovnu praksu u predškolskim ustanovama. Ono ka čemu smo zajedno krenuli je istraživanje načina i postupaka koji će vaspitači i stručni saradnici koristiti kao alat za prepoznavanje potencijalne darovitosti i kreativnosti dece predškolskog uzrasta i kao polaznu osnovu za planiranje metoda i vrsta podsticaja za različite uočene potencijale svakog deteta. Obzirom da su potencijal za darovitost i potencijalna kreativnost, po sadašnjim naučnim shvatanjima, delom oslonjeni na nasleđe a njihovo puno ostvarenje leži u faktorima sredine, prvi prostor uticaja vaspitača i roditelja u najranijem razvojnom dobu i senzitivnom periodu za razvoj budućih interesovanja i sposobnosti, važno je iskoristiti na najpovoljniji način, kako u interesu deteta tako i u interesu čita-

vog društva. Pred obrazovnim sistemom, čiji je početak upravo u predškolskim ustanovama, stoji izazov ne samo prepoznavanja i podsticanja snaga i potencijala svakog deteta već i odgovornost da uloženi napori u izgradnju zdrave ličnosti budu nastavljeni u daljem sistemu školovanja, vaspitnom i obrazovnom radu u okviru institucija, uz podršku porodici koja nosi primarni uticaj na razvoj ličnosti. Smatramo da ono što vaspitači i roditelji prepoznaju i podstiču u najranijem razvojnom periodu ne sme biti zanemareno u nastavku obrazovne prakse.

Na ovom mestu želimo da se zahvalimo svim vaspitačima i stručnim saradnicima koji su prepoznali značaj teme kojoj smo želeli da damo stručan doprinos a koji su svojim komentarima i sugestijama učestvovali u njemu; Nastavno stručnom veću Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, koje je podržalo ovaj projekat; Udruženju vaspitača Vojvodine koje svojim aktivnostima uvek aktivno traži od nas profesora da doprinosimo potrebama praktičara; i posebno Pokrajinskom sekretarijatu za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost koji je svojom finansijskom podrškom omogućio da planirane aktivnosti ovog projektu budu realizovane, na korist nauke i na korist profesije vaspitača, učitelja, nastavnika, roditelja i svih drugih koji će ovu publikaciju smatrati korisnom za prepoznavanje i podsticanje razvoja darovite dece.

Zahvaljujemo se našim recenzentkinjama koje su svojim stručnim komentarima doprinele višem kvalitetu ove publikacije a posebno Jasni Cvetković-Lay na svim sugestijama, podršci i saradnji.

Verujemo da ćemo u narednom periodu nastaviti da senzibilishemo stručnjake i zajednicu za izgradnju takvog okruženja u kojem će se darovitost i kreativnost negovati i uvažavati.

dr Lada Marinković

- LADA MARINKOVIĆ

O PROJEKTU

„Mapiranje darovitosti i kreativnosti dece predškolskog uzrasta“ je naziv projekta Visoke škole strukovnih studija za vaspitače u Novom Sadu koji je realizovan zahvaljujući podršci Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost kao razvojnoistraživački projekat visokih škola strukovnih studija u 2019. godini. Realizacija konkretnih projektnih aktivnosti započela je 02.09.2019. a projekat je završen 02.03.2020.

Primarni cilj ovog projekta je kreiranje instrumenata za prepoznavanje potencijalne darovitosti i kreativnosti kod dece predškolskog uzrasta za potrebe vaspitača i stručnih saradnika.

Baveći se fenomenom darovitosti i kreativnosti, isčitavajući dostupnu literaturu i osluškujući potrebe prakse, nije bilo teško zaključiti da ono što istovremeno pomaže i praksi i teorijskom razumevanju ova dva fenomena predstavlja pravljenje alata za njihovo prepoznavanje. Pored mnogih drugih tema i istraživačkih izazova u savremenoj vaspitno obrazovnoj praksi a koja je snažno oslonjena na razumevanje dečjeg razvoja u cilju njegove podrške u najboljem interesu deteta, pitanje potencijala i individualnih razlika, postaje polazna osnova za kreiranje rada sa detetom u skladu sa njegovim individualnim potrebama. Iz perspektive vaspitno obrazovne ustanove, konkretnog rada vaspitača, kao polazište svakog planiranja postavlja se pravovremeno praćenje i prepoznavanje specifičnosti svakog deteta. S obzirom da se tek u poslednje vreme fokus razumevanja inkluzivnog modela obrazovanja proširuje i na decu koja su darovita, a snažni impulsi i potrebe za podržavanjem kreativnosti dolaze od strane onih koji se bave projekcijama potreba tržišta rada, raste interesovanje za pitanja načina da se darovitost i kreativnost otkriju, podrže, i razvijaju od najranijeg uzrasta.

Tako je definisan i osnovni cilj projekta, da se odgovori na nedostajuće potrebe praktičara u njihovim nastojanjima da već na ranom predškolskom uzrastu uoče potencijale darovite dece kao i potencijale za kreativnost. Razvijanje osetljivosti za uočavanje ponašanja koja ukazuju na ove potencijale, izuzetno

su značajni za planiranje vaspitno obrazovnog rada sa ovom decom isto kao i pružanje podrške porodici darovitog deteta da nađe odgovore na brojna pitanja i dileme koje ima u vezi s planiranjem i usmeravanjem daljeg detetovog razvoja.

Projekat se realizovao kroz četiri istraživačka segmenta. Prvi je analiza postojećih instrumenata (1 mesec); drugi je kreiranje originalnog instrumenta za prepoznavanje darovitih i kreativnih potencijala kod dece, putem primene rep grid tehnike (2 meseca); treći je implementacija i evaluacija novog instrumenta (1 mesec). Završni segment (2 meseca) projekta obuhvatio je organizaciju, pripremu i realizaciju jednodnevnog stručnog susreta, kao i pisanje završne publikacije. Stručni susret za veći broj učesnika organizovan je sa ciljem razmene primera dobre prakse, prikaza toka projekta, promocije rezultata projekta, smernica za primenu u a) neposrednom radu sa decom (nove metode i postupci prepoznavanja i podsticanja potencijalno darovite i kreativne dece), b) obrazovnoj praksi budućih vaspitača u okviru, osnovnih, master studija i programa celoživotnog učenja. Skup je organizovan primarno za vaspitače, medicinske sestre-vaspitače, stručne saradnike, učitelje, studente, profesore strukovnih studija.

Više o ovom skupu na: http://www.vaspitacns.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=264&Itemid=197

Projektom je predviđeno formiranje ekspertskog tima u sastavu od deset vaspitača, tri stručna saradnika i četiri profesora Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača. Kroz četiri susreta ovaj tim bavio se upoznavanjem sa problemom i stanjem u teoriji i praksi rada u vrtićima; analizom stanja u praksi i preliminarnim definisanjem ključnih varijabli budućeg instrumenta; analizom pilot primene konstruisanih instrumenata i njihovim unapređenjem i evaluacijom procesa i dobitima za sve učesnike projekta.

Predviđeni su sledeći zadaci:

- Izraditi metodologiju i postupke za prepoznavanje darovitih i kreativnih potencijala dece predškolskog uzrasta (instrumentarij);
- Jačati kompetencije vaspitača za prepoznavanje i podsticanje potencijala za darovitost i kreativnost u ranom detinjstvu, kod predškolske dece;
- Prirediti publikaciju sa prikazom instrumenata za prepoznavanje darovitih i kreativnih potencijala dece predškolskog uzrasta, primerima reflektivnog pristupa praktičara u radu sa decom, saradnje sa roditeljima i podrške porodici, mogućnostima koje nudi savremeni predškolski program.

Rezultati projekta obogatiće nastavne sadržaje istraživanjima iz domaće prakse, za potrebe osnovnih, master studija i kreiranje programa kontinuirane

profesionalne edukacije i horizontalnog učenja vaspitača, učitelja, nastavnika i drugih zainteresovanih.

Očekuje se da rezultati projekta budu primenljivi u a) neposrednom radu sa decom i njihovim roditeljima u predškolskoj ustanovi; b) u profesionalnom obrazovanju vaspitača na osnovnim i master studijama; c) u kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji stručnjaka u oblasti obrazovanja; d) u poboljšanju komunikacije stručnjaka različitih obrazovnih institucija (vrtići-škole) u cilju obezbeđivanja kontinuiteta kvalitetnog obrazovanja potencijalno darovite i kreativne dece.

Rezultati projekta doprineće povećanju informisanosti, znanja, veština i senzibilisanosti (kompetencija) vaspitača, studenata, stručnih saradnika, roditelja i šire zajednice o značaju pravovremenog prepoznavanja i podrške kvalitetnom obrazovanju za darovitu i kreativnu decu i mlade.

Projekat je nastao inicijativom njegovog rukovodioca dr Lade Marinković (psiholog), u saradnji sa timom profesorki Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, dr Svetlana Radović (sociolog), dr Anđelka Bulatović (pedagog), Msc Silvia Gladić (likovni umetnik).

Zabeležila Olivera Kulešević

Članovi tima na stručnom skupu
*Darovitost i kreativnost dece predškolskog
uzrasta* u Novom Sadu, februara 2020.

Stručni skup je organizovan u saradnji sa Udruženjem vaspitača Vojvodine.

Kako bi ciljevi projekta bili realizovani okupljen je ekspertski tim koji su činili vaspitači i stručni saradnici sa visokim stepenom motivacije da unaprede praksu rada vaspitača ulažući u to svoje raznovrsno i bogato iskustvo. Tako su se timu projekta pridružile (abecednim redom):

Aleksandra Marcikić, spec. strukovni vaspitač, Bačka Palanka
Aleksandra Zorić, spec. strukovni vaspitač, Novi Sad
Dušanka Mudrinić, pedagog, Novi Sad
Ivana Mandić, vaspitač, Novi Sad
Jelena Fatović - Nikolić, spec. strukovni vaspitač, Pančevo
Jelena Koprivica, dipl. vaspitač, Vrbas
Jelena Terzić, strukovni vaspitač, Novi Sad
Olgica Stojić, MA psiholog, pedagoški savetnik, Vrdnik
Olivera Kulešević, spec. strukovni vaspitač, Bačka Palanka
Sabina Šurlan, strukovni vaspitač, Novi Sad
Snežana Bulatović, spec. strukovni vaspitač, Kula
Valerija Ambruš, spec. strukovni vaspitač, pedagoški savetnik, Apatin
Vesna Vučković, MA, vaspitač, Novi Sad
Kao stručni konsultat timu se priključio i dr Vladimir Džinović, psiholog, sa
Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd.

• LADA MARINKOVIĆ

DAROVITOST, KREATIVNOST, POTENCIJALI I MOGUĆNOSTI PREPOZNAVANJA

Uvod: Kontekst i preduslovi za prepoznavanje darovitosti i kreativnosti

Interesovanje za darovite je oduvek u nekoj meri bilo prisutno i privlačilo pažnju pre svega produktima kojima su takvi daroviti pojedinci, kreativni izumitelji/inovatori i mislioci unapređivali život ljudi i podsticali napredak društva i civilizacija. Bilo da je reč o novim načinima razumevanja sveta, prirode, čovekovog ponašanja, umetnosti ili razvoja tehnologija, promene koje su istorijski zabeležene, povezuju se sa nekim izuzetnim pojedincima. Za nauku, interesovanje za pitanje objašnjenja pojave ovakvih pojedinaca i njihovih karakteristika, posle dugog trajanja pripisivanja božanskih ili drugih neuhvatljivih moći kojima raspolažu i kojima su obdareni oni koje nazivamo darovitima, započelo je Termanovim longitudinalnim istraživanjem (Terman, 1925). Daljim naporima istraživača, dugogodišnje shvatanje darovitosti i kreativnosti kao nasleđem definisanih fenomena, izrazito retkih u populaciji, usko prepoznatljivih kroz merenje intelektualnih kapaciteta, napušteno je. Danas, prema darovitosti i kreativnosti, iako i dalje fenomenima koji intrigiraju istraživače u domenu teorijskih konceptualizacija, sve je češće gledište da su darovitost i kreativnost ponašanja koja se mogu razvijati, podržavati ranom i adekvatnom stimulacijom, vaspitnim i obrazovnim intervencijama, podrškom socijalne sredine. Potencijali za darovitost danas se ne vezuju samo za domen školskog postignuća, već za široku lepezu sposobnosti koji se mogu prepoznati kroz specifična individualna interesovanja, izraženu unutrašnju motivaciju, fluentnost ideja, divergentno mišljenje, originalnost ideja i zamisli kojima je potrebno otvoriti prostor da se realizuju u različitim domenima.

Već na prvoj svetskoj konferenciji o darovitoj deci održanoj u Londonu 1975., govorilo se o definisanju društvenih potreba za darovitima (Gallagher, u Gibson & Chennels, 1976., prema Đorđević, Maksić, 2005) te je istaknuto da je za društvo važno da odredi ciljeve, sklonosti i sposobnosti koje želi da podstiče i razvija u obrazovanju dece (Marinković, 2019).

Snažna intencija savremenog tržišta rada za inovacijama, pokreće i promene u obrazovanju koje treba da izgradi one kompetencije kod mlade osobe kako bi ona, ne samo našla mesto u savremenom svetu, već i ostvarila najveći mogući stepen samoostvarenja na lično mentalno higijenskom planu. Savremeno globalno stajalište da su individualni potencijali bogatstvo celog društva, provlači se i kroz savremene koncepcije viđenja i ophođenja prema deci od njihovog najranijeg uzrasta. Koncept dečjih prava, težnja ka ostvarenju socijalne inkluzije, sociokulturna i konstruktivistička teorija i predstava o dečjim moćima i sposobnostima da ko-konstruiše svet oko sebe i na taj način participativno i ravnopravno sa odraslima izgrađuje sopstvenu ličnost, oslonci su za aktivnosti potrebne da se rano prepoznaju individualni potencijali deteta i da se prema njima kreiraju sadržaji podrške, socijalizacije i obrazovne intervencije.

Iako u našoj zemlji postoji solidna literatura o darovitosti, ona ne obezbeđuje u dovoljnoj meri praktičare koji su pred svakodnevnim izazovom prepoznavanja darovitih i kreativnih potencijala niti im obezbeđuje smernice ili modele koji bi olakšali sistematsku podršku unutar obrazovnog sistema. U školovanju vaspitača i nastavničkog kadra, nedostaje. Daroviti su u okviru Zakona o obrazovanju (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2019) prepoznati u okviru inkluzivnog pristupa, i određeni pojmom deca i učenici sa izuzetnim sposobnostima ali nedostaju smernice za njihovo sistemsko prepoznavanje. Takođe, nije jasno ni na koje se izuzetne sposobnosti misli. Prepoznavanje se prepušta slučaju a postupci identifikacije retko se sistematski sprovode.

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (2019) predviđa kao jedan od ciljeva delatnosti predškolskog vaspitanja i obrazovanja (Član 4) predviđa razvijanje potencijala deteta kao pretpostavke za dalji razvoj društva i njegov napredak. Kao jedan od principa navodi se i razvojnost. „Razvijanje različitih oblika i programa u okviru predškolske delatnosti u skladu sa potrebama dece i porodice i mogućnostima lokalne zajednice, kontinuirano unapređivanje kroz vrednovanje i samovrednovanje, otvorenost za pedagoške inovacije.“ (Zakon, 2019).

Član 34 (Podrška deci iz osetljivih društvenih grupa) istog Zakona navodi da detetu kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u vaspitanju i obrazovanju, predškolska ustanova obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka, odnosno vrši prilagođavanje i, ukoliko je potrebno, obezbeđuje izradu, donošenje i realizaciju individualnog obrazovnog plana (IOP1). Dalje Zakon

ne razmatra mogućnost izrade IOP3 niti na bilo koji način ukazuje na prepoznavanje potreba dece sa izuzetnim sposobnostima (bez obzira na tumačenje pojma). Može se zaključiti da je ovaj deci kod koje su prepoznate visoko razvijene sposobnosti (čak ne ni potencijali za razvoj i postignuća u određenom domenu razvoja) preostaju mere individualizacije, a mogućnost dodatnih i posebnih programa podsticanja ni ne postoji u redovnim predškolskim programima. Darovitu decu Zakon možda određuje kao decu koja iz „drugih razloga“ imaju potrebu za dodatnom podrškom u vaspitanju i obrazovanju. Dakle, može se zaključiti da u sadašnjem zakonskom okviru predškolskog vaspitanja i obrazovanja ne prepoznajemo decu koja su potencijalno darovita i kojoj je potrebna dodatna stimulatívna sredina u najsenzitivnijem periodu za razvoj potencijala.

No, u Novim osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Godinama uzleta“ (2018) možemo videti da se u kreiranju vaspitno obrazovne prakse, kao polazna osnova, dete upravo vidi kao kompetentno i bogato potencijalima. I to svako dete. Kompetentnost deteta razvija se u podsticajnom i podržavajućem okruženju odraslih i vršnjaka. I upravo da bi dete moglo da ispolji svoje potencijale ono mora imati adekvatnu negu i podržavajuću sredinu. Pretpostavka je da se adekvatnost određuje na osnovu procene i posmatranja svakog deteta i njegovih individualnih karakteristika, kapaciteta i potreba. Dete se posmatra kao bogato potencijalima i svojim jedinstvenim mogućnostima. U tom smislu savremena pedagoška praksa poziva na prepoznavanje svih oblika jedinstvenosti.

Ističe se i da dete ima kreativni potencijal da sebe izrazi na različite načine i da na kreativne načine povezuje svoja iskustva, prerađuje svoje ideje. Ovaj kreativni potencijal odgovara „malom c“ (Richards, 2007), koji se u literaturi o fenomenu kreativnosti zaista i može naći kod dece, ali ne označava onaj kreativan potencijal koji se u kombinaciji sa drugim odrednicama može dovesti u vezu sa darovitošću. Ovakva kreativnost treba da bude negovana i podsticana kao potencijal kod svakog deteta. Da li će se ta vrsta kreativnosti ispoljiti u odrasloj dobi kao produktívna, te ćemo je moći identifikovati kao kreativnu darovitost, ostaje da se prati.

„Darovitost treba posmatrati kao razvojni fenomen, jer ona ne postoji drugačije nego kao potencijal za buduća postignuća“ navodi Čikscentmihalji (Csikszentmihalyi, Rathunde & Whalen, 1993; Csikszentmihalyi & Robinson, 1986. u Altaras-Dimitrijević, 2006, str 18-19).

Dijagnostika na ranom predškolskom uzrastu sama po sebi nije lak zadatak a dodatno je to teškoća kada se radi o potencijalima nečega što zapravo i nejasno definišemo. Iako postoje različite liste koje služe beleženju onoga što odstupa od tipičnog za određeni uzrast, pitanje kvaliteta te sposobnosti kao potencijale darovitosti ili kreativnosti nije jednostavan zadatak, naročito ako se radi o potencijalima koji ne prate opipljivi ili vidljivi produkti. Da li neko de-

te pokazuje potencijal da bude izvrsno u nekoj oblasti odrediće svakako njegove sposobnosti, ali i njegova motivacija i uslovi koji će biti adekvatno podržavajući. Da li će neko dete iskazati svoju darovitost u muzici, sportu, likovnom stvaralaštvu, prirodnim naukama, ili pak u ulozi vođe, inspiratora, inovatora, književnika, glumca, kuvara, menadžera, ili će svojim sposobnostima dati kreativan doprinos u domenima mogućeg ljuskog delovanja koji nam trenutno nije poznat, znamo da zavisi kako od naslednih potencijala za izuzetnost u nekom području tako i od životnih okolnosti i podsticaja u okruženju koji će podržati njegovo ispoljavanje.

Dakle, kontekst u kojem se definiše darovitost i kreativnost odnosi se s jedne strane na *vreme* u kojem vlada određena slika o detetu generalno, a s druge strane na *paradigmu* razumevanja darovitosti i kreativnosti kao izuzetnog postignuća malog broja pojedinaca ili kao potencijala koji je delimično zasnovan na nasleđu a u velikoj meri može biti razvijan u pogodnom obrazovnom i društvenom okruženju (Marinković, 2019). Ovi problemi su globalno prisutni a praktični vidovi i mere prepoznavanja i identifikovanja oslanjaju se na društveni konsenzus i značaj i važnost koji društva i države pridaju ovim fenomenima.

Darovitost i kreativnost – određenje fenomena krojeno istorijom razvoja saznanja

Oko toga šta su konstitutivni elementi darovitosti razlikuju se tri grupe stavova. Stav da je čine različite vrste izuzetnih sposobnosti (Gagne, 2005., Winer, 1996., Robinson, 1993), stav da je određuju natprosečne sposobnosti i određene karakteristike ličnosti (Renzulli, 2005., Feldhusen, 1986.) i stav da je darovitost interakcija visokih sposobnosti, crta ličnosti i sredinskih faktora (Tanenbaum 1986., Csikszentmihalyi et.al, 1993.) Za sve tri grupe navedenih stavova prema darovitosti zajednički element su visoke sposobnosti u bar nekom domenu, dok su ostali činioci darovitosti zastupljeni i naglašeni u većoj ili manjoj meri.⁴

Aktuelne teorije o darovitosti prave razliku između dečje i odrasle darovitosti. „Visok skor na nekom testu predstavlja adekvatnu meru darovitosti u detinjstvu, ali se sa odrastanjem kriterijum darovitosti pomera sa potencijala na postignuće” (Subotnik, Arnold & Noble, 1995., prema Altaras-Dimitrijević, 2006:34).

Da je dete otac čoveka, govorio je Frojd. Da li je darovito ili kreativno dete otac darovitog ili kreativnog odraslog? U vreme Termanovih i Goltonovih istraživanja, kada je dominantno vladalo mišljenje o naslednim faktorima koji su odgovorni za nastajanje darovitih rekli bi da je to tačno, Međutim, danas sve više istraživanja i teorija naglašava mogućnost uticaja na razvoj potencijala za darovito i kreativno ponašanje kroz one koji su sredinski. Dodatno,

broj sati uloženi u bavljenje nekom delatnošću, prema novijim istraživanjima predstavlja značajan faktor koji među potencijalno darovitim pravi razliku između vrhunski uspešnih i produktivnih i oni koji ne postižu vrhunske rezultate (Ericsson, 1991., prema Sajid, 2013.)

Definicije darovitosti koje potiču iz ranih šezdesetih godina prošlog veka uglavnom su usmerene na visoke intelektualne sposobnosti. Njima se pokušava objasniti darovitost koja se najčešće i izjednačava sa visokim školskim postignućima učenika (Đorđević, 1999:584)

Savremene definicije su mnogo kompleksnije. U njima se mogu pronaći brojni kvalitativni i kvantitativni aspekti, a u zavisnosti od teorijskog pristupa njihov odnos varira u odnosu tih aspekata.

Darovitost se posmatra multidimenzionalno. Uključuje karakteristike ličnosti, kognitivne sposobnosti i ponašanja (Dal Forno, Bahia, Veiga, 2015). Upravo nekognitivne karakteristike počinju intenzivno da se proučavaju i da se uviđa njihov doprinos. Renzulijeva troprstenasta teorija upravo naglašava karakteristike poput posvećenosti i usmerenosti na zadatak i kreativnosti kao jednako značajne komponente darovitosti uz postojanje i visokih sposobnosti (Renzuli, 2010). Upravo Renzuli naglašava da je darovitost potencijal u razvoju individue, koji se postiže kroz učenje i obrazovanje i vidljivo je kroz produkciju koju osoba pokazuje u određenoj oblasti delovanja.

Prema Ganjeu (Gagné, 1985) daroviti poseduju urođene sposobnosti na koje utiču sredinski faktori i intrapersonalni odnosi, te oni omogućavaju da se potencijal transformiše u talenat. Darovitost se sagledava kao kombinacija urođenih sposobnosti i sredinskih faktora, uglavnom dolazećih od strane obrazovnih institucija. Zato su darovitost i domen njenog ispoljavanja za pojedinca šansa da izrazi svoje različite sposobnosti i interesovanja (Renzuli, 2010). A obrazovanje u tom procesu je od velikog značaja.

Predškolsko obrazovanje, kao glavni izvor za učenje i razvoj van porodičnog konteksta, predstavlja prostor za prepoznavanje i razvoj darovith potencijala.

Darovitost se dugo razumevala kao visoko postignuće i dugo je bila izjednačavana i objašnjavana skoro isključivo merom kvocijenta inteligencije, oko čije visine su se vodile rasprave ali se konsenzusno kao "cut off point" najčešće razmatrao IQ od 140 jedinica i više. Mnogobrojnim istraživanjima ipak se došlo do zaključka da je ovako visok IQ samo uslov, ali ne i ukupno određenje darovitosti. Gardnerova teorija višestrukih inteligencija dodatno je obogatila razumevanje darovitosti u različitim domenima i sposobnostima i odvojila nas od povezivanja darovitosti sa akademskim i školskim postignućem.

Šta to još pored visokih sposobnosti u nekoj oblasti, može biti odlika darovitih? Teorija Renzulija i Reiso (Rensulli, J. S. Reis, 1985) vidi darovitost kao fenomen u kojem se susižu, preklapaju visoke sposobnosti, određene osobine ličnosti i kreativnost. Ukoliko postoji preklapanje samo visokih sposobnosti i

motivacije a nedostaje kreativni element, produkti takve osobe neće biti novi i originalni. Ako postoje visoke sposobnosti i kreativnost a nedostaje motivacija, takav daroviti neće ispoljiti svoje potencijale ni na koji način.

Za obrazovni kontekst i podsticanje razvoja potencijalno darovitih najznačajnije je što i autori ovog modela naglašavaju, a to je da se na kreativnost i motivaciju može delovati i da su obe karakteristike podložne formiranju sredinskim faktorima, za razliku od visokih sposobnosti koje su pod uticajem nasleđa.

Pored vrste i stepena izraženosti unutrašnje motivacije, pod ostalim osobinama ličnosti od značaja za darovitost navode se emocionalna stabilnost, autonomija, samostalnost, samoinicijativa, adaptabilnost na nove situacije, otvorenost za novo, ambicioznost, određena doza sklonosti isprobavanja i preuzimanja rizika. Daroviti pokazuju karakteristike visoke radne energije, izdržljivi su, zantizeljni, iskazuju fascinaciju nekim problemom, entuzijastični su, usmereni na zadatak, uporni, otporniji su na kritiku, imaju svest o sebi i svojim sposobnostima, teže da dominiraju.

Kada je reč o **kreativnosti**, ona se najčešće prepoznaje po stvaralačkim aktivnostima, originalnosti i fluentnosti u mišljenju, sposobnostima divergentnog mišljenja. Kreativnost se prepoznaje kroz tri karakteristične odlike: Fluentnost (veliki broj različitih rešenja, ideja), fleksibilnost (sposobnost da se kombinuje postojeće znanje) i originalnost ideja (reultat procesa mišljenja je značajno drugačiji i neobičniji od većine koju su u stanju da produkuju ostali pojedinci i pokazuje se kao funkcionalnim u odnosu na pripadajući kontekst).

Sa Gilfordovim (1956) konceptima divergentnog i konvergentnog procesa mišljenja, razumevanje kreativnosti dobija utemeljenje u ideji da se ovakvi procesi mogu razvijati i podučavati tokom obrazovnog procesa. Konvergentno mišljenje usmerava misaoni tok na pronalaženje jednog tačnog rešenja, dok divergentni proces usmerava na produkovanje mnoštva različitih. Ovakvo, divergentno mišljenje dovodi u nekim slučajevima i do novog i originalnog rešenja koje prepoznamo kao kreativno. Prema Čudina-Obradović (1990) kod darovitih se mogu uočiti tri karaktersitke koje dovode do kreativnih rešenja. To su *kreativne veštine* koje odlikuje fluentnost ideja, fleksibilnost i originalnost, zatim *kreativni stil*, vidljiv u izraženoj znatiželji, otvorenosti za nova iskustva i igrovnom pristupu tokom procesa obavljanja mentalnih operacija i karakteristične *emocionalne osobine* koje se ogledaju u nezavisnosti, osetljivosti za detalje, prijemčivost i osetljivost za estetsko.

Ukoliko posmatramo kreativnost kao veštinu, onda je važno da u obrazovnom procesu podstičemo njen razvoj, podučavajući decu različitim tehnikama i strategijama kroz koje mogu individualno ili grupno dolaziti do kreativnih, novih, originalnih, jedinstvenih ideja a potom ih podučavati kako te ideje prevesti na nivo upotrebe odnosno, konstruisanja inovativnih, za određeno pod-

ručje smislenih i upotrebnih rešenja. Kreativne tehnike mogu koristiti podsticanju razvoja kreativnih potencijala.

Razvoj kreativnosti započinje u najranijem uzrastu. Prema Govanu (Gowan 1972., prema Čudina-Obradović, 1990) roditelji i vaspitači treba da podstiču razvoj mašte (uzrast 4 do 6 godina), na uzrastu posle 10 godina potrebno je sprečiti opadanje kreativnosti a u adolescenciji je potrebno dodatno negovati verbalnu kreativnost. Uvežbavanje tehnika divergentnog mišljenja treba započeti već u predškolskom uzrastu. Podsticanje dece da samostalno istražuju, eksperimentišu, traže smislene odgovore u komunikaciji sa odraslima iz svoje neposredne okoline, iskustveno učenje, doživljajna pedagogija, i podučavanje strategijama i bar nekim od preko stotinu poznatih tehnika koje podstiču divergentno mišljenje, načini su za razvoj i podršku kreativnosti.

Ipak, moramo naglasiti da i pored ovakvih podsticaja nećemo od svakog deteta stvoriti genija, ali ćemo u okviru njegovih potencijala podstaći maksimalne kapacitete. Takođe pored razvoja divergentnog mišljenja, sposobnost konvergentnog mišljenja ne sme biti zanemarena. U neurološkim istraživanjima potvrđena je značajna funkcija oba ova procesa mišljenja na ukupne mentalne procese koji leže u osnovi kreativnosti.

Ne sme se zaboraviti da je kreativnost i rezultat odnosa između onog ko procenjuje kreativnu osobu i socijalnog konteksta u kojem se procena dešava (Westmeyer, 1998., prema Maksić, 2006:42). U tom smislu nikako se ne smeju zaobići implicitne teorije i lični konstrukti pojedinaca ili grupe (profesije) kojoj procenjivač pripada. Važno je i vreme i stepen društvenog razvoja u kojem se vrši procena kreativnog produkta a time i procena kreativnih potencijala. Procena kreativnosti u velikoj meri zavisi od samog procenjivača. Kreativna ideja tako može biti prepoznata a osoba podstaknuta da je razvije a može ostati neprepoznata i odbačena kao nerelevantna i od samog kreativnog pojedinca. Isto tako, sposobnost za produkciju mnogih ideja ne mora nužno voditi i do kreativnog produkta koji će ostvariti značajan doprinos ukupnom kreativnom civilizacijskom korpusu ideja, teorija, izvedbi, novih pravaca u razvoju različitih polja ljudske delatnosti. Od same fluentnosti u produkciji značajniji su njena originalnost doprinosa i fleksibilnost koja je vidljiva u specifičnom kombinovanju poznatih elemenata u novu jedinstvenu i originalnu celinu.

S obzirom na različitost ispoljavanja i tešku „uhvatljivosti“ ovih fenomena, mnogi daroviti pojedinci mogu biti neprepoznati tokom svog odrastanja, mnogima sopstvena darovitost ostaje neprepoznata i tako dolazimo do situacije u kojoj se potencijal ne može ni razvijati. Usudili bi se reći, da jednako kao što je šteta nenadoknadiva u slučaju ne uočavanja razvojne smetnje i propuštenog vremena da se planira podrška u skladu sa potrebama deteta, tako je i sa neuočenom darovitošću za koju je propuštena prilika da bude podržana i razvijena u svom punom kapacitetu.

Implicitne teorije vaspitača o darovitosti i kreativnosti - polazna osnova za delanje u praksi

Laička shvatanja, intuitivna razumevanja, ne govore nam o darovitosti samoj, već o shvatanjima koja osobe imaju o darovitosti, darovitim pojedincima ili darovitim ponašanjima. Ako su te osobe neposredno uključene u obrazovni proces i interakciju sa detetom, govorimo o implicitnim teorijama stručnjaka u oblasti obrazovanja koje direktno utiču na njihovu profesionalnu praksu i prepoznavanje i planiranje rada sa darovitimima. Sternberg i Zangova (Sternberg & Zhang, 1995. prema Altaras-Dimitrijević, 2006)) formulisali su teoriju darovitosti koja predstavlja pokušaj da se sistematizuju laička, intuitivna shvatanja o tome šta čini darovitu osobu. Njen predmet su shvatanja o darovitosti i ona u svom nazivu i nosi naziv „implicitna“ (Altaras- Dimitrijević, 2006: 20).

Implicitne teorije predstavljaju konstrukcije koje su proistekle iz sistema uverenja i ukazuju na očekivanja na osnovu kojih ljudi vrednuju neko ponašanje (Maksić, Pavlović, 2015). U odnosu na takvu vrstu teorija prema kreativnosti Maksić i Pavlović navode da vaspitači i nastavnici vide kreativnost najčešće kao kreativnu osobu, a ispoljavanje kreativnosti kao kreativni proces (Maksić, 2013; Pavlović, 2013). U njihovim implicitnim teorijama kreativno dete odlikuje radoznalost, maštovitost, inicijativnost, želja za znanjem, originalnost i svest o svojim mogućnostima dok kreativan proces primećuju kroz kreiranje igre, crtanje, muzičko izražavanje, u školi kroz lepo pisanje i rešavanje problema na drugačiji način od druge dece. Samostalno pravljenje igračaka, izmišljanje priča, likovni radovi i neobične ideje, najčešće su navođeni primeri kreativnih produkata. U opisu sredine koja omogućava kreativnost naglasak je na slobodi prostora i opšte atmosfere, neobavezne aktivnosti i rad u grupi. „Kreativnost se ispoljava i može se naći u onim aspektima školskog rada koji ne mogu da se kvantifikuju, te ih je teško projektovati kao ishode i još teže meriti“ (Maksić, Pavlović, 2015).

Implicitne teorije pripadaju operacionalnim definicijama koje su zasnovane na praksi i daju smernice za prepoznavanje i identifikaciju (Moon, 2006., prema Željeznov-Seničar&Seničar, 2018).

U istraživanju ovakvih implicitnih teorija (Željeznov-Seničar & Seničar, 2018) kod vaspitača u Hrvatskoj i Sloveniji, dobijeno je da oni posmatraju darovitost sa razvojnog aspekta, dečjih potencijala da uče, radoznalosti i nivoa interesovanja. Prepoznavanje vide kao proces u kojem je potrebno pratiti i beležiti detetov razvoj, napredovanje, izlaganje obogaćenim programima. Ističu značaj saradnje sa drugim stručnjacima, stručnim saradnicima, upotrebom ček lista, upitnika i kroz saradnju sa roditeljima.

U našem projektu, koji smo posvetili kreiranju instrumenta koji može biti sredstvo kojim će se pomoći vaspitačima da prepoznaju darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta, krenuli smo od ličnih konstrukata grupe

vaspitača o darovitom i kreativnom detetu. Primenom konstruktivističke tehnike Repertory grid, koja je modifikovana za primenu na nivou konstruisanja konstrukta odabrane grupe stručnjaka definisane su dimenzije i elementi budućih skala za prepoznavanje darovitosti i kreativnosti dece predškolskog uzrasta (NS-D1.0/2019 i NS-K 1.0/2019). Konstrukti i njihovi elementi biće detaljnije prikazani u delu u kojem prikazujemo kreirane instrumente u celini.

Prepoznavanje potencijala

Pojmovi prepoznavanja i identifikacije odnose se na dve različite vrste, odnosno faze pri detektovanju darovitih i kreativnih. Prepoznavanje prethodi identifikaciji i vrše je najčešće roditelji, vaspitači, učitelji, nastavnici, kroz spontano opažanje detetovih ponašanja. Identifikacija je proces utvrđivanja vrste i stepena darovitosti koju sprovode stručna lica, (najčešće psiholozi) uz pomoć standardizovanih mernih instrumenata. Identifikacija podrazumeva rad više različitih eksperata koji nakon same identifikacije stepena razvijenosti neke sposobnosti dalje učestvuju u kreiranju podrške takvom detetu u obrazovnom procesu. Primena psihometrijskih testova kojima se utvrđuju mere koje se smatraju indikativnim za procenu darovitih ili kreativnih karakteristika, najčešće su korišćene mere. Bez obzira na vrstu primenjenih mera za prepoznavanje ili identifikaciju neophodno je stalno i kontinuirano praćenje potreba darovitog deteta, drugih domena razvoja sposobnosti, ličnosti i veština koja su od značaja za moguću produktivnu darovitost i kreativnost pojedinca. Identifikacija je korak ka planiranju odgovarajuće podrške i usmeravanja njegovog daljeg razvoja.

Potencijal određujemo kao ono ponašanje i karakteristiku deteta koje daje naznake njegovog interesovanja, pažnje koju investira u određene sadržaje i aktivnosti u određenom vremenu, najčešće i u slobodno vreme, u kojem se mogu prepoznati detetove visoke sposobnosti koje želi da usavršava a pri tome te aktivnosti doživljava kao igru i zabavu. Uočeni potencijal može se podržavati i razvijati do mere u kojoj sam pojedinac nalazi izvore motivacije za bavljenje sadržajima i aktivnostima u kojima dolaze do izražaja njegove sposobnosti. A na motivaciju se može uticati pažljivim planiranjem vaspitno obrazovnih postupaka koji uzimaju u obzir individualne karakteristike deteta. Potencijal može biti uočen u opštim visokim sposobnostima, najčešće kognitivnim ali i u specifičnim sposobnostima koje mogu ali ne moraju biti vidljive i ticati se uobičajenih sadržaja u postojećem obrazovnom kontekstu. Naročito kada je u pitanju potencijalna kreativnost potrebno je biti osetljiv za detetova interesovanja, raznovrsne načine njegove percepcije i različite, često neuobičajene sadržaje koji ga interesuju.

Teškoće prepoznavanja potencijalno darovitih možemo naći u činjenici da vaspitači često nisu adekvatno edukovani o fenomenima darovitosti i kreativnosti niti da roditeljima pruže informacije i savete kako da prepoznata

napredna interesovanja kod svog deteta dalje unapređuju. Saradnja između institucija i različitih nivoa obrazovnih institucija je nerazvijena i neusklađena (predškolske ustanove-škole). Istraživanja o broju prepoznate darovite i kreativne dece kod nas su slabo zastupljena.

Iako su roditelji prvi koji mogu izvestiti o detetovim naprednim sposobnostima, vaspitač je jedan od prvih stručnjaka koji je u stalnom kontaktu sa detetom i može pružiti značajne informacije roditeljima o karakteristikama deteta u novoj socijalnoj sredini i biti podrška razvoju uočenih potencijala. Takođe, kod dece koja rastu u sredini koja nije u dovoljnoj meri osetljiva na specifične potrebe deteta, predškolska ustanova je sredina u kojoj ono može naći adekvatne sadržaje koji će podržati sve njegove jake strane. Kroz partnerstvo vaspitača i roditelja darovitog deteta grade se bolji uslovi za njegov dalji razvoj.

Osim senzitivnosti vaspitača, koja treba da bude utemeljena na znanju o razvoju, karakteristikama i potrebama darovitih, vaspitačima su značajne i tehnike i instrumenti kojima će prepoznavati potencijalnu darovitost i kreativnost, kako bi organizovali svaku dalju podršku. Postojeće ček liste, spiskovi osobina darovite dece, skale za procenu darovitosti u većini su namenjeni deci školskog uzrasta. Proučavanjem domaćih izvora koji bi olakšali proces prepoznavanja darovitosti kod dece predškolskog uzrasta, zaključili smo da ovakvi instrumenti ne postoje a da ček liste ne uzimaju u obzir karakteristike naše populacije. Dodatno, instrumenti su većinom okrenuti prepoznavanju produktivne, iskazane darovitosti, nisu prilagođeni deci predškolskog uzrasta i u nedovoljnoj meri prepoznaju potencijalnu kreativnost. Procena intelektualnih sposobnosti najčešća je mera u procesu identifikacije darovite dece. Kreativnost se retko utvrđuje u smilu potencijala, više kroz postignića i više na starijem školskom uzrastu.

U Srbiji je krajem 2018. edukovana grupa od trideset vaspitača, stručnih saradnika, psihologa, pedagoga, nastavnika, i profesora za primenu EPoC testa za procenu potencijalne kreativnosti kod dece uzrasta od 4 do 18 godina. Osnovan je EpoK tim Srbije koji čini početne napore da se u saradnji sa autorima ovog instrumenta (Todd Lubart i saradnici) ustanove dinamičke norme za populaciju dece u našoj zemlji, s obzirom na moguće kulturološke razlike koje se mogu uočiti kod uradaka naših ispitanika¹.

Greške pri prepoznavanju darovitih i kreativnih

Prema Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec (2008) manja je šteta uključiti neko nedarovito dete u program za darovite nego da neko darovito dete ne bude u njega uključeno, odnosno da ostane neprepozanto i bez podsticaja. Do grešaka u procenivanju i prepoznavanju takve dece najčešće dolazi zbog

¹ Više o EpoC testu i ovom timu može se saznati putem: <https://epoktimsrbije.rs/>

neznanja, podcenjivanja neke veštine ili umeća, neke ponašajne karakteristike deteta kojoj se ne pridaje značaj ili se ima neka predrasuda. Propusti mogu biti učinjeni u zbog nedovoljnog znanja o tome šta je uopšte darovito i kreativno ponašanje. U vaspitno obrazovnoj praksi, česti su primeri da u većoj grupi dece neko darovito a povučeno dete, čiji potencijali nisu iskazani kroz akademsko postignuće ili bilo kakav produkt ili uspeh, ostanu nevidljivi odraslima. Pokušaj da se ukaže na grupe grešaka koje su česte daju upravo autorke Cvetković-Lay i Sekulić-Majurec (1998). Prikazaćemo ih tabelarno:

Tabela 1. Greške u prepoznavanju darovitih (Izvor: Cvetković – Lay, J.; Sekulić – Majurec, A. (1998)

	Često precenjene karakteristike	Često podcenjenje karaktersitike
Porodični status	Deca iz porodica visokog socioekonomskog i/ili obrazovnog statusa Deca roditelja sa visokim ambicijama	Deca iz porodica niskog socioekonomskog i /ili obrazovnog statusa Deca roditelja skromnijih ili niskih ambicija
Ponašanje deteta	Poslušno dete Popularno dete Dete sa visokom motivacijom za rad	Deca lošeg ponašanja Stidljivo i povučeno dete Dete sa niskom motivacijom za rad
Detetovo znanje	Dete sa većim opštim znanjem Dete koje ima razvijen, tečan govor i bogat rečnik Deca koja rano čitaju	Dete skromnijeg fonda opšteg znanja Dete koje ima sirmošniji rečnik Dete koje ne pokazuje sklonost i interesovanje za čitanje
Fizički izgled i razvoj deteta	Deca razvijenijeg fizičkog izgleda (napredna u fizičkom razvoju) Lepša i prvlačnija deca	Fizički manje razvijeno dete Dete koje je fizički manje privlačno Dete sa invaliditetom ili razvojnom smetnjom

Svemu navedenom dodali bi i greške koje su rezultat rodnih stereotipa, u korist dečaka ili devojčica, u zavisnosti od očekivanih i socijalno konstruisanih predstava o pogodnim zanimanjima, veštinama, ponašanjima, koja su primerena određenom polu. Primere možemo naći u nedavnim podsticajima da se u IT sektor i na tehničke fakultete upisuju devojke.

Etička pitanja

Darovitost i kreativnost u ranom razvojnom periodu posmatraju se kao potencijali za buduću produktivnu darovitost u različitim oblastima. Pravovremeno prepoznavanje ovakvih potencijala kod što većeg broja dece je od pri-

marnog i ključnog značaja za njihov dalji razvoj. Prepoznavanje potencijalno darovitih i kreativnih, izraženih u različitim područjima, predstavlja najbolji način da društvo investira u budućnost, kroz podsticanje razvoja maksimalnih potencijala svakog pojedinca. U tom smislu prepoznavanje i podrška, kao i izgrađivanje zdrave osnove za razvoj darovite i kreativne ličnosti, postaje primarni cilj obrazovanja na svim nivoima i za sve uzraste.

Međutim, dete u predškolskom uzrastu ne bi trebalo etiketirati/dijagnostikovati kao darovito ili kreativno, već treba radije govoriti o potencijalima za razvoj u nekom uočenom domenu za koje ono pokazuje interesovanje, unutrašnju motivaciju ili posebno razvijene sposobnosti. Iako se čini da bi svaki roditelj ili svaka osoba želela da poseduju neki izuzetan dar, ovo saznanje može biti opterećujuće i stavljati dete ili njegove roditelje u situaciju velike odgovornosti da prepoznatu darovitost i realizuje. Darovitost može sobom nositi i teret pod kojim se lako može ugasiti početna motivacija, interesovanje, zaigranost. Potrebno je pažljivo balansirati i promišljati kako informaciju o prepoznatim visokim potencijalima uputiti roditeljima, kako postupati prema darovitom detetu u odnosu na njegovu braću i sestre, njegove vršnjake u vrtiću a izlaziti u susret njegovim ličnim potrebama za razvojem njegove darovitosti. Kada je reč o kreativnosti, ona je dobrodošla da se razvija kod sve dece i ako i sama deca među sobom mogu nominovati dete koje ima jasno izražene veće potencijale u produkciji neobičnih, originalnih, drugačijih ideja koji imaju smisleni kontekst. Tada je potrebno voditi računa o meri u kojoj će takvo dete biti isticano od strane odraslih u odnosu na spontane grupne međuvršnjačke odnose same dece.

Literatura

- Altaras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Pančevo-Beograd: Mali Nemo, Institut za psihologiju & Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije: str 18, 19, 34.
- Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K. & Whalen, S. (1993). *Talented teenagers: The roots of success and failure*. New York, Cambridge University Press.
- Čudina-Obradović, M. (1990). *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cvetković – Lay, J. Sekulić – Majurec, A. (1998). *Darovito je što ću s njim?*. Zagreb: Alineja.
- Cvetković-Lay J., Sekulić-Majurec, A. (2008). *Darovito je što ću s njim? Priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi*, Zagreb: Alinea- Centar „Bistrić“.
- Dal Forno. L. F., Bahia, S., Henriques Veiga, F. (2015). *Gifted amongst Preschool Children: An Analysis on How Teachers Recognize Giftedness* International Journal of Technology and Inclusive Education (IJTIE) , Special Issue Volume 1,(2).
- Đorđević B.(1999). *Obrazovanje i vaspitanje darovitih, Pedagoška stvarnost 7-8*, Novi Sad, str. 584.

- Đorđević, B., Maksić, S. (2005). Подстицање талената и креативности младих – изазов савременом свету. Зборник Института за педагошка истраживања, 37(1), 125-147
- Feldhusen, J. F. (1986). A conception of giftedness. U: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (ur.), *Conception of giftedness*, Cambridge, 112-127, Cambridge University Press.
- Gagné, F. (1985). Giftedness and Talent: Reexamining a Reexamination of the Definitions. *Gifted Child Quarterly*, 29(3): 103-112
- Gagné, F. (2005). From gifts to talents: The DMGT as a developmental model. U: R. J. Sternberg & J. E. Davidson (ur.), *Conceptions of giftedness* (drugo izdanje; str. 98-119). New York: Cambridge University Press.
- Godine uzleta – Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja.* (2018). Beograd: ZUOV, UNICEF, MPNTR, IPA, FFUB,
- Maksić, S. (2006). *Podsticanje kreativnosti u školi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Maksić, S. (2013). Darovitost, talenti i kreativnost: od merenja do implicitnih teorija. U: S. Stojiljković i G. Đigić (Ur.), *Knjiga rezimea, Naučni skup „Darovitost, talenat i kreativnost”, IX konferencija Dani primenjene psihologije 27–28/09/2013* (str. 33–34). Niš: Filozofski fakultet.
- Maksić, S., Pavlović, J. (2015). Upotreba pedagoških implikacija istraživačkih nalaza o implicitnim teorijama kreativnosti. U G. Gojkov i A. Stojanović (ur.) *Darovitost i kreativnost- razvojna perspektiva kreativne performanse, Međunarodni stručni skup, Zbornik 20, Vršac, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”, Arad, Universitatea de Vest “Aurel Vlaicu”* (160-164).
- Marinković, L. (2019). Daroviti kao ogledalo društva. *II međunarodna stručna naučna konferencija Novi izazovi u edukaciji*. Zbornik radova. Plenarno predavanje. str 76-87 Ur: Violeta Petković, Ranko Rajević, ISBN 978-86-88125-29-1, COBISS. SR-ID 329262599
- Pavlović, J. (2013). Implicitne teorije nastavnika: individualistički koncept i procesne manifestacije kreativnosti u školi. U: S. Stojiljković i G. Đigić (Ur.), *Knjiga rezimea, Naučni skup „Darovitost, talenat i kreativnost”, IX konferencija Dani primenjene psihologije 27–28/09/2013* (str. 40). Niš: Filozofski fakultet.
- Richards, R. (2007). Everyday creativity: Our hidden potential. In R. Richards (Ed.), *Everyday creativity and new views of human nature: Psychological, social, and spiritual perspectives* (pp. 25– 53). Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/11595-001
- Renzulli, J. S. Reis, (1985). *The Schoolwide enrichment model*, Creative Learning Press, Inc. Mansfield Center.
- Renzulli, J. S. (1986). The three-ring conception of giftedness. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conception of giftedness* (pp. 53–92). New York, NY: Cambridge University Press.
- Renzulli, J. S. (2005). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. R. J. Sternberg and J. E. Davidson (ur.), *Conception of giftedness* (drugo izdanje; 246-279), New York, Cambridge University Press.
- Renzulli, J.S. (2010). Emerging Conceptions of Giftedness: Building a Bridge to the New Century. *Exceptionality: A Special Education*, 2010, pp. 67-75
- Robinson, N. (1993). Identifying and Nurturing gifted, very young children, En Heller, K. A., Monks, F. J. u Passow, A. H.: *International Handbook of research and development of giftedness and talent*, Programon Pres, Oxford.

- Sajid, M (2014). *Mit o talentu*. Novi Sad: Psihopolis.
- Tannenbaum, A. J. (1986). Giftedness: a psychosocial approach. in: R. J. Sternberg and J. E. Davidson (ur.), *Conception of giftedness*, Cambridge, Cambridge University Press, 21-52.
- Terman, L.M. (1925) *Mental and Physical Traits of a Thousand Gifted Children. Genetic Studies of Genius. Volume 1*, Stanford University Press, Stanford.
- Winner, E. (1996): *Gifted children, Myths and realities*. New York: Basic Books.
- ZAKON O PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU („Sl. glasnik RS”, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 - dr. zakon, 95/2018 - dr. zakon i 10/2019)
- Željeznov Seničar, M., Seničar, B. (2018). How Kindergarten Teachers Perceive Giftedness and What They Require for Their Work with Gifted Preschool Children. In: *Teaching Gifted and Talented Children in A New Educational Era* (Ed: Mojca Kukanja Gabrijelčič, Maruška Seničar Željeznov). Koper: University of Primorska Press. (133-145)
- Закон о основама система образовања и васпитања (2019). *Службени тласник Републике Србије*, 88/2017 и 27/2018 – др. закони и 10/2019

- ANĐELKA BULATOVIĆ

SPECIFIČNOSTI I IZAZOVI PORODICA DAROVITE DECE

*„Svaka posebnost zahteva ranu intervenciju
kako bi se razvila do punog potencijala!”
Sally Yahnke Walker*

Prepoznavanje i podsticanje potencijalne darovitosti dece, počev od ranog uzrasta, predstavlja važan segment inkluzivnog obrazovanja. Zato je jako važno da se darovita deca još na ranom uzrastu prepoznaju i da se adekvatno odgovori na njihove potrebe. Deci je, pre svega, neophodna okolina koja će biti podsticajna, te im treba pomoći usmeravajući ih da rade i napreduju onda kada sama budu spremna i odlučna, ali bez mnogo dodatnih frustracija iz spoljnog sveta. Stoga nije teško zaključiti da važnu ulogu u prepoznavanju afiniteta i talenata kod dece, u svakodnevnom napredovanju i podsticanju rasta, razvoja i vaspitanju darovitog imaju upravo roditelji, odnosno porodica deteta. Zadatak roditelja u ovom slučaju je da na vreme, potpuno upozna svoje dete, njegove osobine, navike, potrebe i ponašanja, kako bi uspešno, u racionalnom vremenu, prepoznao darovitost svog deteta i adekvatno odgovorio njegovim vaspitno-obrazovnim potrebama.

Porodica i darovitost

Porodica je društvena grupa koju čine pojedinci povezani srodničkim ili bračnim vezama; kulturološki i istorijski je promenjiva kategorija. Porodična sredina predstavlja prvu emocionalnu i sociokulturnu sredinu u kojoj se dete formira, pa se smatra i najznačajnijim i najodgovornijim činiocem razvoja i podsticanja darovitost. Deca su lično i intimno povezana sa svojom porodicom i porodica ih najbolje poznaje. Porodični odnosi su za dete prvi društveni odnosi gde ono doživljava prve prave socijalne kontakte, ostvaruje prve ljudske odnose, doživljava njihovu psihološku vrednost, stiče predstavu o svetu, saznaje logiku društvenih odnosa i sagledava svoj položaj u društvu. „Roditelji

imaju moralnu i društvenu odgovornost za dete i kontinuirano utiču na način njegovog života, na formiranje njegovih navika, stavova, vrednosti, interesovanja i ličnosti u celini. Porodica zadovoljava egzistencijalne i materijalne potrebe deteta i, što je još važnije, obezbeđuje mu osećaj sigurnosti, pruža mu psihološku pomoć i pomaže prilikom rešavanja problema" (Obradović i Lukić, 2007).

Između njenih članova postoje specifični emocionalno – socijalni odnosi, koji stvaraju neraskidive veze i pomažu članovima porodice da se potpuno „otvore“ jedni prema drugim, jasno izraze svoje želje, potrebe, objasne odluke i postupke. U porodici dete stiče prva saznanja, uči veštine, navike, razvija sposobnosti i sl. Zato se sa sigurnošću može reći da je porodica nezamenljiv činilac u formiranju ličnosti deteta, pa samim tim i darovitih. Ona predstavlja osnovnog, najvažnijeg i najprirodnijeg vaspitača deteta, što samim tim ukazuje na to da, porodica ima veliku individualnu i društvenu odgovornost.

Siblinzi (brat i sestra / brat i brat / sestra i sestra) su uz roditelje najvažniji članovi porodice i nezaobilazan i važan podsistem porodice. Odnos sa bratom ili sestrom je verovatno najdugotrajniji interpersonalni odnos, što ga čini i jedinstvenim. Između sblinga se razvija i ljubav i rivalstvo. Pripadnost porodici je važna za svakog i za osećanje zajedništva i porodične solidarnosti, ali je veoma važno da svaki član porodice unutar nje ima prostor da ispolji svoje lične potencijale.

Dete većinu vremena provodi u porodici i roditelji mogu puno učiniti za njegov celokupni razvoj. Otkrivanje ili prepoznavanje darovitih, posebno dece, od izuzetnog je značaja kako bi im se pružila svestrana podrška i pomoć u svakom pogledu. Vinerova (Winner, 1996) smatra da ta podrška u porodici darovitog deteta počinje kroz stvaranje odgovarajućih uslova (fizičke i psihološke) i sredine za razvoj i usavršavanje njegovih potencijala i to pre svega u vreme njihovog pojavljivanja. Porodica stvara različite mogućnosti koje dete treba da koristi na najbolji mogući način i deluje svojim ukupnim društveno-kulturnim kontekstom na njegov razvoj. Detetovi kreativni potencijali treba da budu izloženi kontinuiranim i adekvatnim izazovima. Stoga je važno znati da potencijalno darovitim detetu treba postavljati teže i složenije, ali uz određeni napor, rešive zadatke, dakle rad koji angažuje sve njegove intelektualne sposobnosti i veštine čime se podstiče njegov razvoj.

Prema Krutetskom (1996) daroviti za slikarstvo neumorno crtaju ispoljavajući osetljivost za estetsko; daroviti za matematiku „matematizuju“ svoju okolinu pokazujući izuzetnu osetljivost za sve što je vezano za veličine, količine i brojeve (Krutetskii prema Milovanović, 2011), dok je posedovanje talenta za muzičke sposobnosti moguće kod deteta uočiti prilikom pevušenja neke melodije ili tapšanja u ritmu muzike. Pravovremeno prepoznavanje i otkrivanje darovitih otvara mogućnost da se njihovo obrazovanje upotpuni odgovarajućim sadržajima, kako u samoj predškolskoj ustanovi, tako i u njihovom dodat-

nom angažovanju u okviru specijalizovanih muzičkih škola, likovnih radionica, matematičkih školica i sl. Od roditelja se očekuje da što ranije prepoznaju darovitost deteta, kako bi se iskoristile pogodnosti ranog doba za intenzivan razvoj postojećih potencijala određenog deteta. Najvažnije je da roditelj prati napredovanje svog deteta, neguje osećaj za novo, širi interesovanja i vidike, podržavajući dete u ambicijama koje samo ispoljava. Zato se može reći da roditelj treba da bude otvoren za nova učenja i iskustva, a to znači da (Bulatović, 2012):

- prepozna i prizna detetovu darovitost;
- prizna nedovoljnost svoga znanja o njima i vlastitu nekompetentnost za rad sa darovitim detetom;
- traži pomoć i podršku za rad sa detetom; neguje fleksibilnost i prilagodljivost u radu (neprestano razvija i istražuje raznolikost u strategijama učenja i bogaćenju dečijeg iskustva u okruženju);
- iskazuje poštovanje, ohrabruje i podržava darovito dete.

Praćenjem, posmatranjem i preuzimanjem odgovarajućih aktivnosti u cilju podsticanja razvojnih potencijala, roditelj direktno utiče na darovitost kod dece.

Porodična sredina darovitog deteta - senzitivni roditelj

„Iskustva pokazuju, da su visoka postignuća imali oni daroviti pojedinci kojima je porodica stvorila i odgovarajuće povoljne uslove – materijalne, ali i odgovarajući ambijent koji vuče napred.“
(Kačapor – Vilotijević, 2005)

U povoljnoj sredini dete nalazi odgovor na svoje potrebe, u nepovoljnoj oni izostaju, zbog čega ta sredina može biti i razorna po njegov razvoj. Dakle, deci je neophodna okolina koja će biti podsticajna, te im pomoći usmeravajući ih da rade i napreduju onda kada sama budu spremna i odlučna, ali bez mnogo dodatnih frustracija iz spoljašnjeg sveta. Stoga u razvoju skladne i stabilne darovite ličnosti funkcionalnost porodice predstavlja važan element.

Potencijalno darovito dete koje raste u funkcionalnoj (emocionalno zdravoj) porodici dobija podršku od svojih roditelja koji izlaze u susret njegovim individualnim potrebama i interesovanjima, razvija pozitivnu sliku o sebi i lakše ostvaruje društvenu interakciju, te će samim tim imati bolje razvijene socijalne veštine i empatiju. Potencijal se usmerava bez pritiska. Senzitivni roditelji usmereni su na dete i njegove potrebe (ulažu mnogo vremena i energije u njegov napredak), brinu o njemu, pružajući mu ohrabrenje za razne aktivnosti (sportske, umetničke i sl.), ali puštajući ga i da sam odlučuje i preuzme određene rizike, a da pri tom nije lišen roditeljske brige i pažnje. Zbog toga, potencijalno darovito dete češće nego prosečno, svoju porodicu opaža kao

istovremeno kohezivnu i adaptibilnu (Altaras, 2006). Sredina u kojoj odrastaju darovita deca je „obogaćena“ u tom smislu što obezbeđuje visok nivo intelektualne ili umetničke stimulacije. Dete dobija „prostor“ koji mu omogućava da radi svojim tempom i da sledi svoja interesovanja.

Roditelji koji su i sami daroviti osetljiviji su na znake nadarenosti svoje dece i spremniji da im pruže podršku. Senzitivni roditelji primenjuju strategije (Maksić i Mirkov, 2007), kao što su: provođenje puno vremena sa svojom decom, što deci pruža osećaj da su važni, sigurni i voljeni; razumevanje dece slušanjem i razgovorom; zajedničko učestvovanje u donošenju porodičnih odluka; otvorena i kooperativna porodična interakcija, sa izbegavanjem sukoba i slobodom za lično izražavanje; podučavanje dece stvaranjem povoljne, bogate i podsticajne sredine, obezbeđivanjem različitih materijala za učenje ili organizovanjem zajedničkih aktivnosti kako bi darovito dete povećalo vlastite potencijale; ohrabivanje deteta u različitim aktivnostima; zajedničko gledanje televizijskih programa obrazovnog, naučnog i kulturnog sadržaja; pružanje bezrezervne podrške detetu; pružanje izazova deci postavljanjem ciljeva zasnovanih na njihovim sposobnostima; osluškivanje detetovih potreba i pružanje prilike da izrazi svoja mišljenja i očekivanja; ohrabivanje dece da rade dobro pružanjem modela za identifikaciju; razvijanje radnih navika; omogućavanje samostalnosti; izgrađivanje detetovog samopouzdanja; pomaganje deci da naprave ravnotežu u aktivnostima kojima se posvećuju, ali da ne zapostave aktivnosti koje su izvan domena potencijalne darovitosti, a bitne za njihov normalan rast i razvijanje.

Pored topline i emocionalne podrške, potencijalno darovitoj deci je takođe potreban autoritet i postojanje granica koje postavljaju odrasli. Stoga senzitivni roditelji postavljaju jasna očekivanja i standarde kvaliteta. Iako će deca pokušavati s vremena na vreme, da pređu te granice, koje ih, kao i svu decu, frustriraju, one im sa druge strane, daju sigurnost. Zato je potrebno podsetiti ih da one postoje. Potencijalno darovita deca koja žive u ovakvoj porodičnoj sredini imaju poverenja u svoje roditelje, osećaju bliskost i podršku.

Izazovi u vaspitanju darovitog deteta

Potencijalno darovito dete ima specifične karakteristike i osobine i zbog toga je briga o njemu često vrlo zahtevan zadatak, koji svakodnevno pred roditelja stavlja mnoštvo izazova sa kojima roditelj nije uvek siguran kako da izađe na kraj. Svoje potrebe darovito dete može zadovoljiti samo u onoj meri u kojoj sredina u kojoj se razvija, pre svega porodica, stvara klimu koja podsticajno deluje na ispoljavanje njegovih stvaralačkih potencijala. Nažalost, u praksi je sve prisutnije shvatanje da osnovne teškoće u razvoju darovitih leže, najpre u neskladu potencijalnih mogućnosti darovitih i spremnosti, pre svega roditelja, da ih prihvate, razumeju i podrže (Nikolić, 1998).

Darovito dete prema Stojakoviću (1998) „poseduje raznovrsnost svojih osećanja, drugačije i snažnije doživljava svet oko sebe nego većina druge dece istog uzrasta, pa samim tim postaju i ranjivija zbog nepravde i pogrešnih postupaka porodice“. Dešava se da daroviti pojedinci ne budu prepoznati u porodici, pa od strane roditelja bivaju pogrešno shvaćeni. Razlog može biti roditeljska neambicioznost i preopterećenost egzistencijalnim, zdravstvenim ili nekim drugim problemima. U takvoj porodici, koja je na rubu egzistencije ili je u stalnim konfliktima (sa okolinom ili unutar porodice) malo je slobodnog prostora koji roditelji poklanjaju svojoj deci i prepoznavanju talenta kod svog deteta, jer su prirodno opterećeni brojnim nedaćama. U nekim porodicama deca su preopterećena porodičnim poslovima, dok se u nekim porodicama u dovoljnoj meri ne vrednuje obrazovanje. U takvoj porodici, usled nedostatka podrške i podsticaja roditelja, kao i nerazumevanja i nezainteresovanosti za potrebe dece, darovita deca mogu biti obeshrabrena, zbog čega često ispoljavaju i slabosti, kao što su neaktivnost, tvrdoglavost, dosada, svadljivost.

Darovita deca su obično zahtevnija, radoznalija, imaju potrebu da budu shvaćena i prihvaćena i veoma su specifična u komunikaciji. Iako su jako dosledni i odlučni, neretko se dešava da darovita deca nisu zainteresovana da slede ciljeve, što se dešava u slučaju kada nemaju dovoljno podsticaja. Suvise su samokritična, zbog čega ne pristaju na kompromise i ne podnose pritiske. Često ih zanimaju mnoge stvari ili ideje što deluje da mnogo toga započnu ali ne završe. Radoznali su, postavljaju mnogo pitanja i vole da diskutuju, imaju bogat rečnik, stalno traže dodatne informacije i objašnjenja, teže razvoju ideja, pokazuju sposobnost inicijative i entuzijazma za ono što ih interesuje. Zbog svega navedenog javljaju se teškoće u pogledu komunikacije, saradnje, a pre svega razumevanja od strane roditelja. Roditelji pak mogu osetiti nesigurnost zbog neodređenosti uloga i poljuljanog osećaja vlastite kompetencije. Takođe, često osećaju odgovornost, a neretko imaju otpor prema povećanim zahtevima i obimu posla s darovitima. Nije redak slučaj da deca zbog nedostatka podrške i nerazumevanja od strane porodice, svoju superiornu različitost u grupi vršnjaka ponekad doživljavaju kao psihosocijalnu opterećenost (Jeremić, 2011).

Zbog nepripremljenosti za rad sa darovitim detetom, kao i nedovoljnog poznavanja prirode darovitosti, saznanje da je njihovo dete darovito može dovesti do zbunjenosti samih roditelja, ali i nesigurnosti oko toga šta bi trebali da preduzmu u cilju adekvatnog vaspitanja. Na ovaj način se može poremetiti uravnoteženo stanje porodične zajednice. Prema ispitivanjima (Hackney, 1981) u kojima su učestvovali roditelji koji imaju darovito dete, prema tvrdnjama samih roditelja, sa saznanjem da im je dete darovito, mnogo toga se promenilo u porodici – od načina funkcionisanja porodice u pogledu podele uloge roditelja i uloge dece, primeni discipline, do odnosa prema drugoj deci. Za mnoge roditelje darovitost njihovog deteta predstavlja preveliku odgovornost i dužnost da dečji talent razviju maksimalno, ekonomsko i emocionalno

iscrpljivanje te poremećaj skladnih porodičnih odnosa. Kod roditelja se često javlja osećaj straha i krivice da ne čine sve da pomognu svom darovitom detetu. Osećaju da nisu pripremljeni da mu obezbede i pruže odgovarajuću emocionalnu podršku ili intelektualne podsticaje potrebne da razvije svoje jedinstvene potencijale.

Zbog straha da se dete ne razlikuje suviše od druge dece, što može da postane društveno izolovano, usamljeno i sl., dešava se da roditelji zanemaruju ili ne priznaju darovitost, pružajući čak direktan otpor pokušajima da se detetov talenat podrži. Ne pomažu detetu da zadovolji i kultiviše svoju intrinzičku motivaciju: usmeravaju ga ka dovoljnoj kompetentnosti, umesto ka izvrsnosti i okreću dete ka spoljnim izvorima motivacije. Zahteva se poslušnost, insistira na konformiranju, ne toleriše se „pametovanje“ i „pametnjaković“ se učutkuje. Roditelji mogu da budu i previše oduševljeni svojim detetom i saznanjem da ima posebne potencijale, pa zbog svoje preterane ambicioznosti, mogu imati neobičajeno velika očekivanja o postignućima deteta. Neusklađenost s mogućnostima deteta, interesima i inicijativom deteta dovode do forsiranja. To je naročito čest slučaj kod roditelja kojima je uspeh, po njihovoj vlastitoj prirodi, veoma važan, ali ga sami nisu mogli postići (iz objektivnih razloga ili svojim nezalaganjem), pa onda svu svoju energiju usmeravaju u uspeh svoga deteta, vršeći pritisak na dete kako bi se mogli kroz njega „veličati“ i „hvaliti“. Prema darovitom detetu imaju veće zahteve i neretko ga pritiskaju na rad i vežbanje, ne uzimajući u obzir specifičnosti deteta, njegove talente, potencijale koje ima, kao ni detetove želje, što može biti kontraproduktivno. Previše obaveza i prevelika očekivanja za dete ne predstavljaju izazov već deluju iscrpljujuće. „Nijednu stvar koju deca treba da nauče ne smete nikada pretvoriti u teret za njih, niti im je smete nametnuti kao zadatak. Što god im dajete u tom duhu, to im postaje dosadno“ (Lok, 1962).

Deca vole sve ono u čemu učestvuju slobodno, neuslovljeno, spontano. Naime, umesto da deca uživaju u aktivnostima koje ih zanimaju realizujući ih sa ljubavlju, nerealna roditeljska očekivanja dovode do loše emocionalne atmosfere koja kod njihovog deteta izaziva nezadovoljsvo, pad motivacije, neraspoloženje, kao i do nezainteresovanosti prema nametnutoj aktivnosti. Detetovi potencijali se sputavaju, zbog čega može doći do podbacivanja u postignućima. Takvi postupci roditelja čine neprirodan, nezdrav i negativan uticaj na njihovo dete. Deca koja su forsirana od strane roditelja često imaju manjak samopoštovanja. Preambiciozni roditelji teško se nose s prihvaćanjem detetove samostalnosti (Winner, 2005), te se dešava da roditelji odlučuju umesto dece oduzimajući im tako inicijativu, kao i mogućnost da dožive ponos zbog postignutog uspeha. Takvi postupci roditelja čine decu zavisnim o drugima. Neretko se dešava da ambiciozni roditelji svojim neostvarenim željama guše talente koje poseduju njihova deca, nametajući im aktivnosti, prema sopstvenim interesovanjima i željama, koje ih ne interesuju, a braneći bavljenje

onim aktivnostima za koje dete pokazuje interesovanje i sposobnost. U takvim okolnostima, dete potiskuje sopstvene talente koji se bitno razlikuju od želja i nastojanja roditelja. Ovakvo ponašanje roditelja može doprineti stvaranju kontra – efekta kod deteta i odbijanja saradnje koje je praćeno negativnim emocijama: ljutnjom, plaćem, pa čak i ozbiljnim promenama u ponašanju (npr. tikovima ili mokrenjem u krevet). U ovakvom slučaju, često se dešava da darovita deca izgube interesovanje za rad i da taj rad pređe u dosadu.

Dešava se da roditelji koji imaju darovito dete očekuju mnogo, ali ništa specifično. Veruju u sposobnosti svog deteta, ali ih ne podstiču ciljano i konstruktivno - „uvek hvale, nikad ne kritikuju“. Kod nekih roditelja javlja se i dilema da li da darovito dete tretiraju kao dete ili kao odraslu osobu. Međutim, osim sposobnosti po kojoj se izdvaja od druge dece, darovito dete ima i ostale sposobnosti, interesovanja i želje te stoga roditelji ne bi trebali da zaborave da na njega gledaju kao na celinu i da zanemare i ostale aspekte funkcionisanja.

Porodični odnosi i darovitost

„Iskustva pokazuju, da su visoka postignuća imali oni daroviti pojedinci kojima je porodica stvorila i odgovarajuće povoljne uslove – materijalne, ali i odgovarajući ambijent koji vuče napred.“
(Kačapor – Vilotijević, 2005)

Doživljaj potrebe deteta za podrškom može da bude toliko intenzivan da preplavljuje roditelja i dovodi ga u situaciju da mora da promeni svoj način života. Mnogi roditelji ulažu mnogo vremena i energije u detetov napredak, menjaju svoja interesovanja u pravcu detetovih, menjaju svoj ritam i navike da bi detetu omogućili aktuelizaciju potencijala. Da bi se u potpunosti posvetili podučavanju svog deteta neki roditelji napuštaju svoju karijeru, drugi rade više ne bi li obezbedili materijalne uslove kako bi dete dobilo najviši nivo pomoći za razvoj talenta. U oba slučaja život porodice je potpuno organizovan oko dečijih potreba, njihovih mogućnosti, težnji i interesovanja, njihovog napredovanja i uspeha. Tako da se kod roditelja često javlja utisak da je darovitost postala „fantomski član porodice, koji preuzima posebnu ulogu, diktira dodatna pravila i zahteva neprestanu pažnju“ (Hackney prema Altaras, 2006).

Većina roditelja zauzima stav da „imati darovito dete znači biti drugačiji, biti bolji od porodica sa „prosečnim detetom“, što u krajnjoj liniji može dovesti i do izolacije porodice darovitog deteta od njenog neposrednog okruženja. Nije isključeno da se roditelji darovite dece ponekad osećaju ugroženi detetovim sposobnostima i da moraju da se bore sa osećanjem inferiornosti i zavisti. I samo formiranje koroditeljskih odnosa (zajedničke brige oca i majke o detetu) je neretko u porodicama darovite dece oslikana nebalansiranim uključenošću roditelja. U tom smislu, ove porodice su u riziku od kvaliteta odnosa u koro-

diteljskom sistemu koji onemogućavaju doživljaj jednakosti u brizi o detetu i mogu da rezultiraju tenzijom - jedan roditelj naglašava napor u pogledu rada, a drugi ističe postignuća. U takvim situacijama dete može da razvija različita manipulativna ponašanja (Colangelo i Dettman prema Đorđević, 2016).

Prisustvo darovitog deteta u porodici može da mobilize ukupnu porodičnu pažnju i njene napore na sličan način kao što se to dešava kada je u porodici dete sa smetnjama u razvoju. Darovita deca zauzimaju „posebno mesto“ u porodici zbog čega mogu biti narušeni bratsko-sestrinski odnosi. Problem je da se darovitom detetu pruži adekvatna podrška, a da se kod ostale dece (braće i sestara) ne stvori osećanje ljubomore. Saznanje da je dete darovito podrazumeva prilagođavanje ostale dece (braće i sestara) na „novonastalu“ situaciju, što može dovesti do borbe i rivalstva. Mnoga deca doživljavaju ljubomoru prema svom darovitom bratu ili sestri zbog količine vremena kojeg roditelji ili ostali članovi porodice posvećuju darovitom detetu što može dovesti do nižeg nivoa samopouzdanja, ali i nerazumevanja i neprijateljstva u sibling odnosima. Često i sami doživljavaju da su potrebe darovitog brata ili sestre važnije od njihovih. Da bi se uvećao pozitivan uticaj darovitog brata ili sestre, jedna od najvažnijih stvari koju roditelji mogu učiniti jeste da njeguju odnos podrške između njih od samog početka, tj. od momenta kada prepoznaju znake darovitosti kod svog deteta. Ovakav odnos ih uči da sami izlaze na kraj sa ličnim frustracijama, uče ih toleranciji i prihvatljivim socijalnim veštinama, sposobnosti da vole i uvažavaju druge osobe. S druge strane, braća i sestre koji gaje hladan odnos sa darovitim bratom ili sestrom, mogu da dovedu do razvoja negativnih emocija, kao što su mržnja, ljubomora, nezadovoljstvo i rivalstvo. Ljubomoru i rivalstvo može podsticati takmičarska atmosfera. Ako roditelji poistovećuju decu i usmeravaju ih ka istim aktivnostima, ne uzimajući u obzir njihove talente i lične sklonosti, očekivano je da se jave negativne emocije deteta - razvija se buntovničko ponašanje („deidentifikacija sibringa“). Ovo je samo jedan od načina koji pojedina deca razvijaju „u borbi“ za roditeljsku ljubav i nežnost.

Braća/sestre darovitog se mogu osećati zapostavljeno, manje važno, nezadovoljno jer ne mogu postići visoke rezultate kao njihov daroviti brat ili sestra. Najčešće se ovakav osećaj javlja zbog neumerenog, a često i nepotrebnog hvaljenja darovitog deteta za postignuti uspeh, pred drugom decom (bratom ili sestrom koji nisu daroviti), sa namerom da se, u stvari, na taj način prekore druga deca što ne postižu bolje i više rezultate. Zanemareno dete živi u večnoj senci.... Efekat etiketiranja darovitog deteta može uticati na način da, braća i sestre, osećaju ljubomoru i nezadovoljstvo jer se oni također indirektno etiketiraju. Oni automatski postaju „prosečni“ ili „nedaroviti“ što kod njih može izazvati osećaj manje vrednosti. Neretko se dešava, da se u porodicama u kojima je samo dvoje dece, od kojih je jedno darovito, ono dete koje nije darovito upoređuje sa darovitim, što je veoma štetno jer se može stvoriti osećanje frustracije i inferiornosti (Grenie prema Prtljaga, 2010). Iz tog razloga se savetuje

da roditelji svako dete tretiraju kao individualca i izbegavaju upoređivanje, ne samo sa darovitim bratom ili sestrom, jer na taj način mogu redukovati rivalstvo u sibling odnosima.

Porodica i mogućnosti podsticanja i razvoja darovite dece

Imajući u vidu navedeno, pred roditeljima čija su deca pokazala potencijalnu darovitost stoji velika obaveza tj. pitanje *kako podizati dete i omogućiti da se dobijeni dar neguje i razvija, a pri tom ne zaboravi da je dete samo dete koje prolazi ukupan razvoj kao i sva ostala deca istog uzrasta*. Činjenica je da roditelji često nisu dovoljno pripremljeni za podizanje darovitog deteta i da nemaju dovoljno znanja, kako o njihovim razvojnim karakteristikama, tako i o uslovima koji su neophodni za njihov optimalan razvoj, pa im je stoga potrebna podrška u vaspitanju, obrazovanju i opštem vođenju darovitog deteta, pre svega podrška od strane predškolske ustanove, odnosno vaspitača i stručnih saradnika, koja može biti od ključnog značaja za dobrobit darovitog deteta. Neke smernice koje bi bile vodilje roditeljima i drugim članovima porodice za podsticanje i razvoj darovitosti u porodici su:

- Stvaranje povoljne porodične atmosfere - razumevanje i podrška interesovanjima i angažovanjima darovitog i talentovanog deteta; balans između ambicije deteta i porodice (tj. igre, zabave i druženje), kao i neophodnosti socijalizacije njegovog jedinstvenog i neponovljivog individualiteta”.
- Obezbeđivanje povoljnih materijalnih uslova koji bi doprineli razvoju darovitosti i produblivanju interesovanja (nabavka materijala, igračkaka, alata, opreme, didaktičkih igara, knjiga, enciklopedija, časopisa, muzičkih instrumenata, sportskih rekvizita, pribora za slikanje i drugih materijala koji će prvenstveno imati za cilj ohrabrivanje deteta da nastavi raditi na samoafirmaciji). Kako su darovita deca često veoma inovativna, roditelji bi trebali da im obezbede različite materijale (kolaž papir, kartonske kutije, rolne papira...) za kreativnu igru.
- Pružanje adekvatnog modela za identifikaciju – ohrabrivanje deteta putem pružanja modela za ugledanje (roditelji koji i sami vredno rade i koji dosta ulažu u svoje obrazovanje).
- Omogućavanje stimulacije za darovitost van porodice (odlazak deteta na edukativne izlete, posmatranje izložbi, uključivanje deteta u programe koji su posebno osmišljeni za darovitu decu .

Najefikasniji „obrazovni” postupci koji se navode u literaturi Čudina-Ob-
radović (1991), a koje se mogu predložiti roditeljima da primene u radu sa svojim potencijalno darovitim detetom su:

- *čitanje* – često čitanje detetu, zajedničko čitanje i zajedničko traženje informacija iz knjiga, časopisa, novina, upoznavanje sa knjigama kao izvorima informacija, omogućavanje dostupa knjigama;

- *razgovor* – aktivno širenje dečjeg rečnika, traženje sinonima i nijansi u značenju, odgovaranje na pitanja, uključivanje dece u konverzaciju odraslih za vreme obroka, aktivnosti i sl., pronalaženje smisla, značenja primera u imenima stvari i akcija, izgrađivanje kvilitetnih pojmova kod dece, aktivno slušanje;
- *zajedničke aktivnosti* – odlazak u bioskop, pozorište, na izložbe, muzeje, sportske manifestacije, uz razgovor, komentare, reprodukovanje doživljaja nakon povratka kući, započinjanje nove aktivnosti ili interesa na osnovu razrade doživljenog i sl.

Predhodno navedene smernice i predloge, svakako, treba upotpuniti i nekim drugim, ali ono što je jako bitno jeste da roditelji omogućavaju stimulativnu sredinu za darovitu decu, što predstavlja ujedno i ključ njihovog uspeha.

Umesto zaključka

Saznanje o potencijalnoj darovitosti svog deteta roditelji treba da dožive bez preuveličavanja, preterivanja i pretencioznih ambicija. Nijednog trenutka ne bi smeli da zaborave da se, ipak, radi o detetu, bez obzira koliko darovito bilo. Međutim, u dobroj nameri roditelja da pomognu u afirmaciji, veoma se često dešavaju greške, koje mogu biti razlog nezadovoljstva i neuspeha potencijalno darovitog deteta. Takav uticaj može biti opterećen ličnim frustracijama roditelja, nedostatkom znanja o darovitosti, željom za brzim uspehom i „dokazivanjem“ u društvu, kao i nedovoljno oplemenjenim ličnim karakterom.

Roditelji potencijalno darovitom detetu treba da pruže što više svakodnevnog širokog iskustva kako bi upotrebilo svoje sposobnosti i na taj način ih dalje vežbalo i razvijalo. Treba da budu stimulativni, ali ne bi smeli nikako da pređu granicu pozitivne stimulacije, podrške i pomoći.

Literatura

- Altaras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Beograd.
- Bulatović, A. (2012). Uloga porodice i vaspitača u otkrivanju darovite djece i radu sa njima. *Vaspitanje i obrazovanje*, 3, 61-69, Podgorica.
- Čudina – Obradović, M. (1990): *Nadarenost- razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Zagreb: Školska knjiga.
- Đorđević, J., Đorđević, B. (2016). *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja*. Beograd: Srpska akademija obrazovanja.
- Hackney, H. (1981). The gifted child, the family and the school. *Gifted Child Quarterly*, 2, 51-54.
- Jeremić, B. (2011). Darovitost, talenat i kreativnost – odrednice. *Obrazovna tehnologija*, 3, 277- 286.
- Kačapor, S., Vilotijević, N. (2005). *Školska i porodična pedagogija*. Užice.

- Milovanović, R. (2011). Problem identifikacije darovitih:kako (ne) prepoznati darovito dete? *Zbornik radova: Metodika rada s talentovanim učenicima* (str. 75-88), Subotica: Univerzitet u Novom Sadu, Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici.
- Lok, Dž. (1962). *Ogled o ljudskom razumu*. Beograd: Kultura.
- Maksić, S. i Mirkov, S. (2007). Saradnja škole i porodice u podsticanju talenta i kreativnosti mladih. U: S. Krnjajić (Ur.). *Saradnja škole i porodice - pretpostavke, teškoće i mogućnosti* (str. 209-222). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Nikolić, R. (1998): Porodica kao podrška darovitosti. *Zbornik* (str. 441-456), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Obradović, R., Lukić, I. (2007). *Odeljenski starešina*. Beograd: Kreativni centar.
- Prtljaga, S. (2010). Savremene porodice i neostvoreni daroviti. *10. Okrugli sto o darovitosti, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“*.
- Stojaković, P. (1998). Neki emocionalni problemi u razvoju darovite dece. *Nastava i vaspitanje*, 3, Beograd: Pedagoško društvo Srbije.
- Winner, E. (1996). *Gifted children, Myths and realities*. New York: Basic Books.
- Winner, E. (2005). *Darovita deca*. Lekenik: Ostvarenje.

PARTNERSTVO PORODICE DAROVITOG DETETA I VRTIĆA

Primer iz prakse

Tema ovog rada je prikaz partnerstva i zajedničke podrške porodice darovitog dečaka (4.5) i predškolske ustanove, odnosno prikaz modela partnerstva zasnovanog na zajedničkom učešću, poverenju, jednakosti i razmeni.

Tokom dve godine detetovog boravka u vrtiću, od trenutka njegovog upisa pa sve do odlaska u školu, partnerstvo porodice i vrtića se odvijalo kroz različite oblike i nivoe saradnje sa osnovnim fokusom na dobrobiti deteta.

Po rečima roditelja, D. je sa nepunih godinu dana pokazao interesovanje za pojmove vezane za saobraćaj (automobili, znaci) da bi sa dve godine imenovao veliki broj saobraćajnih znakova i simbola. Ubrzo nakon toga pokazivao je veliko interesovanje za slova, naučio je prvo engleski alfabet, potom ćirilicu i latinicu. Sa četiri godine (kada se upisao u vrtić) čita sa razumevanjem, pravilno zapisuje i komplikovanije reči i kraće rečenice. Nikada nije mešao latinicu i ćirilicu, a zanimaju ga i drugi jezici: mađarski, nemački, ruski, ukrajinski, grčki, francuski. Voli da čita i da mu se čita, ne toliko priče i bajke koliko enciklopedije o životinjama, saobraćaju, okolini, „lepeze sveznalica“ sa mnogo pitanja. Roditelji su kod kuće nastojali da podrže sva interesovanja a kada je napunio četiri godine zaključili su da je vreme da se uključi u vrtić, jer su smatrali da u vrtiću može dobiti dalju podršku koja mu je potrebna.

Nakon informacijama o dečakovim interesovanjima, veštinama, znanjima i umenjima, jasno nam je bilo da je reč o potencijalno darovitom detetu. U trenutku upisa u vrtić, postojala je mogućnost da se u željenom vrtiću uključi u jednu od tri grupe i zato smo timski, vaspitači iz tih grupa, stručni saradnici i pomoćnik direktora, razmatrali u koju grupu uključiti dečaka. U promišljanju smo se vodili informacijama koje imamo o dečaku ali i stavovima, mišljenjem, senzibilitetom i spremnošću vaspitača da se angažuje u pružanju podrške raz-

voju njegove potencijalne darovitosti. Odlučili smo da dečak krene u grupu u kojoj je vaspitačica koja je spremna da se angažuje, ima iskustva u radu sa decom sa posebnim obrazovnim potrebama i čiji je maternji jezik mađarski. Upoznali smo roditelje sa našim predlogom i oni su se složili. Dogovorili smo se da formiramo operativni tim za pružanje podrške (vaspitači, pedagog, logoped, pom.direktora i roditelji). Takođe smo se zajedno kao tim dogovorili da obavestimo školsku upravu i tražimo saglasnost za realizaciju IOP-a 3. Dogovorili smo i način i dinamiku saradnje: na dnevnom nivou će roditelji i vaspitačica razmenjivati informacije i uvide, a tim za pružanje podrške sastaje se dva puta mesečno. Ovako postavljena saradnja i partnerstvo su rezultirali dobitima za dete ali i za roditelje, vaspitače, drugu decu i predškolsku ustanovu u celini.

Tokom dvogodišnjeg boravka dečaka u vrtiću, pružajući podršku razvoju njegove darovitosti, zaposleni u vrtiću i roditelji su bili jedni drugima važan resurs i partner u učenju. Za vaspitača i vrtić uopšte su bile veoma važne početne informacije o dečaku ali i uvidi koje su roditelji imali o efektima podrške u vrtiću. Roditelji su bili značajan resurs za stvaranje inspirativne i podsticajne sredine za učenje u vrtiću jer su sve materijale, sredstva, knjige, časopise, instrumente koji su intetesovali dečaka donosili u vrtić. Samo učešće porodice u dešavanjima u grupi u vrtiću uticalo je na kvalitet podrške.

Prema rečima roditelja vrtić je doprineo unapređenju njihovih roditeljskih kompetencija na više načina. Informacije o razvoju i napredovanju dečaka i brojne prilike za učešće u životu grupe im je pomoglo da uspešnije učestvuju u vaspitanju i obrazovanju svoga deteta. Ukazivanje na važnost celovitog razvoja deteta ih je osnažilo da prihvate i karakteristike koje se nisu uklapale u njihovu idealnu sliku o "savršenom detetu" koje je u svemu jednako uspešno.

Zajedničko razmatranje mogućnosti ranijeg polaska u školu i izbora škole pomoglo je roditeljima da donesu najbolju odluku za njihovo dete.

Početno interesovanje, znanje i motivacija roditelja, u ovom slučaju, olakšali su započinjanje partnerskog odnosa sa vaspitačem. Često porodica nema poverenje u vrtić, ne postoji spremnost za saradnju ili jednostavno porodica ne pridaje dovoljno značaja potencijalnoj darovitosti deteta, tada inicijativa za saradnju treba da potekne od vaspitača i vrtića. Potrebno je timski graditi partnerstvo sa porodicom, koristiti sve raspoložive resurse u vrtiću i lokalnoj zajednici i primenjivati sve vidove i oblike saradnje.

• SVETLANA RADOVIĆ

DAROVITOST U KONTEKSTU FAMILIZACIJE DETINJSTVA

SKICA ZA SOCIOLOŠKI POGLED NA MOGUĆNOST OSTVARENJA DAROVITOSTI U SAVREMENOM DRUŠTVU

U radu se iznosi sociološki pogled na mogućnost ostvarenja darovitosti dece u kontekstu familizacije detinjstva, kao jednom od glavnih strukturnih procesa njegovog oblikovanja i ispoljavanja u savremenom društvu. Prvo se izlažu karakteristike procesa familizacije detinjstva, čija se utemeljenost nalazi u ideologiji familizma zasnovanoj na modernom diskursu porodičnog života i roditeljske odgovornosti. Po njemu su roditelji i porodica primarno mesto staranja o deci. Potom se razmatra širi društveni proces oblikovanja savremenog društva - restrukturiranje socijalne države, koji se između ostalog manifestuje kao privatizacija i komercijalizacija različitih socijalnih usluga - zdravstva, obrazovanja, stanovanja, koje pojačava proces familizacije detinjstva. Ovi trendovi, dovode do toga da roditelji nisu samo ključni kreatori detinjstva svoje dece, od obrazovanja i brige za sigurnost i bezbednost do organizacije slobodnog vremena i formiranja društvenih veza i kontakata, nego su ostavljeni bez adekvatne društvene podrške u podmirivanju troškova oko izdržavanja dece. Na kraju se iznosi mišljenje da združeno delovanje ovih procesa dovodi do privatizacije darovitosti. Aktualizacija darovitosti umesto da predstavlja opšte dobro, postaje privatna stvar porodice, jer prvenstveno zavisi od porodičnog kapitala te time postaje mesto reprodukcije društvenih nejednakosti.

Porodica je važna tema u psihološkim i pedagoškim razmatranjima razvoja, usmeravanja i ostvarenja darovitosti dece. Navodi poput „Svi se slažu da su za otkrivanje darovite dece najpre odgovorni roditelji, a potom svi ostali.”(Grandić i Letić, 2008: 188) ili „Svoje potrebe daroviti mogu zadovoljiti samo u meri u kojoj socijalna sredina, pre svega porodica, stvara takve odnose u kojima oni

mogu uspešno da ispolje i razviju stvaralačke potencijale.”(ibid: 189), opšte su mesto u ovim radovima. Pretraga na Google Scholar-u za “family and giftedness” daje 30.300 rezultata. Može se postaviti pitanje zašto se pridaje toliki značaj porodici, odnosno roditeljima kada su životi današnje dece visoko institucionalizovani to jest ako roditelji danas provode sa svojom decom mnogo manje vremena nego u prošlosti? Ako smo stvorili institucionalni sistem obrazovanja upravo kao jedan od načina kompenzovanja nejednakih porodičnih uslova? U nastavku ovog rada daje se mogući odgovor na ova pitanja koji polazi od jednog od društvenih procesa oblikovanja savremenog detinjstva, procesa familizacije ali istovremeno uzima u obzir i širi društveni proces oblikovanja savremenog društva - restrukturiranje socijalne države, koji se između ostalog manifestuje kao privatizacija i komercijalizacija socijalnih usluga. U zaključnim napomenama iznosi se mišljenje da združeno delovanje ova dva društvena procesa dovode do privatizacije darovitosti pa ostvarenje darovitosti umesto javnog dobra postaje mesto reprodukcije društvenih nejednakosti.

Familizacija detinjstva

Sociologija detinjstvo poima pa samim tim i analizira kao društvenu tvorevinu, što znači da detinjstvo ne posmatra kao „prirodnu” univerzalnu biološku fazu života kroz koju deca prolaze na svom putu odrastanja, već kao relativnu kategoriju, skup istorijski i kulturno promenljivih ideja, odnosa, aktivnosti i iskustava. Određenje detinjstva kao društvene tvorevine podrazumeva analizu detinjstva kao strukturnog obeležja društva, trajnog elementa društvenog života bez obzira na promenljivost njegovih individualnih članova i njegovu istorijsku promenljivost, kao i strukturnog fenomena (strukturisanog i strukturirajućeg) uporedivog sa drugim društvenim strukturama (Qvortrup, 1994). U tom smislu, razmatranje detinjstva podrazumeva analizu širih društvenih procesa koji u interakciji konstituišu društvene prakse koje određuju detinjstvo (Alanen, 1988). Pored institucionalizacije i individualizacije detinjstva proces familizacije detinjstva je treći važan strukturni proces njegovog oblikovanja i ispoljavanja u sadašnjem trenutku.

Familizacija detinjstva podrazumeva da su roditelji i porodice primarno mesto staranja o deci odnosno da snose većinu ekonomskih troškova i odgovornosti za decu u kontekstu povećanja roditeljskih izdataka za decu (koji se nesrazmerno povećavaju u odnosu na ekonomski rast) i produžavanja obrazovanja na sve duži vremenski period (Brannen i O'Brien, 1995). Posmatrajući detinjstvo u istorijskoj generacijskoj perspektivi, Džulija Branen zaključuje da dok je početkom prošlog veka detinjstvo u nekom pogledu bilo kolektivno iskustvo zajednice (o deci su se podjednako brinuli i članovi šire porodice, slobodno vreme dece nisu organizovali roditelji već se ono organizovalo u lokalnoj zajednici i zahtevalo je dečje aktivno učešće, odnosno od dece se očekivalo

da se sama zabave, pri čemu su ulica, škole, crkve, lokalni bioskop bili ključni prostori dečje zabave), danas, koncept „aktivnog roditeljstva“, u skladu sa opštim trendom samoregulišućeg subjekta, podrazumeva da roditelji kreiraju detinjstvo svoje dece od obrazovanja i brige za sigurnost i bezbednost do organizacije slobodnog vremena (Brannen, 2004). Familizacija detinjstva ima svoje utemeljenje u ideološkom konstruktivnom familizmu s početka 20. veka zasnovanom na idealu moderne građanske porodice (Donzelo, 1988). Nuklearnu porodicu koju čine braćni partneri sa decom čija je osnovna funkcija briga o deci pri čemu su njihove potrebe ispred potreba roditelja, familizam postulira kao poželjan oblik porodičnog života.

Naglašavanje značaja porodice kao primarnog mesta staranja o deci i insistiranje na svemoći roditelja u oblikovanju života svoje dece u centar istraživačke pažnje postavlja porodične kapitale koji su nejednako raspoređeni u odnosu na društveni položaj. Razmatranja uloge porodičnih kapitala u oblikovanju dečjih života oslanjaju se u najvećoj meri na rad francuskog sociologa Pjera Burdijea (Bourdieu, 1986). Burdije razlikuje tri vrste kapitala: ekonomski, socijalni i kulturni. Ekonomski kapital predstavlja oblik kapitala koji se može pretvoriti u novac i može biti institucionalizovan u obliku vlasništva. Socijalni kapital sastoji se od društvenih veza dok se kulturni kapital sastoji od: obrazovnih kvalifikacija - institucionalizovanog kulturnog kapitala, opredmećenog kulturnog kapitala koga čine posedovanje kulturnih dobara kao što su knjige, muzički instrumenti, slike i slično i otelovljenog kulturnog kapitala, koga čine način govora, ukus, maniri, stepen samopouzdanja. Prema Burdijeu, klasna pripadnost pojedinca uslovljena je količinom kapitala koju poseduje, ali i sklopom njegovih različitih oblika. Iako naglašava značaj ekonomskog kapitala, odnosno smatra da se on nalazi u osnovi ostalih oblika kapitala, Burdije smatra da su različiti oblici kapitala povezani i da je pod određenim uslovima moguće pretvaranje jednog oblika kapitala u drugi. Pojednostavljeno, to bi značilo da više ekonomskog kapitala znači više kulturnog i socijalnog kapitala, kao i da se pomoću ekonomskog kapitala može uvećati kulturni kapital na primer kupovinom slika, knjiga, čime se potencijalno mogu steći znanja i razviti kulturne kompetencije. Kulturnim kapitalom može se uvećati socijalni kapital tako što pojedinac zahvaljujući svojim obrazovnim kvalifikacijama može unaprediti svoje društvene veze. Neravnomerna raspoređenost različitih oblika kapitala u društvenoj strukturi doprinosi nejednakosti na taj način što pripadnici viših društvenih slojeva raspolazu sa većom količinom svih kapitala odnosno raspolazu sa više resursa i imaju više mogućnosti za njihovu mobilizaciju.

Porodica predstavlja značajan kontekst svakodnevnog života dece, pogotovo s obzirom na njihovo ograničeno raspolaganje različitim resursima i u tom smislu zavisnost od porodice. Pre nego što pređemo na izlaganje načina na koje proces familizacije detinjstva određuje šanse dece da ostvare svoju potencijalnu darovitost koristeći primer vanškolskih aktivnosti kao pretpostavke

razvijanja talenata, potrebno je da ukratko razmotrimo širi društveni proces oblikovanja savremenog društva - restrukturiranje socijalne države, koji pojačava proces familizacije detinjstva.

Restrukturiranje socijalne države - država odlazi kući

Socijalna država (*država blagostanja*) je oblik organizacije kapitalističkih socijaldemokratskih društava zapadne Evrope i Severne Amerike nakon II Svet-skog rata do ranih 80-ih godina 20 veka. Između ostalog sistem se temelji na načelu socijalne pravde odnosno jednakosti početnih šansi koja se obezbeđuje sigurnošću zapošljavanja, sigurnošću zarada i razvijenim sistemom socijalnih usluga –obrazovanja, zdravlja, stanovanja. Široku dostupnost socijalnih usluga država obezbeđuje preraspodelom prihoda iz poreza tako što jedan deo ovih prihoda preraspodeljuje na javne usluge. Kao rezultat ovakve politike poboljšan je materijalni položaj pa time i socijalna sigurnost nižih društvenih slojeva. U modelu socijalne države odgovornost za dobrobit je zajednička odgovornost porodice i države. Pristup zdravstvenoj zaštiti, nekretninama i obrazovanju subvencionise država, a korist od ovakve javne politike imaju pre svega niži slojevi, pre svega radništvo, koji su zahvaljujući njoj mogli da se popnu na društvenoj lestvici. Na primer, u ovom sistemu obrazovanje je jedan od preduslova ostvarenja dobrobiti pa ga država subvencijama kroz stipendije i kredite čini dostupnim širokim slojevima stanovništva. Rezultat je ekspanzija obrazovanja i otvaranje kanala društvene pokretljivosti.

Socijalistička društva kao oblik društvenog sistema koji egzistira paralelno sa kapitalističkim socijaldemokratskim društvima mogu se posmatrati kao socijalne države budući da je ideja jednakosti odnosno jednakih šansi bila jedno od njihovih osnovnih ideoloških načela. Pored obezbeđenja dostupnosti obrazovanja, zdravstvene zaštite, stanovanja širokim slojevima stanovništva ova društva obezbeđuju i široku dostupnost vanškolskih aktivnosti finansiranjem njihovog rada i organizujući ih kao vannastavne aktivnosti.

Slomom socijalističkih društvenih sistema svet postaje jedno mesto u smislu da liberalni kapitalizam postaje dominantni oblik privrednog organizovanja, a socijalnu pravdu zamenili su zakoni tržišta odnosno socijalna država u manjoj ili većoj meri zapada u krizu. Ova kriza je najizraženija u Sjedinjenim Državama, ali je nisu u potpunosti izbegle ni paradigmatične *države blagostanja* kao što su skandinavske zemlje.

Razlog krize socijalne države može se naći u promenjenim akterima socijalne reprodukcije. Socijaldemokratska i socijalistička društva bila su zasnovana na industrijskoj proizvodnji te stoga u njima radnici imaju značajnu ulogu u reprodukciji društvenog sistema. Deindustrijalizacija je osnovna karakteristika liberalnog kapitalizma. Priroda rada se menja. Manuelni rad gubi na značaju zbog automatizacije i robotizacije proizvodnje, a raste značaj usluga i dolazi

do diferencijacije zanimanja. U odnosu na izvor ostvarivanja dohotka ekonomista Branko Milanović (Milanović, 2016) ukazuje na pojavu nove vladajuće klase. Ona se razlikuje od kapitalista iz perioda klasičnog kapitalizma, koji su otvarivali dohodak isključivo od kapitala po tome što dohodak ostvaruje i od kapitala i od rada. Nju čine finansijski menadžeri, visoki državni funkcioneri, IT stručnjaci, vrhunski hirurzi, umetnici, sportisti. „U novom kapitalizmu bogati kapitalisti i bogati radnici su iste sobe (ibid.: 152).

Ono što je od značaja za našu temu jeste da je upravo ova nova vladajuća klasa jedan od razloga slabljenja socijalne države. Naime, bogati se povlače iz sistema socijalnih usluga jer svoje potrebe zadovoljavaju u privatnom sektoru koji im obezbeđuje veći kvalitet usluga. Sindi Kac takođe smanjenje državnog investiranja u sadržaje namenjene deci povezuje sa padom ekonomske vrednosti dece iz radničkih porodica i siromašne dece za globalni kapital i sa njihovim zanemarivanjem od strane više klase koja na tržištu kupuje usluge za svoju decu te ne lobira za kvalitetne sadržaje za svu decu (Katz, 2004). Primera radi viša klasa je bogata i obrazovana te svesna značaja obrazovanja i ulaže u obrazovanje svoje dece, ali ne tako što ulaže u javno školstvo već tako što svoju decu šalje u najbolje privatne škole čime će im osigurati da pored bogatstva dobiju i dobro plaćene poslove (prinos od četvorogodišnjeg školovanja na Harvardu mnogo puta premašuje prinos od četvorogodišnjeg školovanja na državnom koledžu, prema Milanović, 2016:179) ali i mobilisući socijalni kapital odnosno koristeći društvene veze da im pomogne prilikom zapošljavanja. Država pak, oteľovljena u političarima na vlasti, zavisi od bogatih jer im samo oni mogu finansirati izborne kampanje koje su izuzetno skupe. Zauzvrat oni oblikuju politike koje idu na ruku bogatima i doprinose daljem uvećanju njihovog bogatstva „pozitivna povratna sprega je uspostavljena“ (ibid.: 153), klasna reprodukcija je obezbeđena, a društvene nejednakosti su produbljene.

Socijalna politika liberalnog (meritokratskog) kapitalizma koja redukuje investiranje u socijalne usluge pa i sadržaje namenjene deci ima negativne posledice po decu koja kao društvena grupa raspolažu sa ograničenim finansijskim resursima i prvenstveno zavise od finansijskih resursa svoje porodice, što se može videti na primeru korišćenja vanškolskih sadržaja kao jedne od pretpostavke realizacije darovitosti.

Porodični kapitali i vanškolske aktivnosti kao pretpostavka ostvarenja darovitosti

Pored redovnog školovanja takozvane vanškolske ili slobodne aktivnosti mogu se posmatrati kao jedan značajan vid razvijanja dečjih talenata. U kontekstu njihove komercijalizacije mogućnost dece da učevuju u njima je pre svega određena ekonomskim resursima porodice. Istraživanjima rađenim u različitim društvenim i kulturnim kontekstima (SAD, Velika Britanija, Holan-

dija, Švedska, Srbija) utvrđeno je da je učešće dece u vanškolskim aktivnostima dece značajno određen društvenim slojem porodice (Karsten, 1998; Lareau, 2000; Lareau, 2002; Tomanović-Mihajlović, 1997; Tomanovic, 2004; Tomanović, 2010). Tako, ograničeni ekonomski resursi radničkih porodica ograničavaju dečje učešće u ovim aktivnostima. Deca iz radničkih porodica ili nisu uključena u vanškolske aktivnosti, ili u njima učestvuju u znatno manjoj meri od dece iz porodica viših slojeva. Slobodno vreme provode igajući se i družeći se sa vršnjacima i članovima porodice. Retko napuštaju prostor stambenog naselja. Njihov svakodnevni prostor ograničen je na kuću, školu/obdanište i stambeno naselje. Sa druge strane, deca iz porodica viših slojeva sloja uključena su u brojne aktivnosti – časove muzike, glume, balet, strane jezike, sportove, odlaze u bioskop i pozorište. I dok se neučestvovanje dece iz radničkih porodica u vanškolskim aktivnostima i svedenost njihove svakodnevice na relativno samostalno snalaženje i upravljanje prostorom stambenog naselja, može nostalgично posmatrati kao replika dečje ulične kulture s početka 20. veka i sa stanovišta razvojne paradigme oceniti pozitivno (kao mogućnost razvijanja samostalnosti), na društvenom nivou ono predstavlja način reprodukovanja društvenih nejednakosti i ukazuje na strukturna ograničenja dečje svakodnevice koja su određena društvenim položajem i habitusom porodice. Autonomija dece iz radničkih porodica tada postaje isključenost, a njihova sloboda više kao „sloboda od” nego „sloboda za”.

Pored ekonomskih resursa, koji su svakako veoma značajni za uključivanje dece u različite vanškolske aktivnosti, zabeleženo je i da su razlozi za uključivanje/neuključivanje dece u njih povezani sa shvatanjem prirode detinjstva i kulturnom logikom odgajanja dece koji se razlikuju u odnosu na klasnu pripadnost porodice. Roditelji radnici mnogo manje svoju decu vide kao projekat koji treba razvijati. Deca jednostavno jesu, sa karakteristikama, veštinama i talentima koji se shvataju kao fiksni i statični (Vincent i Ball, 2007). Radničke porodice kao strategiju odgajanja dece primenjuju „ostvarenje prirodnog rasta”, odnosno veruju da sve dok svojoj deci obezbeđuju ljubav, hranu i sigurnost, ona će se razvijati i napredovati (Lareau, 2002: 748–9). Takođe, radničke porodice ekonomski i socijalni kapital investiraju tako da deci obezbede materijalnu sigurnost, te stoga smatraju da je formalno obrazovanje važno pošto obezbeđuje veštine i kvalifikacije neophodne za buduće zaposlenje. Vanškolske aktivnosti ne smatraju se toliko važnim, one se pre posmatraju kao sredstvo kontrole dečjeg slobodnog vremena – učešćem u njima deca nemaju vremena da besposličare na opasnom prostoru ulice, ili da provode vreme na tabletima i mobilnim telefonima (Sjodin & Roman, 2018; Tomanovic, 2004). Sa druge strane, za roditelje iz viših klasa vanškolske aktivnosti predstavljaju indikator dobrog roditeljstva, imperativ uspešne socijalizacije, sredstvo za unapređenje dečjih talenata. One su važne u sticanju društvenih veština (timski rad, fer-plej, pomaganje drugima) i poželjnih ličnih osobina (samopošto-

vanje, samopouzdanje i samosvesnost, disciplina posvećenost i odgovornost) koje pomažu deci da se razviju u dobro formirane ličnosti i sposobne funkcionalne odrasle (Dunn, Kinney, i Hofferth, 2003). Roditelji iz viših klasa slobodno vreme dece posmatraju kao resurs i prilikom njegove strukturacije vode računa da se ono ne protraći već da se što korisnije iskoristi. Učešće u vanškolskim aktivnostima predstavlja način sticanja kulturnog kapitala (Tomanovic, 2004), pokušaj da se obezbedi klasna reprodukcija, u društvenom kontekstu u kome se ona čini neizvesnom (Vincent i Ball, 2007).

Takođe, pored toga što roditelji srednje klase imaju značajnu ulogu u organizovanju društvenog života svoje dece, oni imaju značajnu ulogu i u formiranju dečjih društvenih kontakata, bilo zato što društveni krugovi roditelja određuju prijateljstva dece (Karsten, 2010) ili što učešće deteta u vanškolskim aktivnostima za dete znači i proširivanje društvenih prostora i povećanu kompleksnost društvenih mreža (Tomanovic, 2004). Tako se nejednakoj distribuciji ekonomskog i kulturnog kapitala pridružuje i nejednaka distribucija socijalnog kapitala u odnosu na slojnu pripadnost porodice..

Zaključne napomene

Ako se vratimo na rečenicu s početka ovog rada možemo reći da u savremenom društvenom kontekstu povlačenja države iz preraspodele dohotka, odnosno odustajanje od preusmeravanja dohotka na javne usluge i njihovog prepuštanja tržišnoj regulaciji i u kontekstu familizacije detinjstva, porodica jeste važna za ostvarenje darovitosti dece i to prvenstveno iz dva razloga. Prvo, dobra porodica u smislu obrazovane i bogate porodice može pomoći detetu da realizuje svoj potencijal za darovitost, ali i da uspe u životu iako nije darovito. Kako to slikovito iznosi Milanović:

„Dete koje ima sreću da se rodi u dobroj (bogatoj i obrazovanoj) porodici ima na svojoj strani angažovane roditelje i velika ulaganja u obrazovanje. Pođimo od konačnog cilja koji svi roditelji postavljaju za svoju decu: da dobiju dobar i visoko plaćen posao. Da biste dobili takav posao morate završiti najbolji univerzitet; da biste se upisali na najbolji univerzitet morate upisati najbolju gimnaziju; da biste upisali najbolju gimnaziju morate završiti najbolju osnovnu školu; za najbolju osnovnu školu traži se najbolji vrtić. Tako je put deteta određen već kada napuni pet godina, pod uslovom da roditelji raspolažu potrebnim znanjem i novcem. Mali broj siromašnih ili slabije obrazovanih roditelja poseduje resurse i znanja potrebna za rano donošenje takvih odluka. Ako njihovo dete kasnije u životu otkrije šta je potrebno za uspeh, njegov ili njen put biće mnogo teži. S druge strane, dete bogatih roditelja je na samom početku na putu uspeha i

skrenuće sa njega jedino ako je nezainteresovano ili ima ozbiljnih problema u učenju ili ponašanju.” (Milanović, 2016: 174)

Drugo, dobra porodica u navednom smislu može se posmatrati kao dvo-smerni zaštitni faktor. Mobilizacijom ekonomskih resursa pomoći će detetu da ostvari svoje potencijale obezbeđenjem kvalitetnog obrazovanja i sadržaja, ali isto tako može mobilizacijom kulturnog kapitala kompenzovati manjkavosti obrazovnog sistema. Upravo ovo potvrđuju istraživanja sprovedena u više evropskih zemalja u kojima je utvrđeno da je efekat kvalitetnog predškola na kasniji uspeh dece iz porodica visokog socioekonomskog položaja zamearljiv, dok je kod dece iz porodica niskog socioekonomskog položaja veoma izražen (Esping-Andersen, 2016).

Ukoliko brigu o darovitosti dece svedemo na porodicu dolazi do privatizacije darovitosti, a izvan našeg vidokruga ostaju potencijalno darovita siromašna deca. Tržište je možda efikasan mehanizam alokacije resursa, ali ne i mehanizam izgradnje ravnopravnih početnih šansi. Ujednačavanje pristupa i ujednačavanje kvaliteta obrazovanja kao i ujednačavanje pristupa različitim vanškolskim sadržajima moguće je samo državnim intervencijom. U suprotnom polje svakodnevnog života dece pa i mogućnost ostvarenja darovitosti postaje mesto reprodukcije društvenih nejednakosti.

Literatura

- Alanen, L. (1988). Rethinking Childhood. *Acta Sociologica*, 31(1), 53–67.
- Bourdieu, P. (1986). the forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Brannen, J. (2004). Childhoods Across the Generations: Stories from women in four-generation English families. *Childhood*, 11(4), 409–428.
- Brannen, Julia, & O'Brien, M. (1995). Childhood and the Sociological Gaze: Paradigm and Paradoxes. *Sociology*, 29(4), 729–737.
- Donzelo, Ž. (1988). Vladanje posredstvom porodice. In A. Milić (Ed.), *Radanje moderne porodice* (pp. 131–146). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dunn, J. S., Kinney, D. A., & Hofferth, S. L. (2003). Parental ideologies and Children's After-School Activities. *American Behavioral Scientist*, 46(10), 1359–1386.
- Esping-Andersen, G. (2016). *Families in the 21 st Century*. Stockholm: SNS Förlag.
- Grandić, R., & Letić, M. (2008). Porodica kao faktor podsticanja darovitosti dece. U G. Gojkov (Ed.), *Porodica kao faktor podsticanja darovitosti* (pp. 184–197). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov” - Vršac.
- Karsten, L. (1998). Growing Up in Amsterdam: Differentiation and Segregation in Children's Daily Lives. *Urban Studies*, 35(3), 565–581.
- Karsten, L. (2010). Children's Social Capital in the Segregated Context of Amsterdam: An Historical-geographical Approach. *Urban Studies*, 48(8), 1651–1666.
- Katz, C. (2004). *Growing up global: economic restructuring and children's everyday lives*. University of Minnesota Press.

- Lareau, A. (2000). Social Class and the Daily Lives of Children: A Study from the United States. *Childhood*, 7(2), 155–171.
- Lareau, Annette. (2002). Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families. *American Sociological Review*, 67(5), 747–776.
- Milanović, B. (2016). *Globalna nejednakost*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Qvortrup, J. (1994). Childhood Matters: An Introduction. In J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta, & H. Wintersberger (Eds.), *Childhood Matters* (pp. 1–23). Aldershot: Avebury.
- Sjödén, D., & Roman, C. (2018). Family practices among Swedish parents: extra-curricular activities and social class. *European Societies*, 20(5), 764–784.
- Tomanović-Mihajlović, S. (1997). *Detinjstvo u Rakovici: svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomanović, S. (2004). Family Habitus as the Cultural Context for Childhood. *Childhood*, 11(3), 339–360.
- Tomanović, S. (2010). *Odrastanje u Beogradu : oblikovanje socijalnih biografija mladih u porodicama dva društvena sloja*. Beograd: Čigoja štampa, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Vincent, C., & Ball, S. J. (2007). `Making Up' the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions. *Sociology*, 41(6), 1061–1077.

PODRŠKA PORODICAMA DAROVITE DECE OD STRANE PREDŠKOLSKOG SISTEMA VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Rano prepoznavanje znakova darovitosti je najznačajnija početna stepenica u podršci darovitosti. Opažanje znakova darovitosti započinju roditelji koji imaju mogućnost da kontinuirano i analitički posmatraju i prate sve reakcije i manifestacije ponašanja dece u raznovrsnim situacijama i aktivnostima tokom dečijeg razvoja (od igre, crteža, ritmičkih pokreta, pevanja i taktiziranja ritma pri muzičkoj interpretaciji muzičke numere..., do izbora interesovanja i oblika koje je konstruisao) te oni predstavljaju važan izvor informacija o eventualnoj darovitosti deteta. Samim tim, roditelji su u situaciji da mogu pomoći i podržati razvoj sposobnosti svoje dece u najosetljivijem razvojnom periodu, ranom detinjstvu. Pored stvaranja povoljnih uslova za razvoj darovitosti svog deteta roditelj treba da pronađe način (nenametljivo i diskretno) kojim bi uticao i podstaknuo dete da stiče nova interesovanja i formira svoje navike. Da bi se pomoglo deci u ostvarivanju njihovih potencijala, uslov je da roditelji poznaju prirodu darovitosti, odnosno identifikuju je i da budu spremni da odgovore na specifične vaspitne zahteve, jer „...iskustvo pokazuje da se najbolji efekat u realizaciji talenta postiže kada se roditelji više angažuju oko škole i aktivno traže podršku za svoju decu” (Maksić i Mirkov, 2007). Međutim, rezultati istraživanja koje je sprovedla Đorđević (2007) o tome šta roditelji razumeju pod pojmom darovitost ukazuju na nedovoljno poznavanje fenomena darovitosti i nedovoljnu pripremljenost za podizanje darovitog deteta.

Roditelji često nemaju dovoljno znanja, kako o razvojnim karakteristikama darovitog deteta, tako i o uslovima koji su neophodni za njegov optimalni razvoj. Kako bi bili u mogućnosti da na odgovarajući način podstiču i neguju potencijale svog deteta roditeljima je pre svega potrebno pomoći da upoznaju prirodu i osobenosti darovitosti, potrebe svog deteta, kao i da donesu odluke vezane za brigu o detetu, jer će se i oni osećati vrednije ukoliko se na odgova-

rajući način brinu o njemu. Stoga je važno podržati i dodatno osnažiti roditelje kako bi proces razvoja darovitosti kod deteta imao maksimalni učinak, a što se postiže kroz *partnerstvo* sa predškolskom ustanovom, odnosno sa vaspitačima i stručnim saradnicima.

Ciljevi saradnje porodice darovitog deteta i predškolske ustanove su: podrška porodici darovitog deteta u realizaciji vaspitne funkcije (podrška i podsticanje potencijala darovitog), pedagoško obrazovanje roditelja i angažovanje roditelja u ostvarivanju zadataka predškolske ustanove. Roditelji i vaspitači ostvaruju partnerski odnos za dobrobit deteta, što kod deteta jača osećaj sigurnosti i vlastite vrednosti.

Partnerstvo roditelja i vaspitača i njihova komunikacija

Roditelj kao partner vrtića, može mnogo da doprinese, s obzirom na činjenicu da je on ekspert za svoje dete, te može vaspitačima pružiti dragocene informacije i značajno uticati na kvalitet razvoja deteta. Isto tako, roditelj od ove vrste partnerstva može da profitira, dobijajući informacije i savete od vaspitača, koji mogu da mu pomognu da prevaziđe potencijalne poteškoće u brizi o detetu, razvija svoje roditeljske veštine i optimalan kontekst za razvoj deteta kod kuće. Da bi se roditelji i vaspitači bolje razumeli u cilju obezbeđivanja podrške detetovim potencijalima, potrebo je: međusobno informisanje o detetovim sposobnostima, interesovanjima, postignućima i dogovaranje o njegovom uključivanju u posebne aktivnosti; određivanje zajedničkih ciljeva predškolske ustanove i porodice u funkciji podsticanja detetovog talenta, uz uvažavanje njegovih mogućnosti; praćenje detetovog ukupnog razvoja i napredovanja. Neophodno je usaglasiti i strategije podrške vaspitača i roditelja darovitoj deci. Kontinuirano usaglašavanje i razmena informacija u dvosmernoj komunikaciji roditelja i vaspitača, pravi je put do stvaranja kvalitetnih partnerskih odnosa u cilju pružanja podrške roditelju darovitog deteta. Kako je komunikacija dvosmeran proces, a između vaspitača i roditelja se odvija svakodnevno, bitno je izdvojiti formalnu i neformalnu komunikaciju koja podsticajno deluje na roditelje da podrže i afirmišu darovitosti.

Neformalna komunikacija se odvija za vreme dovođenja ili odvođenja deteta u i iz vrtića, porukama koje obaveštavaju roditelje i dete o aktivnostima - npr. „poseban“ uspeh tokom dana koji podstiče afirmaciju talenta kod deteta i sugestivno deluje na odluku roditelja ili samog deteta da razvija talenat. *Formalna komunikacija* se ogleda kroz planirani (pripremljeni, organizovani) razgovor. Porodicama darovite dece su potrebne informacije iz područja povezanim sa detetovim rastom, razvojem, kao i kontinuiranim uticajem talenta na porodicu kao celinu i na njene članove (posebno braću i sestre darovitog deteta). Pružene informacije moraju biti jasne i koncizne i ukoliko je neophodno ponovljene više puta. Vaspitači bi trebalo da budu pažljivi, da postepeno daju informacije

roditeljima o potencijalnom detetovom talentu, kako ne bi prerano preplavili i opteretili porodicu sa previše činjenica i detalja. Roditelji darovitog deteta će u određenom trenutku imati potrebu da dobiju te informacije, te treba uzeti u obzir uvremenjenost njihovog saopštavanja.

Kako je darovitom detetu potrebna podrška ne samo roditelja, već i svih članova porodice, vaspitači često u toku individualnih razgovora treba da predlože sporadična kratka porodična okupljanja koja pomažu članovima porodice da imaju pregled njihovog razumevanja informacija i uloge koju oni imaju u cilju podrške razvoja darovitog člana porodice. Za razvoj darovitog deteta neophodno je podjednako angažovanje oba roditelja kako bi oni u zajedničkoj komunikaciji sa vaspitačem i stručnim saradnicima stekli objektivniju sliku o svom detetu i koracima koje je neophodno preduzeti da bi dete napredovalo u skladu sa svojim sposobnostima i interesovanjima.

Individualni razgovor vaspitača i roditelja darovitog deteta ima višestruki značaj. Roditelju se time pruža mogućnost da: prati razvoj svog deteta; stvara stimulativnu sredinu za razvoj deteta u porodici; u problemskim situacijama u razvoju deteta ima u vaspitaču savetodavca u merama koje on lično može preporučiti ili ga može uputiti na profil stručnjaka kojem se mogu obratiti; ličnim angažmanom doprinosi poboljšanju uslova rada u ustanovi, a time svom detetu omogućava i uspešniji razvoj; stiče dodatno obrazovanje (u različitim vidovima edukacije koje predškolska ustanova organizuje); shodno praćenju razvoja deteta u dužem vremenu, čini napor da menja i sam sebe, prilagođavajući svoje zahteve mogućnostima deteta u zadovoljavanju njegovih potreba i izvršavanju sve brojnijih i složenijih porodičnih i drugih društvenih obaveza.

Za usmeravanje i podršku porodici darovitog neophodno je obezbeđivanje pisanih informacija. *Pisane informacije* mogu da posluže kao podstrek za porodične razgovore. Stoga tematske novine i magazini zauzimaju značajno mesto u pružanju podrške roditeljima darovite dece. Roditelje treba uputiti na korisne web sajtove i blogove specijalizovane za ove porodice koji se u velikoj meri baziraju i na podršci roditelj-roditelju. Roditelji mogu da diskutuju i da razmenjuju probleme sa roditeljima koji dele ista iskustva, ali isto tako dobijaju i ideje kako da pomognu razvoju svog darovitog deteta.

Pored informisanja o postignućima i ponašanju svoje dece roditelji mogu biti aktivno uključeni u proces oblikovanja i realizacije vaspitno-obrazovnih aktivnosti u predškolskoj ustanovi. Aktivnim učešćem roditelja u radu i životu predškolske ustanove postiže se jedan viši oblik saradnje i partnerstva između predškolske ustanove i porodice. Takav vid saradnje pretpostavlja zajednički interes i učešće vaspitača i porodice u donošenju odluka i zajedničku odgovornost za postavljene ciljeve i ishode. U tom slučaju, partnerstvo između predškolske ustanove i porodice znači ostvarivanje saradnje u procesu planiranja i programiranja, realizacije, evaluacije i unapređivanja mera i aktivnosti u

cilju podsticanja darovitosti deteta (Godine uzleta, 2018). Uzajamnom podrškom i saradnjom porodice i predškolske ustanove stvaraju se uslovi u kojima se darovita deca osećaju sigurno i podržano, pa se iz tog razloga, partnerstvo porodice i predškolske ustanove, odnosno vaspitača i roditelja, smatra jednim od najznačajnijih činilaca podsticanja darovitosti.

Pedagoška edukacija roditelja darovitog deteta

*„Reci mi i ja ću zaboraviti. Pokaži mi i ja ću možda zapamtiti.
Uključi me i ja ću razumeti.“
Kineska poslovice*

Kako bi roditelji lakše prepoznali darovitost kod svog deteta i kako bi mu pružili potrebnu podršku, odnosno edukaciju koja najbolje odgovara njegovim potrebama i uz koju može ostvariti potpuni potencijal, potrebna je i solidna *pedagoška edukacija* roditelja. Roditelj mora posedovati određena znanja i veštine, kako bi mogao birati ono što je najbolje za njegovo dete. Podizanjem pedagoškog nivoa kompetentnosti roditelja, a u ostvarivanju jedinstvenog uticaja na dete, mogu se izbeći mnoge teškoće u razvoju darovitog deteta. Pedagoška edukacija roditelja darovite dece podrazumeva posebne programe za edukaciju roditelja kroz koje će se oni osnažiti u svojoj roditeljskoj ulozi, odnosno unaprediti veštine i znanja o radu sa darovitim detetom.

Prema autorki Maleš (1995) programe je potrebno kreirati na temelju potreba i interesovanja roditelja, kako bi se pridobili za saradnju, nakon čega se javlja unutrašnja motivacija, koja podstiče roditelje na dalji zajednički rad sa vaspitačem i stručnim saradnicima. Roditeljima je potrebno ukazati na dobre strane u njihovom odnosu sa darovitim detetom, kako bi se što više oslonili na sebe, čime bi se njihovo samopouzdanje u ulozi roditelja povećalo. Posedovanje, razvoj i unapređivanje roditeljskih pedagoških kompetencija omogućava kompetentno roditeljstvo, ali i zdrav i celovit razvoj darovitog deteta. Pedagoška edukacija roditelja realizuje se od strane pedagoško/psihološkog savetnika (vaspitač, pedagog, psiholog...). Sadržaj programa pedagoške edukacije stručnjaci određuju u dogovoru sa roditeljima, pri čemu profesionalci dobijaju ulogu pomagača, a roditelji preuzimaju odgovornost i definišu svoje potrebe. Sadržaj programa mora biti jasno namenjen određenoj ciljanoj grupi (u ovom slučaju roditeljima darovite dece) ali istovremeno zanimljiv svim članovima grupe i usmeren na njihove konkretne probleme. Roditeljima su interesantni programi u kojima su oni aktivni učesnici, u kojima mogu dobiti odgovor i pomoć za konkretne situacije i u kojima mogu razmeniti iskustva. Stoga roditelji i preferiraju grupni rad, jer „grupno iskustvo smanjuje osjećaj isključenosti i osamljenosti, dok spoznaja roditelja da nisu jedini s takvim problemima i da postoji više načina kako se s time nositi, ima terapijski učinak“ (Petak i dr., 2002).

Kada se govori o programima za edukaciju roditelja, samim tim i edukaciji roditelja darovite dece, u literaturi se nailazi na mnoštvo organizacijskih oblika rada, od kojih će neki biti prikazani u nastavku teksta.

Predavanja za roditelje darovite dece imaju za cilj da roditeljima prenesu određena znanja, informacije i iskustva o temama važnim za pravilno podizanje darovitog deteta. Potrebno je povremeno pripremiti predavanja na kojima će se roditeljima darovitih, pre svega, približiti važnost brige o darovitoj deci, ali im se predočiti i opasnosti od neprepoznavanja; upoznati ih sa značajnim dostignućima u psihologiji; sa novinama u metodici vaspitnog rada sa darovitim; upoznati ih sa efikasnim načinima roditeljske pomoći u razvoju detetovih veština i talenata i sl. Treba roditeljima dati prostora da postavljaju pitanja, kao i da otvoreno diskutuju. Predškolska ustanova na ovaj način pomaže roditeljima da, bez obzira na predhodni nivo obrazovanja, kao i na predznanja koja imaju kada je razvoj darovitog u pitanju, uspešnije učestvuju u vaspitanju svog deteta. Dublje se proučavaju pojedini problemi sa kojima se roditelji sreću u procesu vaspitanja darovitog deteta, a po potrebi se uključuju i stručnjaci različitih struka. Ovakav organizacioni oblik ne zahteva kontinuitet niti stalne polaznike.

Kursevi za roditelje darovite dece orijentisani su na postizanje određenog cilja pa se njegovi efekti procenjuju uglavnom kroz usvojenost neke željene veštine. Oni obično obuhvataju teorijsku nastavu, diskusije i praktične vežbe. Ovaj vid edukacije omogućava roditeljima darovitog deteta da se upoznaju sa najnovijim pedagoškim dostignućima. Kursevi se obično organizuju po pojedinim značajnim pedagoškim područjima kao što su intelektualno, fizičko, moralno, estetsko i radno vaspitanje (Božin i dr., 2003). Ovakav organizacioni oblik zahteva kontinuitet i stalne polaznike, pa zato se može reći da od aktivnog učestvovanja roditelja zavisi i uspešnost realizacije ovog programa.

Tribine za roditelje je organizacijski oblik rada koji je najpre usmeren na informisanje roditelja o nekoj društveno aktuelnoj temi koja se tiče roditeljstva, odnosno na senzibilizaciju roditelja za neku problematiku, koja je zajednička svim učesnicima (Maleš, 2003). Uvodno predavanje na tribinama za roditelje daju stručnjaci različitih struka (pedagozi, psiholozi, lekari, sociolozi, pravnici), vaspitači ili sami roditelji. Značajno je odabrati interesantan problem, da se unapred da tema i eventualno literatura, kako bi se zainteresovani pripremili za diskusiju. Tribina, kao organizacijski oblik rada ima za cilj da podstiče razmenu znanja, iskustva i stavova između voditelja i učesnika tribine.

Grupe podrške je organizaciona forma koja nudi priliku roditeljima darovite dece da se povežu sa roditeljima koji se suočavaju sa sličnim iskustvima i da sa njima podele svoje probleme, dileme i osećanja. Na ovaj način grupa svojim učesnicima (roditeljima) omogućava međusobnu razmenu informacija i iskustava uz otvorenu komunikaciju i aktivnu podršku. Tako roditelji imaju mogućnost da iznesu svoje mišljenje, sugestije, kao i predloge za rešavanje pro-

blema i prevenciju u nastanku novih. Gledajući i slušajući kako drugi rešavaju probleme, roditelji mogu otkriti čitav niz strategija za suočavanje sa svojim problemom. Grupa pruža mogućnost da se kroz interakciju sa drugim članovima shvate sopstveni obrasci razmišljanja i ponašanja prema darovitom detetu.

Grupe za podršku variraju u broju učesnika, ali je osnovni format mala grupa sa ne više od 10 članova koji se sastaju jednom nedeljno u trajanju od 90 minuta. Grupe su „otvorene“, što znači da članovi, odnosno roditelji, koji su završili proces odlaze iz grupe, a novi članovi, tj. roditelji ulaze u grupu. U toku godine se organizuje toliko grupnih razgovora sa različitim sadržajima koliko je potrebno, prema proceni pedagoško/psihološkog saradnika samih roditelja. Za sadržaj grupne diskusije važi pravilo o poverljivosti.

Grupni razgovori s roditeljima imaju informativnu i savetodavnu ulogu, zahvaljujući kojoj pedagoško/psihološki saradnik kod roditelja može da utiče i na formiranje određenih stavova, uverenja i vrednosnih orijentacija potrebnih za ostvarivanje mnogobrojnih i raznovrsnih uloga u razvoju, vaspitanju i obrazovanju darovitog deteta (Bulatović, 2019). Grupe podrške smanjuju osećaj izolacije i usamljenosti, donose olakšanje, sigurnost, veće samopoštovanje i pomažu roditeljima darovite dece u deljenju resursa i veština prevladavanja problema.

Program *kućnih poseta* predstavlja dolazak pedagoško/psihološki stručne osobe u porodicu darovitog deteta, sa ciljem da se pruži pomoć i podrška roditeljima u obavljanju roditeljske uloge. Roditelji dobijaju puno predloga kako mogu sami, u kućnom ambijentu, da pomognu svom detetu da razvije svoje potencijale do maksimuma. Boravkom u porodici darovitog deteta stručnjak dobija uvid u porodični kontekst i njegov mogući uticaj na dete, pa se stoga može reći da ovaj organizacioni oblik poseduje elemente savetodavnog rada i procene.

Škola za roditelje je organizacioni oblik u kojem se sprovodi kontinuirano podučavanje roditelja, koje za cilj ima unapređivanje i razvijanje roditeljskih veština i uspostavljanje kvalitetnijih odnosa sa decom. Zbog trajanja i potrebe za kontinuitetom rada, ovo je jedan od najzahtevnijih oblika pedagoške edukacije roditelja, koji je usmeren na podizanje kvaliteta roditeljstva kroz neprekidno podučavanje različitim sadržajima. Program uključuje predmete opšteg obrazovanja, pedagoške i psihološke discipline i sl. (Božin i dr., 2003), a kombinuju se i različite tehnike i oblici rada. Pri tome se očekuje aktivno učestvovanje roditelja. U školi za roditelje formirane su izrazito heterogene grupe (obrazovanje, broj dece, zaposlenost, zanimanje i sl.). Kako se za sve roditelje primenjuje isti program, neretko se dešava, da nakon početnog interesa ovaj oblik rada nastave pohađati samo visoko motivisani roditelji. Školu za roditelje vode pedagoško/psihološki stručnjaci.

Savetodavni rad sa roditeljima darovite dece je oblik pružanja savetodavne profesionalne pomoći roditeljima darovite dece o svakodnevnim životnim

situacijama. Suština procesa savetovanja je pružanje pomoći, ali slušanjem druge osobe i komunikacijom sa njom. Pedagoško/psihološki saradnici koji učestvuju u procesu savetovanja, ne nude rešenje problema već, šire gledano, obezbeđuju pomoć i podršku roditelju darovitog deteta vodeći ga kroz proces donošenja sopstvene odluke koja će unaprediti jedinstvene potencijale njihovog darovitog deteta. Dakle, savetnik razvija kapacitete roditelja da razume određenu „situaciju“, da samostalno donosi odluke i prilagođava svoje ponašanje novonastalim životnim situacijama. Na taj način posmatrano, savetnik i roditelj, razvijajući interakciju, razvijaju međusobnu toleranciju, razmenjuju informacije (o razvoju deteta, kao i o eventualnim problemima) i ostvaruju motivaciju. Savetodavni rad se najčešće može ostvarivati sa roditeljem darovitog deteta *individualno* (odnosi se na rešavanje pojedinačnih i konkretnih problema na koje roditelj darovitog deteta ukazuje) ili *grupno* (sa grupom roditelja darovite dece koji imaju iste ili slične teškoće i probleme u praćenju i podsticanju razvoja deteta, njegovom vaspitanju i učenju). Zahvaljujući ovom obliku podrške roditelji bolje razumeju kako svoje, tako i potrebe svog darovitog deteta; usvajaju znanja i stavove koji su potrebni za izbor odluke kao i za njeno sprovođenje; donose odluku zasnovanu na informacijama, ali i menjaju način života, ako je potrebno. Ponekad je poželjno organizovati savetovanje i za celu porodicu.

Edukativna radionica za roditelje darovite dece predstavlja savremeni, specifičan, model grupne interakcije, a nastala je kao odgovor na pitanja i izazove koje imaju većina roditelja darovite dece. Glavno obeležje radionice je kružna komunikacija (15-30 učesnika): smešteni u krugu, učesnici – roditelji razmenjuju iskustva, iznose svoje stavove i mišljenja, tako da se međusobno svi mogu videti. U krugu su svi ravnopravni, nema hijerarhije, olakšana je komunikacija i roditelji su više upućeni jedni na druge. Roditelj u toku radionice nije samo pasivni slušalac, već aktivni ravnopravni učesnik u raznovrsnim aktivnostima, u kojima sa drugim učesnicima – roditeljima razmenjuje znanja, informacija i iskustava. Uloga pedagoško/psihološkog stručnjaka – voditelja radionice je podsticanje roditelja da slobodno, bez straha i ustezanja iznesu svoj stav, mišljenje ili podele iskustvo sa ostalim roditeljima. Dakle, roditelji kao učesnici radionice ne dobijaju gotova rešenja, već tragaju za njima.

Kreativna radionica za darovitu decu i roditelje. Da bi roditelji osigurali podsticajno okruženje za svoje darovito dete u kojem će moći da ostvari svoje mnogobrojne potencijale potrebno je obezbediti dovoljno prostora za kreativnu igru. Igra je osnovna i najvažnija aktivnost predškolskog deteta koja služi za zabavu i razonodu, a kroz koju deca eksperimentišu s pravim životnim ulogama služeći se svojom maštom i istražujući svoju kreativnost. Kada se deca igraju, ona veoma ozbiljno stvaraju, rade i rešavaju zadatke, a njihov mozak radi i razvija se. Stoga je igra kao prirodno sredstvo učenja ključni instrument za učenje i istraživanje (Godine uzleta, 2018). Kako se brzina i tempo njihove

slobodne igre često smenjuju, deca nesvesno podstiču: radoznalost, odgovornost za samostalno donošenje odluka, upornost, spontanost, kreativnost, a sve to skupa doprinosi razvoju samopouzdanja i podsticanju afirmacije talenata.

Polazeći od značaja koji igra ima u razvoju deteta uopšte, pa samim tim i darovitog, kreativne radionice namenjene darovitoj deci i njihovim roditeljima realizuju se kroz igru u kojoj roditelji i deca ravnopravno učestvuju sa drugom darovitom decom i njihovim roditeljima. Cilj ovako koncipiranih radionica je da se kroz igru, konkretne primere i vežbanje, podstaknu kreativni potencijali ne samo dece, već i roditelja i na taj način im se pruže nove ideje kako da osmišljeno provedu vreme sa svojim detetom u kućnom ambijentu, a u cilju podsticanja njegovih kreativnih potencijala. Izbor materijala je takav da prevashodno podrazumeva reciklažni materijal, dok aktivnosti treba da prate i dešavanja u prirodi. Na takvim radionicama međusobno se druže roditelji, deca i vaspitači, zahvaljujući kojima roditelji, kao učesnici radionice, grade bliske odnose, bolje se upoznaju, imaju mogućnost da se kreativno izraze, opušteni su i sl. Roditelj ima priliku da posmatra vaspitne postupke stručnjaka.

Uz pomoć vaspitača, a u okviru kreativnih radionica, roditelji mogu od reciklažnog materijala da naprave zahtevnije didaktičke igre koje se mogu primenjivati u svakodnevnom radu sa detetom, a sa ciljem da se kod dece podstakne kreativno mišljenje, analitički um, verbalne sposobnosti, logičko zaključivanje i vedro raspoloženje. Zahvaljujući tako koncipiranim igrama, posmatranjem i praćenjem načina na koji se dete igra moguće je upoznati njegove stavove i mišljenja, načine i pristupe rešavanju problema, strategije učenja i razvoj u svim aspektima. Podaci do kojih se dolazi na ovaj način pomažu u otkrivanju posebnih potencijala deteta i polazna su osnova u daljem planiranju vaspitno-obrazovnog rada (u saradnji roditelja sa vaspitačem) i pružanju adekvatne podrške darovitom detetu. Roditelji beleže sve podatke do kojih dolaze posmatranjem deteta u igri i u dogovoru sa vaspitačem (a često i stručnim saradnicima) odlučuju o posebnim merama koje treba preduzeti u cilju pružanja podrške razvoju detetovih potencijala.

Radionice po SENG SMPG¹ metodi. SENG je organizacija osnovana 1981. godine u Americi kako bi podržala potrebe nadarene, talentovane i dvostruko izuzetne dece² jer je praksa pokazala da je toj deci potrebna podrška u razvoju. SENG nastoji da pomogne i pruži podršku, pre svega roditeljima darovite dece, kao njihovim najvažnijim životnim vodičima, kroz radionice po SENG SMPG metodi. SENG Europe osnovan je u avgustu 2018. godine sa ciljem da širi znanje i iskustvo SENG-a i u evropskim zemljama.

1 SENG - akronim od Supporting Emotional Needs of Gifted - Podrška emocionalnim potrebama darovitih; SMPG - akronim od Seng Model Parent Group- Model porodične grupe.

2 Dvostruko izuzetna deca su darovita deca sa teškoćama u razvoju, senzornim i telesnim oštećenjima, teškoćama u učenja i sl.

Radionice po SENG SMPG metodi imaju za cilj da osnaže porodice radi boljeg vođenja darovitih, da bi postigli svoje ciljeve: intelektualne, fizičke, emotivne, socijalne i duhovne. Radionice su strukturisane oko priručnika *A Parent's Guide to Gifted Children*, autora James T. Webb (osnivač SENG-a), Janet L. Gore, Edward Amend i Arlene DeVries. Program podrške za roditelje sprovodi se u formi od 6, 8, 10 ili 12 radionica u trajanju od 90 minuta. Grupa od 10 do 20 roditelja sastaju se jednom nedeljno kako bi razgovarali o brojnim izazovima roditeljstva, razmenjujući iskustva na razne teme povezane sa socio-emocionalnim potrebama darovite dece. Svaka radionica po SENG SMPG metodi je vođena diskusija o određenim temama (problemima) relevantnim za roditelje darovite dece. Neke od tema radionice su: Karakteristike, Komunikacija, Motivacija, Podučavanje Odnosi u porodici, Uspešno roditeljstvo i sl. Svaka radionica se fokusira na određenu temu koja je relevantna za roditelje. To su najčešće problemi sa kojima se susreću roditelji darovite dece.

Radionice vode pedagoško/psihološki stručnjaci (najčešće dva) koji su završili obuku za SENG SMPG facilitatore. Voditelji radionice su na radionici vođe sa strane, ne daju predavanja o određenoj temi, već samo vode radionicu. Oni podstiču roditelje da tokom radionice razmenjuju informacije, znanja i iskustva, dele uspehe, ali i brige. Na ovaj način roditelji jedni od drugih uče strategije socijalne i emotivne podrške, a u cilju pomaganja svom detetu da pronađe svoje. Svi učesnici radionice su neverovatno izvor znanja, iskustva i informacija.

Lične informacije učesnici ne dele van grupe. Nasuprot tome, sve savete, strategije i informacije koje su međusobno razmenili treba da dalje koriste i dele. Sve informacije koje dođu od roditelja su bitne. Dakle, nema manje važnih i nevažnih informacija, a isto tako nema ni loših i netačnih odgovora, jer svaki roditelj podiže svoje dete na drugačiji način. (Lemaître-Majstorović, 2019)

Umesto zaključka

Imajući u vidu navedeno nameće se zaključak da je, roditelje, kao osobe koje imaju nezamenjivu ulogu u vaspitanju darovitog deteta, potrebno dodatno osnažiti, podsticati na usvajanje novih znanja i veština i pružiti im podršku uključivanjem u programe pedagoške edukacije kroz različite organizacijske forme rada. Roditeljima se mogu, takođe, preporučiti i određeni postupci koje oni mogu organizovati i realizovati sa decom kako bi se njihovi potencijali mogli razviti do mogućeg maksimuma. Ovo je i način da se u razvoju darovitog deteta mnoge teškoće izbegnu i tako omogući podsticajna sredina u kojoj će se darovito dete nesmetano razvijati.

Literatura

- Božin, A. i dr. (2003). Daroviti i šta sa njima – praktikum. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Bulatović, A. (2019). *Partnerstvo sa porodicom i komunikacija*. Novi Sad: Tampograf.
- Đorđević, B. (2007). Roditelji, nastavnici i instruktori o razumevanju (shvatanju) pojmova i termina darovitosti i talenta (Implicitna teorija darovitosti). U: Gojkov, G., Haranguš, K. (Ur.). *Zbornik radova međunarodnog naučnog skupa: Darovitost, interakcija i individualizacija u nastavi* (str. 487- 491), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača Vršac.
- Godine uzleta – Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja* (2018). Dokument osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja razvijen u partnerstvu ZUOV, UNICEF, IPA, Filozofski fakultet u Beogradu, MPMTR.
- Lemaître -Majstorovic, M. (2019). Fulfilling of Socio-Emotional Needs of the Gifted, *Talented and Twice-Exceptional with SENG SMPG Method*. Preuzeto od <https://www.talenteducation.si/en/events/talenteducation2019/> (Posećeno 28.01.2020.).
- Maksić, S. i Mirkov, S. (2007). Saradnja škole i porodice u podsticanju talenta i kreativnosti mladih. U: S. Krnjajić (Ur.). *Saradnja škole i porodice - pretpostavke, teškoće i mogućnosti* (str. 209-222). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Maleš, D. (1995). Pedagoško obrazovanje roditelja. U: Rosić, V. (Ur.). *Zbornik radova: Pedagoško obrazovanje roditelja* (str. 19-36), Rijeka: Pedagoški fakultet.
- Maleš, D. (2003). Afirmacija roditeljstva. U: V. Puljiz, D. Bouillet (Ur.). *Nacionalna obiteljska politika* (str. 275-302), Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Milovanović, R. (2011). Problem identifikacije darovitih:kako (ne) prepoznati darovito dete? *Zbornik radova: Metodika rada s talentovanim učenicima* (str. 75-88), Subotica: Univerzitet u Novom Sadu, Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici.
- Obradović, R., Lukić, I. (2007). *Odeljenski starešina*. Beograd: Kreativni centar.
- Petak, O., Osmak-Franjić, D. (2002). *Škola za roditelje: trening roditeljskih vještina i osnove grupnog rada s djecom*. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi.
- Webb, T. J., Gore L. J., Edward, R. A. & De Vries, A. (2006). *A Parent's Guide to Gifted Children*. Preuzeto od <https://www.amazon.com/Parents-Guide-Gifted-Children/dp/0910707790> (Posećeno 10.01.2020).

- JELENA FATOVIĆ NIKOLIĆ
- JELENA TERZIĆ

DAROVITI VASPITAČ OTKRIVANJE SOPSTVENIH POTENCIJALA

radionica¹

Radionica „Daroviti vaspitač - otkrivanje sopstvenih potencijala” ima za cilj da učesnicima ukaže da je za svako prepoznavanje i bavljenje potencijalno darovitom decom, poželjno krenuti od sebe i sopstvenih potencijala. Kroz neobične priče, igre i druge kreativne aktivnosti, želimo da skrenemo pažnju na činjenicu da svako ljudsko biće nosi u sebi neku, lepotu, snagu, sposobnost ili više njih i da uz osvrt na detinjstvo i osveščivanje svojih potencijala istaknemo važnu ulogu vaspitača u procesu rada sa potencijalno darovitom, ali i svom decom, kako bi im pomogli da otkriju svoju/e darovitost/i i tako dodatno razviju osetljivost za rad sa potencijalno darovitom decom.

Uvodni deo: Radionica 1: „Upoznavanica”

U želji da se upoznamo i predstavimo onim što je *istinski važno*, a to smo *mi sami, sa svim lepotama i supermoćima koje nosimo u sebi*, a da to ne budu naša imena, zvanja, radna mesta... predlažemo da se svako predstavi tako što će na papiru za karticu upisati samo jednu ključnu, sebi svojstvenu reč, reč koja Vas najbolje opisuje, a po kojoj ćemo lako da se prepoznamo i razumemo, a potom i predstaviti svima na način na koji želi (pokretom, gestom, mimikom...).

¹ Radionica je kreirana i izvedena na Skupu Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta, februar, 2020.

Početak radionice sa vaspitačima na skupu „ Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta“, autorke: Jelena Fatović Nikolić i Jelena Terzić
 Autorke radionice pozivaju učesnike na opisivanje sebe jednim pojmom

Glavni deo: Radionica 2: Priča „Škola za životinje“– Džordž H. Rivis

U želji da prisutne inspirišemo i uvedemo u razmišljanje o darovitosti, na drugačiji način, pročitale smo im sledeću priču, rekavši samo da želimo da je podelimo sa njima:

„Škola za životinje“ – Džordž H. Rivis

„Jednom davno, životinje su zaključile da moraju da urade nešto izuzetno da bi se rešio problem „novog sveta.“ Zato su organizovale školu.

Usvojile su raspored časova koji je uključivao trčanje, pentranje, plivanje i letenje. Da bi se raspored lakše ispoštovao, sve životinje morale su da uče sve predmete.

Patka je bila izvanredna u plivanju, zapravo bolja i od svog nastavnika, ali je dobila jedva prelaznu ocenu iz letenja, a jako slabo je trčala. Pošto je sporo trčala, morala je posle škole da ostaje i odrekne se plivanja da bi vežbala trčanje. Tako je bilo sve dok joj se opne na nogama nisu izranjavile, pa više nije mogla dobro ni da pliva. Međutim, u školi se prihvatala prosečnost, pa se niko, osim patke, nije zbog toga uzbuđivao.

Zec je u početku bio najbolji u trčanju, ali je na kraju imao loš prosek ocena jer je sve vreme morao da vežba plivanje.

Veverica je bila odlična u pentranju sve do frustracije na času letenja, kada je nastavnik terao da leti sa tla umesto sa vrha drveta nadole. Doživela je stres i dobila upalu mišića od preteranog napora, a zatim je ocenjena trojkom iz pentranja i četvorkom iz trčanja.

Orao je bio problematično dete jer ga je bilo teško disciplinovati. Na času pentranja pobeđio je ostale u trci do vrha drveta, ali je bio uporan u tome da na svoj način do tamo stigne. Na kraju godine, jegulja, koja je umela izuzetno dobro da pliva, ali sasvim slabo da trči, pentra se i leti, imala je najbolji prosek i bila je pohvaljena.

Prerijski psi nisu davali decu u školu i protestovali su zato što uprava ne želi u raspored časova da unese kopanje i zakopavanje. Svoju decu dali su na zanat kod jazavca, a zatim su se udružili sa mrmotima i kriticama da bi osnovali jednu dobru privatnu školu”.

Nakon čitanja priče učesnicima radionice postavljena su pitanja:
„Koje su Vaše sposobnosti ili interesovanja?”

Učesnici radionice pišu komentare na postavljena pitanja
„Šta to još umete, a što niste dali ni sebi, ni svetu, nešto što još uvek niko nije prepoznao ni podržao, te čuči u vama neotkriveno?”

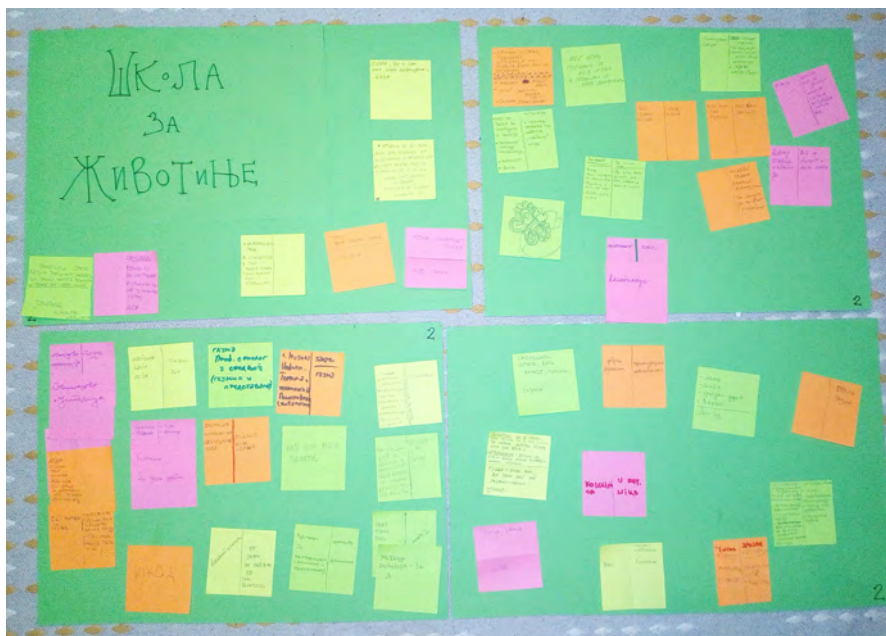
Učesnici radionice odgovaraju na postavljena pitanja beležeći odgovore na stikere, a potom ih lepe na hamer predviđen za te odgovore. Ko želi komentaše i usmeno ono što je napisao.

Komentari o sopstvenim, možda neotkrivenim sposobnostima

- Komponovanje / Ples
- Dobra procena / Organizacione sposobnosti
- Da se svaki dan popnem na peti sprat bez lifta sa malim detetom bez-broj puta ako treba, želim da znam više jezika i obidjem više zemalja / Gluma čuči zbog mog ne samopouzdanja

- Saslušati druge, dati savet, pomoći / Gluma
- Muzika, informatika, tehnika i tehnologija, poljoprivreda (vocarstvo) / Zanati i gluma
- Deca/ Vaspitač
- Slikanje, umetnosti i arhitektura, arheologija, muzika (sviranje i pevanje), astronomija, fizika, istorija / Iskustvo
- Komunikacija sa poznatim i nepoznatim, vešto baratanje makazama, organizacija dnevnim obaveza / Glumim, pevam
- Sport, muzika, ples / Lepota
- Kreativnost, stvaralaštvo / Gluma i organizacije
- Digitalne stvari, matematika, udovoljavanje sebi / Plesne aktivnosti, kuvar, hrana
- Kreiranje novih ideja / Timski duh
- Fotografija
- Umetnički potencijal / Dobra procena, atmosfere odnose emocije, stanja, savladavanje teškoća
- Stvaralaštvo / Učiteljica
- Umiriti druge lepim rečima, navesti da sami misle pozitivno i teže ka svom cilju / Sviranje klavira
- Trudim se da uvek dam sebi priliku da se oprobam u nečemu što do sad nisam radila, a želim, te u tridesetim prvi put stajem na skije, krećem na časove klavira
- Savetodavni rad, psihologija, rast i razvoj deteta-kako razviti pun potencijal
- Muzika, uvidjajnost, emotivnost i empatičnost, umetnost i jezici, nesebičnost / Funkcionalnost
- Muzika, rad sa ljudima, kuvanje, skijanje, psihološke veštine, ples / Pisanje
- Slikanje, crtanje, kreiranje, interesuje me muzika, film, likovne umetnosti i putovanja / Skakanje padobranom wwf – zaštitnik vukova evrope, slikam enkaustikom
- Rad sa decom sa smetnjama u razvoju, sposobnost slušanja i osluškivanja, borbenost, gluma / Izrazita potreba da zaštitim „ugrožene” osobe
- Ples, plivanje, klizanje / Pisanje pesama
- Knjiga, pomoć roditeljima da vaspitaju decu, razmišljanje o budućnosti sveta, zaštita životne sredine / Još ne umem da budem dobar govornik pred širom publikom, a želim da naučim.
- Sport, muzika, ples i igra / Sve
- Kreativnost / Ples
- Vaspitač, majstorisanje po kući, organizacija prostora, smišljanje ideja, projektovanje nameštaja, šivenje, izmišljanje priča, a interesovanje ples, pravljenje nameštaja i pregrada od drveta, zidanje kuća

- Vredna, radna
- Sposobnosti su mi: putovanja, organizator, vodič i reditelj a interesovanja su mi: pisanje, putovanje i čitanje.

Komentar voditelja radionice:

Svedoci smo da se dešava, na žalost, vrlo često da vaspitači, iako prepoznaju potencijalnu darovitost kod deteta ne znaju **šta bi i kako** sa njom: ili ne urade ništa na njenom podržavanju ni daljem usmeravanju, ili se „rad na tome“ neretko završava nakon odlaska deteta u školu. **Vaspitačima i učiteljima je, po našem mišljenju, neophodno posebno usmeravanje i podrška od strane stručnjaka koji se bave pitanjem darovitosti, a vaspitno - obrazovnom sistemu ozbiljan „prostor“ za ovu temu.** Stoga zaključujemo da bismo na taj način vremenom delovali na lako prepoznavanje potencijalne darovitosti, kao i na i podršku, a društvo osvestili da je značaj ove teme mnogo dalekosežniji, nego što se možda čini na prvi pogled (ostajanje u zemlji darovitih pojedinaca).

Radionica 3: Priča „Mali dečak”- Detinjstvo (sklonosti i lepote)

Podelile smo učesnike u dve grupe. Obe grupe su dobile unapred pripremljen tekst priče (po jedna deo) i zadatak da je pročitaju. Predložile smo učesnicima radionice da pročitano interpretiraju na način na koji njima najviše odgovara, koristeći tehnike glume, pisanja, crtanje, ples, pokret, pevanje... šta god žele, ali da suština poruke bude jasna drugoj ekipi, kojoj nije poznat taj deo priče.

Ostavili smo im prostora da se dogovore.

Učesnici radionice osmišljavaju način prezentovanja svog dela priče – grupa 1

Mali dečak

*Jednom je jedan mali dečak otišao u školu. Bio je jako mali dečak.
A to je bila prilično velika škola. Ali, kada je mali dečak
Otkrio da može da uđe u svoju učionicu. Pravo iz dvorišta, bio je srećan.
I škola mu više nije izgledala. Toliko velika.*

*Jednoga jutra, kada je došao u školu, učiteljica reče:
„Danas ćemo crtati.” „Divno!” - pomislio je mali dečak. Voleo je da crta.
Mogao je sve da nacрта: lavove, tigrove, piliće i krave, vozove i čamce.
I izvadio je bojice. I počeo da crta. Ali, učiteljica je rekla:
„Sačekajte! Još nije vreme da počnete!” I čekala je dok svi ne budu spremni.
„Sada ćemo « - rekla je učiteljica, „Da crtamo cveće.”
„Divno!” - pomislio je mali dečak. Voleo je da crta cveće.*

I počeo je da crta cveće. Ružičastim, narandžastim i plavim bojama.
Ali, učiteljica je rekla: „Čekajte! Pokazaću vam kako.“
Nacrta je cvet na tabli. I - bio je crven sa zelenom drškom.
„Evo!“ - rekla je učiteljica. „Sada možete da počnete.“
Mali dečak gledao je učiteljičin cvet. Onda je pogledao svoj cvet.
Više mu se sviđao njegov cvet. Ali to nije rekao. Samo je okrenuo list
i nacrtao cvet kao učiteljičin. Bio je crven sa zelenom drškom.

Jednoga dana, kada je mali dečak, potpuno sam, otvorio dvorišna vrata,
Učiteljica je rekla: „Danas ćemo praviti nešto od gline.“
„Divno!“ - pomislio je mali dečak. Voleo je glinu.

Umeo je da pravi sve stvari od gline: zmije i Sneška Belića, slonove i miševe,
automobile i kamione. I počeo je da gnječi svoj grumen gline.
Ali, učiteljica je rekla: „Sačekajte! Još nije vreme za početak!“
I sačekala je dok svi ne budu spremni.

„Sada ćemo“ - rekla je učiteljica, „Da pravimo činiju.“
„Divno!“ - pomislio je mali dečak, voleo je da pravi činije
i počeo je da pravi činije, Svih oblika i veličina.
Ali, učiteljica je rekla: „Čekajte! Ja ću vam pokazati kako se radi.“
I pokazala je svima kako da naprave jednu duboku činiju.
„Evo! - rekla je učiteljica, „Sada možete da počnete.“

Mali dečak gledao je učiteljičinu činiju, a onda je pogledao svoju.
Njegova mu se više dopadala. Ali, to nije rekao.
Ponovo je zamesio veliku loptu od svoje gline.
I napravio činiju kao učiteljičinu. To je bila duboka činija.

Vrlo brzo, mali dečak naučio je da čeka, i da gleda.
I da sve pravi baš isto kao učiteljica, a onda, ubrzo zatim,
više nije znao sam da pravi stvari.
Tada se dogodilo da se mali dečak sa svojom porodicom
preselio u neki drugi grad. I mali dečak Morao je da ide u drugu školu.
Ta škola bila je još veća nego ona tamo.
I nisu postojala dvorišna vrata koja su vodila pravo do njegove učionice.
Morao je da se penje uz nekoliko stepenika i da ide dugim hodnikom
da bi stigao do svoje učionice.

I baš prvog dana kada je tu stigao, učiteljica je rekla:
„Danas ćemo da crtamo.“ „Divno!“ - pomislio je dečak,
i čekao je da mu učiteljica kaže šta da radi. Ali, učiteljica nije ništa rekla.
Samo je šetala učionicom.

Kada je stigla do malog dečaka, upitala je: „Zar ne želiš da nacrtáš veliku sliku?“
„Želim“ - odgovorio je mali dečak. „Šta da crtamo?“
„Ne znam dok ne nacrtáš“ - rekla je učiteljica.
„Kako ću to da nacrtam?“ - zapitao je mali dečak.

„Kako god želiš“ - reka je učiteljica.
„A kojom bojom“ - pitao je mali dečak.
„Bilo kojom“ - rekla je učiteljica.
„Ako svi crtaju isto i koriste iste boje, kako bih znala ko je koji crtež nacrtao,
i čiji je koji?“ „Ne znam“ rekao je mali dečak.
I počeo je da crta ružičasto, narandžasto i plavo cveće.

Voleo je svoju novu školu
Iako ona nije imala dvorišna vrata
Koja su vodila do njegove učionice!

Helen E. Bakli
Iz knjige „ Melem za dušu“

Učesnici radionice osmišljavaju način prezentovanja svog dela priče – grupa 2

Grupe su prezentovale: glumom, pantomimom, pevušenjem a izrodila se i jedna pesma...

„Korak do škole ka strahu me vodi
a mozak mi kaže: „Ajde ne izvodi!“
Ulazim unutra i pucam od sreće,
učiteljica reče: „Crtaćemo cveće...“
Ja krećem da crtam, ushićen ceo,
Ubrzo, zbog učiteljice, cvet mi je uveo!
Sutradan u školi već poznato lice...
„Raduje me glina! Šta? Da vajam činiju?“

Jupi!...E...Ne bez učiteljice!"
 Šta da kažem? Nije da mi se sviđa
 ali **moj** cvet i **moja** činija se retko viđa!
 Sve mislim, od muke ću pući,
 ali, ne, sam napraviću kući!"

KORAK DO ŠKOLE KA STAXU NE BODU
 A, PLOZAK MI KAŽE „AJDE NE IZVODU“
 ULAZIM UNUTRA I PUĆAM OD SREĆE,
 UČITELJICA REČE „CITAJEMO CVETU...“
 JA KREĆEM DA CITAM, USKIĆEN CEO,
 UBRZO, ZBOG UČITELJICE, CVET MI JE UBEO!
 SUTRA DAN U ŠKOLI VEĆ POZNATO LIČE...
 RADIJE ME GLAŠA! LIČA? DA VAŠAM ČINIJI?
 JUPI! ... E... NE BEZ UČITELJICE!
 LIČA DA KAŽEM? NIJE DA MI SE NE SVIĐA
 ALI, MOJ CVET I MOJA ČINIJA SE
 RETKO VIĐA! SVE MISLIM, OD MUKU
 ĆU PUĆI, ALI, NE, SAM NAPRAVIĆU KUĆI

PLURJANA STANKOVIĆ
 VRTIĆ „RUŽIĆI TAŠ“
 Novi Sad

Stihovi nastali na radionici inspirisani pričom „Mali dečak“

Posle prezentacije obe grupe, vodimo dalje učesnike kroz sopstvena sećanja i iskustva iz najranijeg detinjstva: „Vratimo se u mislima u sopstveno detinjstvo. Budite sada dečak ili devojčica u realnom životu. Setite se šta vas je oduševljavalo, čime ste kao dete voleli najviše da se bavite....? Čime se, od toga što ste naveli, sada bavite?“

Učesnici se vraćaju mislima u detinjstvo, a potom pišu odgovore:

Odgovori učesnika:

- Pravila kućicu za bubice od drvca, kamenja i drugih prirodnih materijala/ Danas uređujem svoj prostor za život...
- Šta sve može moje telo! / Sve to radim danas
- Da plešem, da pomažem tati u garaži, da čuvam mlađu decu / Pomažem tati gde god uspem, vaspitačica sam!

- Igrala se napolju, u kuću se ulazilo kada smo glavni / I dalje volim da šetam i budem u prirodi
- Ples, folklor, plesna škola, sport odbojka, igre napolju (lastiš) / joga i folklor (do skoro)
- Igre sa testom, crtala, maštam i igram se sa kuhinjskim priborom / isto, crtam i kuvam, spremam hranu
- Pričala sa životinjama / još uvek pričam
- Igrala sam se / Igram se
- Igre napolju (lopta, lastiš i kanap) / Samo šetnja
- Kuvanje ručka od peska, zemlje i blata / A sada radim kao vaspitač i isto to radim sa decom kroz razne aktivnosti uz razne materijale
- Rošule, klikeri i lastiš / I dalje se igram
- Sve, jer se igram i uživam sa ćerkicom i dalje sad dete u duši, i sa decom u vrtiću
- Igre u pesku, lastiš, društvene igre, između dve vatre, igre loptom / ne bavim se nisačim od toga osim vežbanja u teretani sa personalnim trenerom
- Zemlja, trava, autići, penjanje na drvo i trčanje / Ništa sem trčanja po malo
- Ples, gluma i strani jezik / Sada se bavim roditeljima a trebala bih decom!
- Knjige, bajke sveta / Čitanje, mašta i stihovi
- Sve / Sve
- Trenirala fudbal, atletiku, odbojku, mnogo crtala i slikala, penjala se na drveće, vozila bicikl i rošule, klizali / Crtam i slikam, vozim bicikl i klizem
- Da se igram sa decom, vije, igre vodom, peskom, zemljom, lastiš 7 / Vozim kola , čitam knjige, trčim i skačem ali sa decom
- Igranje testom, pravljenje sobnih kutaka koristeći igračke, trčanje i skakanje, pričanjem priča / Sve pomenuto koristim u poslu vaspitača
- Igra loptom, blatom, istraživanje, lastiš, šivenje stvarčica lutkama / sport (vežbanje, kreativno stvaralaštvo
- Igrala sam se učiteljice, podučavala uvek nekog, čitala, igrala odbojku / Sada radim sa decom i odraslima i dalje uživam u podučavanju, čitam i sportski sam aktivna
- Volela sam da pravim nameštaj za Barbike, uređujem njihovu kuću. / želela sam da studiram enterijer. Ali nisam.../ Sada uživam da uređujem svoj stan i sa decom pravim nameštaj za lutke.
- Pokret, drvo, lastiž, žmurke, šetnja / Šetnja i žmurke
- Pravljenje tortica od blata / Kreativnost sa decom
- Pokret (penjanje na drvo, višenje na grani), igranje u pesku (kuvanje ručka) / Šetnja, igra žmurke

Odgovori učesnika o svom detinjstvu

Na pitanje: Setite se KO je prepoznao i KAKO NEGOVAO, razvijao Vaše sposobnosti u najranijem detinjstvu? Kakva je ta osoba, da li je i sama darovita?, učesnici su dali sledeće odgovore:

- Mama, tata, srodna duša, ćerka / Svi su
- Roditelji, ja /daroviti; nastavnici (delimično i podrazumevano) / Delimično
- Koleginica, u detinjstvu niko
- Roditelji kupili su mi instrument i upisali su me u muzičku školu / Nije
- Suprug , jer i sam ima malo potencijala i baba
- Koleginica / Da, jeste darovita
- Učiteljica, nastavnica i ja / Da
- Niko ništa nije primetio
- Gluma- profesor srpskog u srednjoj (glumi u predstavama)
- Moja baka / Nije
- Moj otac podržavao je moje želje i razvijao je moje darovitosti
- Niko
- Roditelji, učiteljica u boravku, ja / bili su daroviti u svom smislu
- Tetka, profesor muzičkog / Nije i jeste
- Moja majka kao podrška / Nije bila darovita
- Deda, poklonio Idiot foto aparat / Deda nije bio darovit za fotografiju, ali je voleo fotografisati
- Otac i profesor stranog jezika / Ne znam
- Koleginica
- Vaspitačica / Ne znam, ne sećam se, samo blagosti
- Muzički talenat , prepoznali roditelji-mama / Da, darovita bila za život i praktičnost

Radionica 4 - „Obuvanje detetovih cipelica“

Pozivamo učesnike na sledeću radionicu rečima: „Zamislite sada neko potencijalno darovito dete koje poznajete. Setite se njegovih osobina i sposobnosti koje ga čine darovitim. Opišite ga u 1. licu jednine, kao da ste to Vi, koleginići pored sebe.

Da li detetove, opisane sposobnosti dobijaju još više na značaju kada ih „preuzmemo“ jer smo ih prepoznali? Kako se osećamo nakon „obuvanja detetovih cipelica“?

Učesnici govore jedni drugima o potencijalno darovitom detetu u 1. licu jednine. Nakon toga komentarišu da su primetili ozareno lice osobe koja je govorila o potencijalno darovitom detetu kao o sebi i da im je osećaj bio „drugačiji“. Osvestili su i teret i lepotu koju nosi osoba naspram njih.

Drugačiji je osećaj posle obuvanja detetovih cipelica

Završni deo: Utisci sa radionice

Za sam kraj smo ostavile da učesnici svoje utiske prenesu na papir, odnosno na pano od hamera za to predviđen. Utisci su sledeći:

- Predivno, inspirisan osećaj i doživljaj darovitosti;
- Divni ste, zračite pozitivnom energijom! Hvala!;
- Kratko i jasno;
- Hvala za vraćanje u detinjstvo;
- Inspirativno i zabavno;
- Divno, kreativno, inspirativno. Bravo Jelenice!;
- Radost, osmeh, nada;
- Na zanimljiv način ste nas vratili u detinjstvo i probudili emocije, Hvala;
- Poučno i veselo; Sjajne ste;
- Kreativno, sve pohvale; Srž / razumljivo;
- Vrlo kreativna radionica koja pokreće na razmišljanje i delovanje;
- Istinski slatko i jasno;

- Jako sam uživala na vašoj radionici! Hvala;
- Sjajne priče, vrlo poučne. Zapitaš se...Važno je što ste nas uključili!;
- Jednostavno, fantastično, darovito;
- Sjajna radionica!! Bravo koleginice;
- Sjajne! Hvala;
- Bravo, bilo je veoma zanimljivo i poučno;
- Hvala za svest o jačini našeg poziva

Учесници beleže utiske i komentare

Zaključci nakon osmišljavanja radionice koje smo iznele učesnicima:

Za početak, **BUDITE PROMENA KOJU ŽELITE DA VIDITE U SVETU!**

Mi smo spremne da menjamo stvarnost tako da svakom detetu bude dobro u sopstvenoj koži, a da sutra vidimo da je ono i ostalo dosledno sebi, da je srećna i ispunjena osoba.

Rano prepoznavanje i adekvatna podrška potencijalne darovitosti na najranijem, predškolskom uzrastu, zbog kasnijeg usmeravanja ima ključnu ulogu. Stoga, polazeći od pretpostavke da svako dete nosi u sebi nešto lepo, neku snagu, potencijal, smatramo da kod svakog deteta možemo prepoznati i „izvući“ ono najbolje. Upravo te dečije specifičnosti želimo podržati i razvijati a to bi trebalo da postane vaspitni stil svake osobe koja se, na bilo koji način, bavi decom.

Možemo učiniti i da ono u čemu dete nije „jako“ na adekvatan način usmeravamo ka prevazilaženju barijera i buđenju sklonosti ka nečemu što prvobitno nije bio predmet interesovanja, a u funkciji otkrivanja i podrške potencijalne darovitosti.

Prepoznavanje kod drugih darovitih osoba onoga što smo oduvek nosili u sebi, potvrđuje postojanje sopstvene darovitosti.

Mi, vaspitači, umemo da sačuvamo dete u sebi. Igrajući se tako sa decom (gde jedni od drugih stalno učimo) kreiramo sredinu u kojoj deca učeći ono što žive, naviknu od malena da slobodno ispoljavaju svoje lepote, sposobnosti, potencijale, želje, potrebe, ideje, da se kroz igru izražavaju, da budu slobodna da istražuju, ispituju, otkrivaju, kreiraju... koristeći najraznovrsnije materijale, i usmeravaju svoje mogućnosti u funkciji stvaranja i ostvarivanja isključivo sopstvenih ciljeva (bavljenje zbog procesa, a ne zbog produkta).

Skrenule bismo pažnju, na činjenicu da je jednako važna podrška, kako deci sa poteškoćama, tako i deci sa izraženim darovitim potencijalima i unutrašnjim lepotama (supermoćima), jer su ona u našoj vaspitno - obrazovnoj praksi skoro nevidljiva, zanemarena.

Da se ne bi ponavljao slučaj kakav je sa nama, da celog života imamo poteškoća i uporno pokušavamo da odbacimo kalupe, ne shvatajući da se u stvari, borimo sa sopstvenim darovitostima, a tek u četrdesetim godinama otkrivamo koliko su naše sposobnosti i darovi neupotrebljeni. Jedan od načina da to promenimo je upravo ovo sada ovde... jer,

POTENCIJALNA DAROVITOST SE MOŽE OSNAŽITI DELJENJEM!

...Za početak, sa kolegicom koja je prepoznala sebe u ovoj priči... Prepoznajmo se sada...

Ovde smo predložile učesnicima da pronađu jedni druge prema onom pojmu, kojim su sebe opisali, da se prema tome prepoznaju i pronađu.

Učesnicima smo na izlasku delile tekstualne poruke iz naših zaključaka urolane i uvezane rafijom, nalik pergamentu, potpisane našim imenima i mejl adresama.

Napomena: Radionica je osmišljena i napisana isključivo na osnovu sopstvenog iskustva iz života, prakse u radu sa decom i ličnih znanja i umeća.

Autorke radionice

Literatura

Kenfield, Dž., Hansen, M.V. (1997). *Melem za dušu*. Beograd: Narodna knjiga Alfa

• VALERIJA AMBRUŠ

PRVI KORACI U PREPOZNAVANJU POTENCIJALNE DAROVITOSTI NA JASLENOM UZRASTU

Cilj ovog rada je predstavljanje rezultata akcionog istraživanja sprovedenog u vrtiću, koje se odnosilo na prepoznavanje potencijalne darovitosti kod dece jaslenog uzrasta. U toku istraživačkog procesa učestvovalo je deset medicinskih sestara – vaspitača i dva vaspitača, a čitav proces odvijao se tokom dva meseca (2019/2020).

Početna ideja bila je da u saradnji sa medicinskim sestrama-vaspitačima osnažimo osetljivost za prepoznavanja dece koja imaju potencijalnu darovitost već u jaslenom uzrastu.

Za prikupljanje podataka korišćen je polustrukturiran intervju. Pored podsticanja i razvoja znanja o tome koliko je važna uloga odraslih (vaspitača) u prepoznavanju rane potencijalne darovitosti dece, rad je usmeren i na otkrivanje postojećih znanja vaspitača o darovitoj deci, koja uključuju široku paletu detalja koje oni uočavaju pri boravku sa decom, kroz posmatranje i prepoznavanje osobina koje se mogu okarakterisati kao nadprosečna.

Kvalitativna obrada prikupljenih podataka pokazala je da su lična iskustva vaspitača pri prepoznavanju potencijala dece veoma sadržajna, uz njihovu izraženu želju i potrebu za stručnom podrškom i primenom instrumenata i tehnika koje bi im pomogle u prepoznavanju rane darovitosti. Po rečima vaspitača to bi moglo doprineti kvalitetnijem praćenju i pružanju podrške potencijalima dece u vrtiću, kao i praćenju dece na starijem predškolskom uzrastu.

Rano prepoznavanje potencijala u skladu je sa savremenim saznanjima o važnosti prve tri godine života za stvaranje dobrih preduslova za kasniji razvoj deteta. Rano detinjstvo se posebno izdvaja, jer to je doba izuzetnog fizičkog, kognitivnog, socijalnog i emocionalnog razvoja. Najnovija istraživanja pokazuju da je razvoj u prvim godinama života deteta od nemerljivog značaja za učenje i postignuća za ceo budući život. Prvih 1.000 dana života ključne su za

pravilan razvoj deteta, što se poslednjih godina naglašava ne samo u stručnim krugovima, već i u medijima i dobija na izuzetnom značaju kako u roditeljskim praksama tako i u vaspitno obrazovnoj praksi.

Na biološki napredak deteta u tom najranijem periodu razvoja ogroman uticaj ima okolina deteta. Istraživanja su potvrdila da se u ranom razvoju – već od prvog meseca, mozak najbrže razvija, a to zavisi direktno od stimulusa i iskustava kojima je dete izloženo..

Još uvek, kao otvoreno pitanje stoji, kada bi, i na kom uzrastu trebalo početi prepoznavanje potencijala deteta, a kada identifikaciju potencijalne darovitosti. Jednoznačnog odgovora još nema. Čudina - Obradović (1991:92) govori da optimalno vreme za početak identifikacije najviše zavisi od toga kada se počnu primećivati znakovi visoke specifične ili opšte sposobnosti.

Uloga medicinskih sestara – vaspitača u prepoznavanju osobina potencijalne darovitosti

Vezano za prethodna saznanja, jasno je koliko je velika odgovornost medicinskih sestara - vaspitača za decu, koja u tom ranom razvojnom periodu borave u jaslicama. Predškolska ustanova je prvo mesto gde se dete izdvaja iz okruženja porodice, dok su medicinske sestre - vaspitači prve osobe koje ga primaju u svoje okrilje, u za njih novoj sredini. One imaju mogućnost da od najranijeg, jaslenog uzrasta sagledaju potencijale deteta i prate njegov razvoj i napredovanje.

U procesu prepoznavanja potencijala deteta na jaslenom uzrastu, veliku ulogu imaju i roditelji, a van porodice, to su prvenstveno medicinske sestre – vaspitači. One su osobe koje provode mnogo vremena u direktnom kontaktu sa detetom tokom dana u sklopu boravka u vrtiću, kako u situacijama igre i učenja, tako i raznovrsnim drugim životnim situacijama. One su u prednosti u odnosu na roditelje, jer su u situaciji da decu mogu upoređivati sa drugom decom istog uzrasta, jer tako se najlakše mogu uočiti deca sa potencijalima.

U vrtiću u kojem je sprovedeno istraživanje prvi podaci o detetu dobijaju se od roditelja još na upisu u jaslice, popunjavanjem „Upisnica“ i „Upitnika o ponašanju deteta“, gde se dobijaju podaci o pozitivnim stranama deteta, o onome šta voli, potrebama, njegovim navikama, i sl. Pre polaska u vrtić organizuje se prvi individualni intervju sa detetom i roditeljima. Već u tom početnom periodu, medicinske sestre - vaspitači usmereni su na detetovo ponašanje i na one njegove osobine koje su lako uočljive. Dakle, praćenje razvoja i napredovanja deteta, počinje već od prvog dana dolaska deteta u vrtić. Posmatranje i praćenje dalje teče na osnovu sledećih protokola:

- „Protokol praćenja procesa prilikom zajedničkog boravka dece i roditelja u procesu adaptacije“;
- „Protokol praćenja adaptacije“, tokom samostalnog boravka deteta u vrtiću;
- „Protokol praćenja adaptacije na ritam dana“;

Tada započinje i vođenje dečjeg portfolia, koji se dalje razvija i obogaćuje tokom čitavog predškolskog perioda. Procenjuje se dečja uspešnost u raznim područjima, kao i njegove osobine ličnosti i kreativnost. U takvom sistematskom radu i praćenju, do izražaja dolazi stručna osposobljenost i lične osobine medicinskih sestara – vaspitača.

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je predstavljanje rezultata istraživanja u vrtiću, koje se odnosilo na prepoznavanja osobina dece jaslenog uzrasta, sa iznad prosečnim sposobnostima. To je uzrast dece koji je u ređim slučajevima ciljna grupa za istraživanje.

Početna ideja je bila, da u saradnji sa medicinskim sestrama – vaspitačima, razumemo načine na koje prepoznamo decu koja imaju potencijal za darovitost već u tom ranom jaslenom uzrastu.

Smatramo da ovakvo istraživanje može doprineti kvalitetnijem prepoznavanja potencijala dece u kasnijem predškolskom periodu, uz identifikaciju potencijalne darovitosti još pre polaska u školu.

Osnovni izvor podataka u istraživanju su bila iskustva medicinskih sestara - vaspitača u jaslicama, koji su različite starosne dobi i dužine radnog iskustva i bez bilo kakvih dosadašnjih obuka vezanih za temu darovitosti.

Početna istraživačka pitanja odnosila su se na pitanja koliko je razvijena osetljivost osoba koje rade sa decom u jaslicama za prepoznavanje osobina potencijalne darovitosti i u kojim situacijama i oblastima razvoja se potencijal pokazuje kao najuočljiviji. Takođe i na pitanje dalje upotrebe takvih saznanja o detetu od strane vaspitača u jaslicama.

Istraživački postupak

U istraživačkom procesu učestvovalo je deset medicinskih sestara – vaspitača, i dva vaspitača. Uzrast dece o kojima brinu, je u rasponu od osamnaest meseci, do tri godine starosti. Broj dece u grupama kretao se od dvanaest do dvadeset i četiri deteta. Radno iskustvo intervjuisanih je između jedne i dvadeset i pet godina.

Za istraživačku tehniku odabran je polustrukturirani intervju, sa unapred definisanim pitanjima otvorenog tipa. Odgovori ispitanih vaspitača obrađeni su kvalitativnom analizom sadržaja.

Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja biće prikazani postupno i pojedinačno, prema pitanjima postavljenim u sprovedenom intervjuu.

Uvodni deo intervjua glasio je: „Iz svog ličnog iskustva pokušajte odgovoriti na sledeća pitanja, koja se tiču potencijalno darovite dece jaslenog uzrasta u Vašoj grupi”

Analiza sadržaja odgovora ispitanika u odnosu na postavljena pitanja

1. Uočavate li u grupi dete koje je po nečemu naprednije od dece njegovog uzrasta?

Svi učesnici u istraživanju potvrdno su se izjasnili da uočavaju napredniju decu u svojim grupama. Navodili su i broj uočene dece, koji se kreće između jednog do troje dece.

2. Ako je odgovor pozitivan, navedite na osnovu čega ste prepoznavali da je dete naprednije od druge dece?

Pri navođenju osobina dece koju su uočavali kao iznad prosečnu u svojoj grupi, intervjuisani su nabrajali između tri i dvanaest uočenih osobina. Te osobine su grupisane u više oblasti, radi lakše preglednosti sadržaja.

Učenje:

- radoznalo je, istražuje svoju okolinu
- traži društvo odraslih osoba
- zainteresovano je za dešavanja oko sebe
- razume jednostavne uzročno – posledične veze
- uočava sličnosti i razlike
- tačno i brzo zapaža
- samo traži rešenja za neki problem, i ne odustaje
- ima više znanja od druge dece
- ima interesovanja koja nisu u skladu sa uzrastom
- logički zaključuje
- lako se orjentiše u prostoru

Motivacija:

- ima svoja specifična interesovanja
- zna šta želi postići kada nešto radi
- uporno je kada nešto radi, duže od druge dece
- traži ponavljanja onoga što mu je zanimljivo

Komunikacija:

- inicira komunikaciju sa odraslima
- pri komunikaciji uspostavlja kontakt očima, pokretom, gestom
- prilazi drugoj deci, inicira kontakt
- postavlja mnogo pitanja i očekuje odgovor na njih
- pitanja su neuobičajena za uzrast

- ima dobru sposobnost koncentracije
- lako uočava odnose među ljudima

Govor:

- voli gledati knjige i slikovice
- voli razgovarati
- rečnik je bogatiji nego kod druge dece
- ima potpunu rečenicu
- ume prepričavati priču ili svoj doživljaj
- pamti imena i podatke

Kreativnost:

- pri igrama ima svojih ideja, bez imitiranja drugih
- voli nove izazove: sredstva, prostore, osobe, mogućnosti učešća u nečemu
- za probleme ima neuobičajena, originalna rešenja
- ume samostalno da se zaigra
- obične predmete ume koristiti za različite namene
- ima bujnu maštu

Umetničke sposobnosti i veštine:

- motoričke veštine su dobro razvijene, uz dobru kontrolu pokreta, koordinaciju
- muzičke sposobnosti: pažljivo sluša muziku, traži ponavljanja, smišlja svoje pesme često pevuši, kreće se uz muziku
- likovne aktivnosti: zanima se za boje, povlačenje linija i crtanje, modelovanje

Osobine vođe:

- zna tačno šta hoće
- samostalno je
- organizuje samo svoje aktivnosti
- planira svoje postupke do željenog cilja
- dobro sarađuje sa drugom decom
- planira svoje i tuđe aktivnosti— čak i za vaspitača
- deca mu se obraćaju za pomoć

3. U kojim sve situacijama ste primećivali naprednost dece?

Situacije u kojima je uočavana naprednost dece, bile su u veoma širokom rasponu, a obuhvatale su situacije slobodnih i organizovanih igara, usmerenih aktivnosti, kao i svih životnih situacija u vrtiću.

4. U kojim oblastima razvoja je to bilo najprimetnije i jasno uočljivo za Vas?

Oblasti razvoja u kojima se najprimetnije i jasno uočavala naprednost dece, je oblast govora i komunikacije, što je većina intervjuisanih izdvojila. Sledeće je oblast stvaralaštva (muzičko, likovno, plesno), pa oblast logičko- matematičkog mišljenja, socio-emocionalni razvoj i fizički razvoj: fizičke, perceptivne i zdravstveno higijenske aktivnosti.

5. Da li podstičete dečja interesovanja i potencijale u grupi, i na koji način?

Na pitanje podstiču li se dečja interesovanja u grupi, svi vaspitači su pozitivno odgovorili. Najčešći način koji je naveden je postavljanje novih izazova pred decu, uz ponudu sadržaja i materijala, podršku dečjoj radoznalosti, slušanja onoga što dete govori vaspitaču, pohvale, podrške, odgovaranja na dečja pitanja, nuđenje sadržaja iz oblasti detetovog interesovanja, osmišljavanje novih i uvođenje složenijih zadataka po potrebi deteta.

6. Na koji način teče praćenje dečjeg razvoja tokom boravka u grupi tokom godine?

Na ovo pitanje nabrojane su sledeće grupe odgovora:

- posmatranjem, od prvog susreta sa detetom u periodu adaptacije
- uz „Protokol praćena adaptacije“
- uz „Protokol praćenja procesa prilikom zajedničkog boravka dece i roditelja u procesu adaptacije“
- uz „Protokol praćenja adaptacije na ritam dana“
- vođenje sveske beleški o detetu
- vođenje detetovog portfolia
- vođenje beleški u instrumentu za praćenje razvoja i napredovanja
- razvojna mapa
- instrument za praćenje razvoja govora

7. Uočavate li neke prednosti kada imate iznad prosečnu decu u svojoj grupi? Ako je odgovor pozitivan, navedite koje su to prednosti?

Prednosti koje su uočene u radu, kada u grupi postoji potencijalno darovito dete su:

- uzor su drugoj deci
- inicijatori su aktivnosti
- druga deca uče od njih
- lideri su u grupi
- podstiču drugu decu
- sva deca iz grupe bolje i brže napreduju
- omiljeni su od strane druge dece
- uzor su u aktivnostima, kako slobodnim tako i usmerenim
- brine pokroviteljski o slabijoj deci
- širi vidike drugoj deci, svojim većim znanjima
- objašnjava i pokazuje drugoj deci

8. Da li ste uočavali poteškoće pri prepoznavanju potencijala dece u grupi? Ako jeste, koje poteškoće ste uočili?

Poteškoće koje su uočene pri prepoznavanju potencijala dece, su sledeće:

- deca mnogo izostaju iz vrtića
- neka deca odbijaju saradnju

- velika emocionalna nestabilnost u grupi
- neka deca još nisu progovorila
- nedovoljno je vremena za posvećivanje vaspitača svakom detetu
- nedostatak je materijala i sredstava za rad
- dečji zahtevi za konstantnom pažnjom posvećenom samo njemu
- kratkotrajna pažnja dece
- povučенost, stidljivost deteta
- potreba vaspitača za saznanjima iz oblasti darovitosti
- dete ima potrebu za stalnim i novim izazovima

9. Koja vrsta podrške bi Vam bila potrebna za lakše prepoznavanje osobina moguće darovitosti dece?

Na pitanje koja vrsta podrške bi bila potrebna za lakše prepoznavanje osobina potencijalne darovitosti, dobijeni su sledeći predlozi:

- stručno usavršavanje putem seminara, tematskih sastanaka, obuka
- saradnja i podrška stručne službe
- saradnja sa kolegicama sa dužim radnim iskustvom, za sticanje veština pri praćenju razvoja dece
- instrumenti za prepoznavanje potencijala dece
- odgovarajuća stručna literatura
- materijali i sredstva za podsticanje kognitivnog razvoja

Diskusija rezultata

Kvalitativna obrada prikupljenih podataka pokazala je da su lična iskustva medicinskih sestara - vaspitača pri prepoznavanju potencijala dece, veoma sadržajna i detaljna i da oni poseduju dragocena znanja o deci.

Iz dobijenih odgovora može se zaključiti da vaspitači decu prihvataju i posmatraju kao individue sa svojim jedinstvenim potrebama, sposobnostima, iskustvima i interesovanjima. Prepoznaju različitosti u dečjem razvoju, lična životna iskustva koja nose sa sobom, prate napredovanja, nude izazove i pružaju podršku.

Vaspitači - medicinske sestre se bave svom decom u grupi, tako da podstiču potencijalno darovitu decu, podstiču i drugu decu u pozitivnom smislu.

Svi intervjuisani prepoznali su napredniju decu u svojoj grupi, a primećivali su to u širokom rasponu različitih situacija u vrtiću. Oblast razvoja u kojoj je to najuočljivije bilo za vaspitače, bila je oblast razvoja govora (govor i komunikacija).

Navodeći na osnovu čega su primećivali da je dete naprednije od druge dece, dobijena je lista sa mnoštvom uočenih osobina. Te navedene osobine i karakterišu potencijalno darovitu decu. Ovde je potrebno napomenuti da niko od intervjuisanih nije prošao obuku vezanu za darovitost, ali lična iskustva i intuicija, kao i proces sistematskog posmatranja i praćenja u dužem vremenskom periodu pokazao je pozitivne rezultate.

Istraživanje daje odgovor i na pitanje koliko je razvijena osetljivost medicinskih sestara-vaspitača za prepoznavanje osobina potencijalne darovitosti dece. Može se reći da je ta osetljivost kod intervjuisanih osoba jasno izražena i visoko razvijena.

O podsticanju dečjih interesovanja i potencijala dece, svi ispitanici su se pozitivno izjasnili. Na pitanje uočavaju li prednosti u radu kada u grupi imaju iznad prosečnu decu, svi vaspitači su uočavali višestruku korist za decu u grupi, ali i za same vaspitače.

Na poslednje pitanje, koja vrsta podrške bi bila potrebna da bi prepoznavanje osobina potencijalne darovitosti bilo jednostavnije za uočavanje i kasnije praćenje, predlozi su se odnosili na razne vrste obuka za prepoznavanje i podršku potencijalno darovite dece, za podršku od strane koleginica i stručnih saradnika, kao i stručnom literaturom, materijalima i instrumentima.

Zaključak

Da bi se darovitost uopšte mogla razviti, potrebno je da dete ima određen potencijal. Razvojem tog potencijala, dete će biti u prilici da razvija i otkriva svoju darovitost.

Stručnjaci koji se bave darovitošću podržavaju stav da je u predškolskom dobu potrebno podsticati razvoj svih postojećih potencijala, i to što ranije.

Bitno bi bilo podstaći i osnažiti znanja vaspitača o tome koliko je važna njihova uloga u prepoznavanju rane potencijalne darovitosti. Kada bi se već od jasnog uzrasta prepoznavali potencijali dece, mogla bi se planirati rana stimulacija deteta. Ono što je još veoma važno, to je da su vaspitači sami iskazali potrebu za podrškom i obukom vezanom za darovitost. Podsticanje darovitih treba da se odvija uz partnerstvo sa porodicom, pre svega roditeljima, uz podsticajna sredstva i materijale u prostoru koji podstiče maštu i kreativnost i pruža slobodan prostor za igru i istraživanje.

Iako je ovo istraživanje obavljeno na veoma malom uzorku vaspitača i njegovi rezultati se ne mogu generalizovati, oni ohrabruju i idu u prilog ideji da senzitivni vaspitač, koji je edukovan o darovitosti i ranom razvoju, o individualnim razlikama i sa orijentacijom ka tome da svako dete ima svoj jedinstveni potencijal, može već i na jasnem uzrastu prepoznavati rane znake darovitosti.

Literatura

Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost – razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.

- OLGICA STOJIC
- MIRJANA BANOVIC

KREATIVNI POTENCIJALI KROZ PRIZMU SAVREMENIH KONCEPCIJA PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Uvod

Potreba za otkrivanjem kreativnosti postala je važnija i aktuelnija u vreme kada se više obezbeđuje jednakost obrazovnih mogućnosti, čime se stvara kontekst za negovanje i podsticanje celokupnih potencijala svakog deteta. Donedavna praksa vrtića vođena je pretežno diskursom akademskog postignuća, a sa savremenom koncepcijom Novih osnova program predškolskog vaspitanja i obrazovanja diskurs se pomera na dalekosežniji koncept razvoja deteta, sa svim njegovim kognitivnim, emocionalnim, socijalnim, moralnim, duhovnim, a posebno kreativnim potencijalima. Ovo predstavlja povratak idejama velikih mislilaca koji su se bavili razvojem ličnosti i vaspitno-obrazovnom praksom tokom poslednjih sto godina (Montesori, Pijaže, Frojd, Štajner, Erikson i Djui). Zamena tradicionalnog pristupa vaspitanju i obrazovanju savremenim pristupom, neizostavno rezultuje stavljanjem deteta u poziciju aktivnog, kreativnog kompetentnog, bića igre, sa brojnim potencijalima.

Kreativnost, kao mogući, ali ne i nužan konstituent darovitosti, postaje vidljiv u predškolskom dobu. Moris Debes (Debesse, 1974) je darovitost i kreativnost posmatrao kao „buđenje” i navodi, da, što je uzrast dece niži, „buđenje” je značajnije. Savremenu pedagošku scenu karakterišu nova slika o detetu, slika vrtića i predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Prepoznajući predškolski period kao „jedini period života, sa toliko otvorenih mogućnosti, u kome se sa toliko energije entuzijazma i istrajnosti ovladava i razvijaju složeni kapaciteti”, Dragana Breneselović i Živka Krnjaja Osnove programa nazivaju „Godine uzleta”, ukazujući da uzlet zavisi od nas odraslih. Dete izražava sebe i svoje razumevanje sveta na različite načine, povezuje različite dimenzije svog

iskustva i prerađuje svoje ideje i doživljuje, koristi različite načine istraživanja koji su jednako vredni, kako bi izrazilo i komuniciralo svoje ideje. Dete može da nalazi divergentne pristupe u rešavanju problema i da bude originalno i kreativno, drugačije u svojim odgovorima i produktima, što u već neistraženo područje unosi dodatne nepoznanice.

Uloga vaspitača

Preusmeravanje pažnje sa kreativnih osoba i kreativnih produkata na kreativne procese i okruženje koje to omogućava, razvija, podstiče i vrednuje kreativnost, dolazi se do promene uloge odraslog. Dakle, nisu u prvom planu produkti i postignuća deteta nego je u prvom planu proces učenja, a zadatak vaspitača je da obezbedi podsticajnu sredinu koja podržava da se svako dete izrazi na sebi svojstven način, da se podstiče radoznalost, istraživanje, aktivno učešće deteta. Program se ne dešava u vakumu, on je kontekstualno uslovljen, deca se uključuju u kulturni život sredine, izlažu se produktima kulture, a zajednica postaje mesto učenja. Za takvu promenu uloge odraslog u procesu učenja deteta nužno je usvajanje teorijsko vrednosnih postulata Osnova programa „Godine uzleta“, kako bi slika o detetu kao bića igre, kreativnog bića, aktivnog i bogatog potencijalima postala polazište svakog vaspitača. Upravo od uverenja o detetu koje vaspitač ima zavisi i kako će menjati, graditi i razvijati program, i kako će podstaći kreativne potencijale deteta, usmeravajući se na dugoročne ciljeve i dispozicije za celoživotno učenje kao vredne i važne, a ne pojedine sadržaje i izdvojena znanja. Ranije Opšte osnove predškolskog programa su takođe naglašavale da je potrebno deci omogućiti da se igraju, praktično konstruktivno i stvaralački deluju, komuniciraju i saraduju sa vršnjacima i odraslima u vrtiću i izvan njega, a vaspitač je kreator programa u Modelu A, dok je u Modelu B, po principu švedskog stola mnogo sadržaja, aktivnosti metodičkih rešenja, već ponuđeno. Godinama unazad smo svedoci raskoraka između osnova programa i prakse, što nas vodi ka vrednostima, uverenjima odnosno kulturi i strukturi ustanova koje je potrebno menjati. Uloga vaspitača kao kreatora programa je emancipatorna, ali i depersonalizuje odgovornost, te zahteva da vaspitači vide sebe kao istraživača i percipiraju istraživanje u funkciji građenja kvaliteta. Istraživanje (Breneselović, Krnjaja, 2013) međutim pokazuje da vaspitači ne realizuju projekte u funkciji refleksije i transformacije sopstvene prakse, te kreativni praktičari postaju nekreativni.

Važna konstruktivistička didaktička postavka na koju se oslanjaju nove osnove programa jeste da je način na koji deca uče važnija od toga kako vaspitač poučava (Vilotijević i Vilotijević, 2014) Ako se u obrazovnom procesu krene od interesovanja, sposobnosti, aktivnosti i kreativnosti deteta, menja se i uloga vaspitača. On više ne prenosi znanje prema unapred propisanom kurikulumu, već deca uče ono što je njima smisleno, kroz jedinstvo doživljaja

i onoga što čine. Vaspitač treba da kreira uslove kako bi svako dete moglo da ostvari svoje potencijale. On obezbeđuje situacije i uslove kroz koje deca uče iz vlastitog iskustva (Milutinović, 2008), pomoću rešavanja problema, i kroz kritičko, analitičko i kreativno reagovanje i odnošenje prema sadržaju. Projektni pristup kao novina u vrtićima, daje priliku praktičarima da budu autonomni i kreativni, nastojeći da ostvare kontinuitet detetovih iskustava koja donose iz porodice i kulturne zajednice kojoj pripadaju, na povode, oni proširuju dečija iskustva i znanja i čine projekte smislenim i izazovnim deci, obezbeđujući produbljeno istraživanje svakom detetu i razvoj divergentnog mišljenja. Kontekst takvog vrtića obezbeđuje prilike svakom detetu da bude maštovito, originalno, radoznalo, kreativno i da istražuje i izrazi se na sopstveni način. Program stoga zahteva od praktičara da uvaži kontekst odrastanja deteta, bude maštovit istraživač koji deli radost učenja sa detetom, aktivan učesnik igre, a ne posmatrač i pasivni primalac; da odustane od akademskog postignuća kao merila i od favorizovanja apstraktnog mišljenja i viđenja deteta kao bića u nastajanju čija je sloboda, aktivno učešće, kompetentnost i potencijal, iluzija u praksi u kome dominira uloga odraslog kao „sveznajućeg“, koji prenosi i traži reproduktivno i faktičko znanje. Projektno učenje zahteva verovanje u stručnost vaspitača, razvijajuće kapacitete i potencijale deteta, detetove vlastite strategije učenja, učenje kroz odnose, igru, zajedničko učešće i kokonstrukciju znanja.

Dakle, nova uloga vaspitača posebno dolazi do izražaja u kreiranju sredine za učenje, što pospešuje razvoj kognitivnih i kreativnih sposobnosti deteta, podstiče motivaciju za učenje, omogućava uspešan tok učenja, unapređuje samostalni rad, ali i saradnju i komunikaciju (Rodek, 2011). Istraživanja osnovnih težnji razvoja obrazovanja (American Psychological Association, 1997) ukazuju da se brojne promene u okviru današnjeg obrazovanja oslanjaju na konstruktivistički model, prema kojem se znanje usvaja aktivnim konstruisanjem i rešavanjem problema, što kod dece razvija kreativnost, samostalnost i nezavisnost u mišljenju.

Potrebno je da razumemo, istražimo i menjamo postojeće vaspitno-obrazovne prakse, slike vrtića i okruženja u kojima deca žive u porodici i vaspitno-obrazovnim ustanovama. Detetu se znanje ne može dati niti se kreativnost može podržati direktnim prenošenjem u gotovom, i unapred određenom obliku; uloga vaspitača u vrtiću nije da predaje znanje, već da organizuje i da vodi proces učenja dece (Lalović, 2009). Važno je i da saznamo kako vaspitači vide kreativne potencijale deteta jer od toga takođe zavisi odnos prema praksi. Istraživanje (Indikatori darovitosti i načini rada u predškolskim ustanovama, Stojić, Pekić, 2013. neobjavljeno istraživanje), pokazalo je da vaspitači multidimenzionalno sagledavaju darovitost na ranom uzrastu, kao maštovitost, originalnost, radoznalost i interesovanje za istraživanje i eksperimentisanje, potvrđujući moderne koncepcije darovitosti koje kreativnost smatraju konstituentom, a ne samo mogućim ishodom razvoja darovitosti.

Istraživanja u oblasti neuronauke potvrdila su važnost ranog uzrasta kao perioda intenzivnog učenja i razvoja i njegovih dugoročnih efekata u kasnijem funkcionisanju, čime je aktualizovan značaj organizovanog predškolskog vaspitanja, njegove obrazovne funkcije i programskog zasnivanja. Savremeni nalazi o tome kako se razvija mozak govore nam u prilog tome da se veze neurona pojačavaju ili prekidaju, u zavisnosti od podražaja koje dete dobija ili ne dobija iz okoline, implicirajući uticaj razvoja mozga na celokupan dečji razvoj. Taj podražaj/stimulacija treba da ide u pravcu asocijativnog i funkcionalnog razmišljanja kroz igru, što osigurava ravnomeran i pravilan razvoj sinapsi.

Dete u programu – program za dete

Analiza programa PVO u Srbiji, i na nivou programa kao dokumenta i na nivou planiranja i realizacije programa (Breneselović, 2010.) ukazuje na naše implicitno stanovište da se dobrobit obezbeđuje tako što dete uvodimo u određeni program koji se zasniva na pedagoškim, psihološkim i didaktičko metodičkim polazištima. U savremenim programima predškolskog vaspitanja (Irska, Novi Zeland i dr.) dobrobit kao okosnica programa podvlači snage i kapacitete deteta, pre nego potrebe i deficite. Dete donosi na ovaj svet vlastite potencijale, ali ih razvija i diferencira u kontekstu datih mogućnosti. Na nama je da kreiramo uslove za upoznavanje, isprobavanje i razvijanje individualnih potencijala. Pažljivije praćenje dečjih iskustava u vezi sa igrom i kreativnim potencijalima, kao i otkrivanje njihovog unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta uz pomoć igre vodi promovisanju važnosti igre u vrtiću i upravo igri treba posvetiti mnogo više nestrukturiranog vremena. Igra je jedinstven čin u kome se aktiviraju svi psihički domeni i potencijali malog deteta (Osnove, 2006, Model A) i dete uči kroz igru (Osnove, 2006, Model B), ali u praksi se susrećemo sa dihotomijom igre i učenja, igrom koja je slobodna (od učešća vaspitača), nepoznavanju vrednosti i važnosti igre kod roditelja. „Godine uzleta” ponovo promovišu igru kao najvišu formu istraživanja i nalažu da se sve druge aktivnosti realizuju po igrovnom obrascu. Razvoj stvaralaštva, igre i otvorenog vaspitnog sistema čine procesi istog kapaciteta fleksibilnosti koji je u osnovi svih naučnih otkrića, pri čemu ne govorimo o izuzetnosti nego o suštinskoj karakteristici ljudskog bića. U Ređo Emilio pedagogiji smatra se da „stvaralaštvo nastaje iz bogatog iskustva, usklađenog sa odgovarajućom podrškom ličnom potencijalu, uključujući osećaj slobode da se neko upusti u nepoznato”. To je i primer okruženja u kojem dečja igra predstavlja središte događanja oko kojeg se događa učenje.

U igri, stvaralaštvu i otvorenom sistemu i deca i odrasli istražuju, prolazeći pored inercije, nepromenljivih uverenja, saznanja, stereotipa i uverenja (Krnjaja, 2010).

Kako deca predškolskog uzrasta imaju potencijale za kreativnost koja se još ne iskazuje kao produktivna, potrebno je da svako se dete u vrtiću tretira kao potencijal. Dete je poželjno pažljivo slušati, beležiti, snimati i fotografisati kako bismo došli do saznanja kako ono doživljava svet, kako razmišlja o njemu, kako stvara hipoteze i koristi strategije. Važno je da se deci osiguraju raznovrsna iskustva i kreativno okruženje za razvoj veština, stavova i znanja uz pomoć čega će dete učiti, razvijati se. Potrebno je koristiti 100 „jezika“ deteta (crtanje, vajanje, pisanje, dramska igra, ples...) koji će obogatiti razmenu sa drugima, ali i pomoći detetu da stekne uvid u sopstvene sposobnosti i interesovanja. Vaspitač ne nudi deci brza rešenja, nego pruža podršku u postavljanju sve složenijih hipoteza i stvaranje zajedničkih „teorija“ dece.

Važnost odnosa: socijalne osobine i dimenzija konstrukta kreativnosti

Programski pristup usmeren na odnose, kakav se danas implementira u Srbiji, zasniva se na sociokulturnoj teoriji razvoja i učenja, sociologiji detinjstva postmodernizma i poststrukturalizma, a zajednički imenitelj svih je shvatanje deteta kao aktivnog, kompetentnog učesnika sopstvenog obrazovanja, bogatog potencijalima, shvatanje značaja proaktivizma i participacije deteta, kao i isticanje kolaboracije u građenju zajednice prakse. Tokom 2013/14 godine konstruisan je instrument SRD (Skala rane darovitosti) sa ciljem pravovremene identifikacije visokog potencijala na predškolskom uzrastu, pri čemu su faktorskom analizom izolovana tri faktora i to: visoka sposobnost udružena sa visokom intrinzičnom motivacijom i kreativnošću, osobenost emocionalnog i osobenost socijalnog razvoja (Stojić, Pekić i sar., 2013). Grid tehnikom u projektu „Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta“ 2019. godine kreativnost je od strane vaspitača konstruisana kroz dve dimenzije *socijalne i lične osobine*. Druga komponenta kreativnosti se tiče socijalnog aspekta, tj. kakvo je kreativno dete u socijalnim odnosima. Zanimljivo je da se elementi koji se odnose na manifestacije kreativnog deteta raspoređuju duž oba pola ovog grupnog konstrukta, što bi moglo da se tumači kao da ispitanici imaju teoriju da je kreativno dete u nekim kontekstima komunikativno, uključeno i privlači pažnju, ali u nekim drugim kontekstima pre teži da se isključi i oseća se samodovoljno, možda zato što neke faze kreativnog procesa traže neku vrstu izolacije i okrenutosti sebi (Džinović, 2020). Rezultati ukazuju na važnost odnosa koje prepoznaju i savremene koncepcije predškolskog vaspitanja i obrazovanja: odnosi su ono što vaspitava, ali i na značaj da praktičari prepoznaju, razumeju i podrže socijalna ponašanja deteta. Interaktivni odnosi među svim učesnicima vaspitno obrazovnog procesa doprinose zajedničkom izgrađivanju znanja, jer je učenje socijalni proces. Potrebno je kreirati okruženja koje podstiče dečju radoznalost i interes za svet, za drugoga, ali i ono u kojem se dete oseća sigurno i zaštićeno.

Zaključak

Od velikog je značaja da omogućimo deci da uče ono što ih zanima i što je deci smisleno, na način koji im najviše odgovara, da aktivno, produbljeno i svrsishodno istražuju kroz projektno učenje. Potencijalno kreativnoj deci treba omogućiti individualizovan pristup u radu i podsticati njihove veštine samostalnog učenja i posvećenost, te obezbediti prilike da „uče na svoj način“, da se osame, budu posvećeni, uporni, istrajni, otvoreni, radoznali, jer su to važne dispozicije za razvoj kreativnosti. Voditi računa o tome da se zadovolji potreba za komunikacijom i interakcijom sa vršnjacima i drugim odraslima, istovremeno negovati divergentni način razmišljanja i organizovati socijalne situacije i projekte u kojima svako dete može biti lider. S jedne strane dete donosi vlastite potencijale, a s druge, ono ih razvija i diferencira u kontekstu datih mogućnosti. Oslanjanje na novu pedagošku sliku deteta omogućava kreiranje socijalnih i prirodnih uslova za upoznavanje, isprobavanje i razvijanje individualnih mogućnosti.

Veliku pažnju je potrebno posvetiti prostoru kao „trećem vaspitaču“, pri čemu se prostor uređuje kao mnoštvo pažljivo struktuisanih i međusobno povezanih celina prilagođenih za rad u projektima, obogaćenih raznovrsnim materijalima za igru i istraživanje, tako da podržava našu sliku o detetu kao kompetentnom biću, sa mnoštvom potencijala. Materijali i sredstva u zajedničkim prostorima i vaspitnoj sobi podstiču, inspirišu i provociraju na istraživanje. Prirodni, nestruktuirani i polustruktuirani materijali, koje dete može da koristi na različite načine, (a ne gotove igračke), pokreću kreativnost, pružajući deci prilike da stvaraju i grade različite produkte u nastajanju i da daju doprinos. Materijali treba da pružaju detetu široke mogućnosti i da su odgovor vaspitača na aktivnost deteta sa ciljem da proširi detetovo iskustvo, motiviše ga, obezbeđujući da ono uči celim telom i svim čulima, jer je dete rođeni istraživač. Roditelje treba podržati da kod dece umesto gotovih odgovora, neguju istraživanje u muzejima, naučnim centrima, bibliotekama, da razumeju vrednost i važnost igre. Praktičarima pružiti podršku u građenju uverenja koja su usklađena sa teorijsko vrednosnim postulatima „Godina uzleta“ kako bi iz datih uverenja menjali, gradili, preispitali kvalitet programa, sopstvenu praksu i usklađivali je sa savremenim koncepcijama predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Sve navedeno nas vodi u kulturu i strukturu ustanove, koje treba menjati vodeći se vrednostima vremena u kome živimo. Polazeći od slike o detetu kao kreativnog bića, bića igre, aktivnog i kompetentnog, bogatog potencijalima i uvodeći vrednosti našeg vremena kao što su povezivanje, održivost, partnerstvo, učenje kroz istraživanje i zajedništvo, pred praktičare stavljamo nove zadatke – biti otvoren za promene, refleksivan, kreativan, višeperspektivan, odgovoran, autonoman, što je dobro polazište za podršku kreativnim potencijalima svakog deteta.

Literatura

- Breneselović, D. (2010). Dobrobit deteta u programu naspram programa za dobrobit deteta. *Nastava i vaspitanje*, vol. 59, br. 2, str. 251-263.
- Debesse, M.; Mialaret, G. (1974). *Tratado das Ciências pedagógicas I*. São Paulo: Editora Nacional/Editora da USP.
- Džinović, V. (2020). Konstrukti kreativnosti i darovitosti: od implicitnih teorija do psihološkog instrumenta. *Zbornik sažetaka stručnog skupa „Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta“* (Ur. Lada Marinković). 08.02.2020. Novi Sad: VSSOVNS i Udruženje vaspitača Vojvodine.
- Krnjaja, Ž. (2010). Igra stvaralaštvo, otvoreni sistem: Šta ih povezuje? *Nastava i vaspitanje*, vol. 59, br. 2, str. 264-277.
- Lalović, Z. (2009). *Naša škola: Metode učenja/nastave u školi*, Zavod za školstvo, Podgorica.
- May, P. (2007). *Play and creativity*, New York: Routledge.
- Milutinović, J. (2011). *Alternative u teoriji i praksi savremenog obrazovanja: put ka kvalitetnom obrazovanju*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine; Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“.
- Opšte osnove predškolskog programa („Službeni glasnik RS“ 14/2006)
- Pavlović Breneselović, D., Krnjaja, Ž. (2013). *Transforming preschool teacher's role: From implementer toward researcher*. *Journal of Faculty of Educational sciences (JFES)*. 46(1): 111-127.
- Rodek, S. (2011). *Novi mediji i nova kultura učenja*. *Napredak*, 152 (1), 9-28.
- Vilotijević, M., Vilotijević, N. (2014). Vrednovanje kvaliteta rezultata i procesa učenja. *Inovacije u nastavi, XXVII, br.4, str. 21–30*.
- White, S. (2008) *But What is Well-Being? A framework for analysis in social developmental policy and practice*, Bath: CDS

- DUŠANKA MUDRINIĆ
- IVANA MANDIĆ

KAKO IZGLEDA VRTIĆ ZA POTENCIJALNO DAROVITO I KREATIVNO DETETE

radionica¹

Prepoznavanje darovitih i kreativnih i stvaranje podsticajnog okruženja u kojem će moći da razvijaju i nadograđuju svoje potencijale jeste velika odgovornost i izazov za vaspitače i stručne saradnike. Cilj radionice jeste sagledavanje „slike o detetu“ kao potencijalno darovito i kreativnom biću u profesionalnoj praksi vaspitača. Oblasti u kojima jačamo kompetencije praktičara odnose se na kontekst realnog programa i sagledavanje deteta i vlastitih uloga kroz filter komponenti koje konstruišu darovitost i kreativnost u *Skali za prepoznavanje kreativnosti i darovitosti* nastaloj u okviru projekta *Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta*. Sažimanjem procesa tokom radionice učesnici u fokus stavljaju pitanje: „Kako kreirati vrtićku praksu za potencijalno darovito i kreativno dete?“.

Prepoznati potencijalnu darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta i uspešno je podržati, izazov je na koji nailaze brojni vaspitači. U ranom detinjstvu sva deca su okrenuta ka otkrivanju i istraživanju sveta oko sebe, radoznala i veoma često slobodna u izražavanju i traženju odgovora. Iz tog razloga može se govoriti da su sva deca potencijalno kreativna i darovita. Sva deca imaju pravo na zanimljivo i podsticajno obrazovanje koje će im pomoći da ostvare svoj puni potencijal. Važan segment na putu ka uspešnom ostvarenju punih dečijih potencijala jeste rano uočavanje znakova u ponašanju koji ukazuju na potencijalnu darovitost i kreativnost. Darovitost je moguće i potrebno uočiti u što ranijem uzrastu kako bi se detetu obezbedilo odgovarajuće vaspitanje i obrazovanje u skladu sa njegovim mogućnostima. Darovito detetu

¹ Radionica je kreirana i izvedena na skupu Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta, februar 2020. U Novom Sadu.

treba omogućiti da razvije pozitivnu sliku o sebi, pružiti mu priliku da samostalno koristi svoje veštine, sposobnosti i znanja. Bogata podsticajna okolina sa zanimljivim sadržajima potrebna je darovitom detetu kako bi moglo izraziti svoje potencijale.

Kako su deca u savremenom društvu od najranijeg uzrasta uključena u boravak u instituciji, veliku ulogu u razvoju darovite dece imaju upravo vaspitači. Važno je da vaspitači darovitoj deci obezbede primerene i podsticajne aktivnosti kao i da upute roditelje na uočene sposobnosti i savetuju im kako da i izvan vrtića pruže odgovarajuću podršku razvoju svoga darovitog deteta (Cvetković-Lay, Sekulić Majurec, 2008).

U ovom radu upravo govorimo o instrumentu za prepoznavanje darovitosti/kreativnosti u predškolskom uzratu kao i modelima dobrih podsticaja za dete u vrtićkom okruženju.

Identifikacija potencijalno darovite i kreativne dece

Svako dete je po svojim psihofizičkim karakteristikama jedinstveno i posebno. Među njima postoje značajne individualne razlike i sam pojedinac menja osobine tokom svog razvoja. Pojedina deca u istim okolnostima mogu obavljati određene aktivnosti izrazito brže, bolje i originalnije nego drugi pa onda takve osobe nazivamo darovitima. Kako bi se darovita deca lakše identifikovala, potrebno je poznavati karakteristike i osobine takve dece. Naravno, pojedina deca pokazaće izuzetne potencijale u okviru jednog područja darovitosti, dok će druga pokazivati potencijale dva ili više područja darovitosti. Svako područje zasniva se na dominantnim karakteristikama koje darovite izdvajaju od ostale dece. Darovito dete nekada možete lako uočiti jer je uspešno u svemu, uvek ima dobre rezultate, brzo uči, prihvata izazove i sl. Međutim, daroviti mogu biti i među onom decom koja ne završe svoj posao (npr. nikada nije dovoljno savršeno) ili loše urade testove jer uvek dugo promišljaju (Hmmm... u ovom slučaju je istina ...u ovom možda i ne...).

Pitanjem „Kako prepoznati potencijal za darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta?“ bavio se tim profesora, vaspitača i stručnih saradnika u okviru projekta „Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta“. Kao rezultat višemesečnog rada, ovaj tim je kreirao instrument koji može da pomogne vaspitačima u prepoznavanju darovitog i kreativnog deteta. U okviru skale za prepoznavanje darovitosti na predškolskom uzrastu potencijalno darovito dete može se prepoznati kroz tri komponente: intelektualnu, kreativnu i socijalnu. Potencijalno kreativno dete može biti prepoznato kroz njegove lične i socijalne osobine. Iako su deca sama po sebi maštovita i kreativna, ona često odrastanjem uguše svoju kreativnost. Vaspitači i učitelji uvek treba da podstiču stvaralačko mišljenje i hrabrost dece da se usude biti „drugačija“.

Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, autorke knjige „Darovito je, što ću s njim?“, smatraju kako je svako dete potencijalno darovito. Ovu misao trebao bi imati svaki stručnjak koji učestvuje u vaspitanju i obrazovanju deteta od vrtića do završetka obrazovanja.

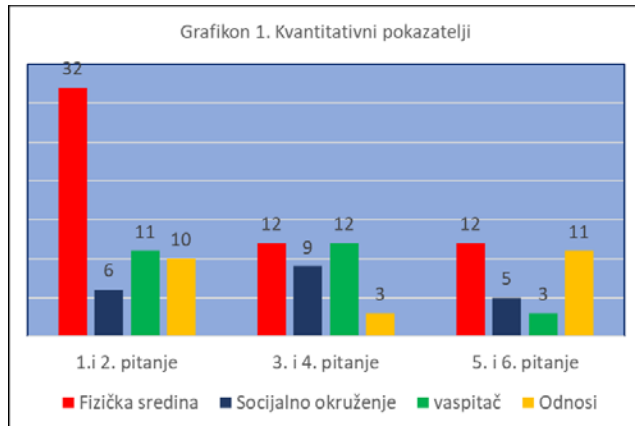
U praksi se prepoznaje tzv. produktivna darovitost, odnosno darovitost koja se iskazuje kroz produkte u ranijem, bržem, boljem, višem, uspešnijem, dakle natprosečnom postignuću. Da bi se neke sposobnosti pojednica razvile, on mora imati određeni potencijal koji to omogućuje, to je tzv. potencijalna darovitost. Osnovu potencijalne darovitosti čini niz nasleđenih predispozicija koje omogućuju da se neke sposobnosti razviju više i bolje nego kod većine drugih, tj. da se razviju „značajnije iznad prosečno“. Hoće li se to dogoditi ili ne, zavisi od mnogih činilaca okoline u kojoj dete odrasta. (Cvetković-Lay, Sekulić Majurec, 2008)

Radionica „Kako izgleda vrtić za potencijalno darovito i kreativno dete“

Postoje brojne definicije darovitosti i kreativnosti na kojima se zasniva rad praktičara ali je znatno manje konkretnih primera prakse koji mogu da pomognu vaspitačima u radu sa darovitim i kreativnom decom. Oslanjajući se na *psihologiju ličnih konstrukata* po kojoj je naš odnos prema svetu posredovan predstavama koje stvaramo i nastojeći da razumemo taj svet, realizovali smo radionicu sa 55 vaspitača, stručnih saradnika, profesora i studenata sa ciljem promišljanja vrtićke prakse. Polazeći od pretpostavke da su praktičari tokom stručnog skupa „Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta“ podstaknuti na refleksiju vlastite prakse, na radionici smo ih konsultovali o tome šta je za njih vrtić koji omogućava kvalitetnu podršku potencijalno darovitim i kreativnom detetu. Postavili smo im šest pitanja koja su se odnosila na konkretne manifestacije (opis ponašanja dece) darovitosti i kreativnosti opisane u Skalama za prepoznavanje kreativnosti i darovitosti kod dece predškolskog uzrasta.²

1. Kako izgleda vrtić za dete koje nudi originalna rešenja?
2. Kako izgleda vrtić za dete koje postavlja mnoštvo pitanja u vezi sa saznavanjem sveta oko sebe?
3. Kako izgleda vrtić za dete koje pokazuje sklonost da organizuje aktivnosti za sebe i drugu decu?
4. Kako izgleda vrtić za dete koje je samouvereno?
5. Kako izgleda vrtić za dete koje radije kreira nego što imitira?
6. Kako izgleda vrtić za dete koje voli da bude samo, pogotovo kada je u nekom procesu stvaranja?

² Skale nastale tokom projekta Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta. Skale su predstavljene na stručnom skupu „Darovitost i kreativnost dece predškolskog uzrasta“ 08.02.2020. u Novom Sadu a prvi put se u celini objavljuju u ovoj publikaciji.

Anketa, sprovedena kao glavna aktivnost u ovoj radionici, je urađena putem digitalnog alata Mentimeter. Prilikom procesa kvalitativne i kvantitativne analize dobijenih podataka želeli smo da saznamo koju poruku nam daju praktičari o kvalitetu prakse dečjeg vrtića. Analiza je obuhvatila 120 odgovora kojima su učesnici predstavili vlastite vizije vrtića za potencijalno darovito i kreativno dete iz kojih su proistekle sledeće kategorije odgovora: *fizičko i socijalno okruženje, ličnost i kompetencije vaspitača i usmerenost na odnose*. Kvantitativna analiza ukazuje na to da su se učesnici najviše bavili fizičkom sredinom (grafikon 1.) i osobinama ličnosti vaspitača. Kvalitativnom analizom odgovora interpretiraćemo poruke koje smo dobili od praktičara a koje nam govore o stanju vrtićke prakse sa potencijalno darovitim i kreativnom decom, te će ona biti više refleksivna nego „objektivna“ .

Grafikon 2. Fizička sredina

U svih šest odgovora *fizička sredina* je najčešće opisivana. Ona u vizijama učesnika radionice sadrži: najrazličitije materijale, realne predmete prirodne i nestruktuirane materijale, knjige, enciklopedije, časopise, internet, istraživačke prostorne celine, predmete koji pozivaju na istraživanje, muziku različitog

karaktera, svetlosne efekte (grafikon 2.). Zatim, veliko dvorište i vrtić okrenut lokalnoj zajednici, da pruža mogućnost deci da istražuju i van vrtića. Pored materijala i opreme učesnici su predložili i način njihovog korišćenja. Važno im je da dete može da upravlja svim instalacijama i manipulira, menja ih i kreira u skladu sa svojim interesovanjima. Da svi materijali budu dostupni deci. Predlažu da ambijent vrtića bude inspirativan, kako u smislu prostora tako i aktivnosti. Za podršku kreativnim potencijalima dece potrebno je omogućiti fleksibilnu vremensku strukturu dana, ne prekidati procese stvaranja, omogućiti podršku vršnjaka i odraslih i negovati istraživačku kulturu.

Analiza odgovora koji su se bavili *fizičkom sredinom* ukazuje da je praktičarima bezbednost iste na prvom mestu pogotovo kada razmišljaju o deci koja su sklona da samostalno organizuju aktivnosti za sebe i druge. Po učestalosti se uz bezbednost pojavljuju i zahtevi za postavljanjem pravila koja zajedno donose i pridržavaju ih se kako deca tako i odrasli.

Vrtić bi trebao da omogući da dete, u skladu sa svojim potrebama, menja prostor - organizuje ga, vodi aktivnosti i bira teme; Vrtić treba da bude fleksibilna sredina kako bi dete moglo da samostalno osmisli prostor koji mu je potreban za aktivnost koju želi da organizuje; Da je bezbedan, podržavajući i podsticajan za samoorganizaciju dece; razni rekviziti, materijali, prostorne celine; deo nameštaja mobilan, manji, pregradni... Učesnici su svesni važnosti prostora u kojima deca mogu da se osame kada za to imaju potrebu. Prostor koji je izolovan, u nekom ćošku, koji nije pretrpan, već poseduje nešto od osnovnog nameštaja, udobno, koji dete može lako da prilagodi svojim trenutnim potrebama; Skriveni prostori, pregrade, ogledalo, paravani, marama, kućice, plahte, velike kutije... Vaspitač treba da osmisli kreativan način da obezbedi neophodnu privatnost mladom stvaraocu; Važno je negovati odnose koji dozvoljavaju detetu da uživa u svojoj samoći...; Prostorna celina za osamljivanje takođe može biti mali šator gde dete može da se zavuče - meko, toplo, podseća na dom (originalni iskazi učesnika radionice).

Kvalitet podrške deci sa potencijalom za darovitost i kreativnost učesnici tesno vezuju i za *ličnost i kompetencije vaspitača* (Grafikon 3.) Učesnici radionice smatraju da je za izuzetno dete najbolji vaspitač koji je otvoren za nove ideje, kreativan i maštovit, spreman za različite izazove koje će otkrivati zajedno. Takav vaspitač nudi deci sadržaje koji nemaju konačna rešenja već pružaju provokaciju detetu da razmišlja i traga za odgovorima. Kreira podržavajuću socijalnu sredinu, poseduje intuiciju za razumevanje dečjih osećanja, gradi pozitivne odnose i uči zajedno sa decom. Takvi vaspitači grade mrežu saradnika koji mogu da podrže dečje specifične sposobnosti. Sarađuju sa stručnjacima (umetnicima, naučnicima, sportistima...) iz lokalne zajednice uključujući ih u rad vrtića da bi sa decom provodili vreme u istraživačkim igrama i kreativnom stvaranju. Navodimo nekoliko originalnih opisa kvalitetnog vaspitača: *Vaspitač koji je učesnik i koji ne ograničava slobodu deteta već je koristi za zajedničko učenje; Vaspitač koji pruža mogućnost slobodnog izražavanja, ispoljavanja dečjih ideja, podstiče decu na iznalaženje rešenja; Vaspitač je tolerantan i spreman da prepusti ulogu vođe takvom detetu i izvuče samo pozitivno iz toga; Vaspitač treba da bude otvoren i da ima razumevanja za samouvereno dete, da mu da mogućnost organizovanja aktivnosti samostalno, kao i da ga ne sputava u toj organizaciji; Fleksibilno planiranje i ritam dana, fleksibilna struktura prostora, ne-direktivan pristup vaspitača, uvažavanje i ohrabivanje inicijative dece...* (originalni iskazi učesnika radionice).

Zaključak

Analiza ankete sprovedene na radionici „Kako izgleda vrtić za potencijalno darovito i kreativno dete“ predstavlja istovremeno i jednu vrstu evaluacije stručne konferencije na kojoj su učesnici, koristeći stečena znanja i iskustva tokom plenarnih izlaganja i sesija, napravili refleksiju vlastite prakse kreirajući u mislima vrtić za darovitu i kreativnu decu. Primetno je da su znanja praktičara i njihove ukupne stručne kompetencije umrežene sa znanjima dobijenim od predavača koji se bave darovitošću doprinela kvalitetu produkta koji smo dobili na kraju radionice. Vrtić za potencijalo darovito i kreativno dete mogao bi izgledati baš tako kako su ga zamislili učesnici radionice.

Oni ukazuju na nekoliko aspekata vrtićke prakse važnih za stvaranje podsticajnog okruženja za potencijalno darovito i kreativnu decu. Osobine ličnosti vaspitača i njegove kompetencije, fizičko i socijalno okruženje i usmerenost na odnose izdvojili su se u odgovorima. Može se zaključiti da vaspitači (stručni saradnici, profesori...) mogu dati značajan doprinos razvijanju strategija za darovitu i kreativnu decu u realnom programu vrtića.

U njihovim vizijama se prepoznaju *strategije vaspitača u razvijanju programa*³ kroz odnose, stvaranje podržavajućeg socijalnog i fizičkog okruženja kojim se obezbeđuje sigurnost, učešće dece, uključenost vaspitača, stručnjaka iz lokalne zajednice i uključenost porodice. Zatim u fokus stavljaju integrirana iskustva deteta kroz ono što čini (delanje) i doživljava (odnosi) uz podsticanje dečje autentičnosti. Učesnici radionice ukazuju na vaspitača koji ume da prepozna posebnosti svakog deteta i njegovih specifičnosti. U okviru strategija za prepoznavanje specifičnih potreba sve dece u grupi smatraju da treba razraditi načine mapiranja i onih sa potencijalom za darovitost ili kreativnost, čega je u dosadašnjoj praksi veoma malo. Posebno su izdvojili uvažavanje perspektive dece i porodice (njihovog mišljenja, ideja, inicijative i odluka) i na različite načine uključivanje i povezivanje sa stručnjacima iz lokalne zajednice koji bi dodatno pružali podršku deci sa prepoznatim potencijalima. Na radionici je kreirana slika vaspitača koji ohrabruje inicijativu dece, konsultuje se sa decom, modeluje svojim ponašanjem i porukama načine razumevanja sveta i odnos prema stvaralaštvu. Vaspitač kao pažljivi posmatrač prihvata dete u svojoj posebnosti, obraća pažnju na njegova specifična interesovanja i daje mu priliku da se fokusira na aktivnosti kojima se bavi (mesta za osamljivanje, fleksibilna vremenska struktura dana, poštovanje procesa, mogućnost izbora aktivnosti dece i odraslih...). Kreirana je slika vaspitača koji prepoznaje dečju radoznalost kao dispoziciju koja će, ukoliko bude adekvatno podržana, doprineti napretku deteta. Radoznalost, stvaralaštvo kroz specifična interesovanja, senzibilnost, autentičnost, kreativnost, vaspitači navode kao važne predispozicije za produktivnu darovitost i kreativnost. Za dete koje organizuje aktivnosti za sebe i drugu decu prepoznat je tolerantan vaspitač koji prepušta deci vođstvo, učestvuje u igrama sa njima, fleksibilan je i otvoren.

Fizičko i socijalno okruženje je prepoznato kao važno za otkrivanje darovitosti i potencijala za kreativnost. Raznovrsnost materijala, mogućnost za istraživanje, eksperimentisanje i stvaralaštvo, obezbeđivanje prostora, vremena i materijala za aktivnosti dece, promovisanje pozitivnih interakcija – kao i još mnogi drugi aspekti navedeni u prethodnim razmatranjima mogu pomoći vaspitačima u kreiranju vrtičke prakse.

Analiza je pokazala da se ni u jednom odgovoru praktičara nisu pojavile ideje kako dokumentovati dečji razvoja. Posmatranje, beleženje i analiza igre, dečjeg ponašanja, specifičnih načina mišljenja, posebnih sklonosti i sposobnosti su veoma važni aspekti rada vaspitača naročito kada su u pitanju kreativna i darovita deca. Samim time i instrumenti koje smo kroz ovaj projekat ponudili praktičarima predstavljaju doprinos za sistematsko posmatranje i

³ Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Godine uzleta“, „Službeni glasnik RS“, br. 88/17 i 27/18 – dr. zakon.

praćenje dece, te blagovremeno pružanje dodatne podrške. Pravljenje dokumentacije o tome kako dete uči i razvija se u mnogome može da pomogne vaspitaču da prepozna i podrži dete sa potencijalima za darovitost i kreativnost.

Literatura

- Cvetković-Lay J., Sekulić-Majurec, A. (2008). *Darovito je što ću s njim? Priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi*, Zagreb: Alinea- Centar „Bistrić“.
- Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Godine uzleta“, „Službeni glasnik RS“, br. 88/17 i 27/18 – dr. zakon.

• SILVIA GLADIĆ

KREATIVNOST I DAROVITOST U LIKOVNOM IZRAZU PREDŠKOLSKOG DETETA

Stvaraoci nisu samo posebno retki pojedinci, likovni izraz je urođena sposobnost a kreativnost je potencijal koji postoji u svakom detetu i koji može da se razvija. U samom razvoju likovnog izraza prolazi se kroz nekoliko faza koje mogu biti veoma različite za svako dete. Likovni razvoj teče u kontinuitetu, jedino tempo razvoja može biti drugačiji. Ukoliko se ne podržava, ne podstiče ili ometa, kreativnost u likovnim aktivnostima ostaje skrivena. Kreativnost je u većoj ili manjoj meri prisutna u likovnom izrazu predškolskog deteta ukoliko ono nije sputano na neki način, ukoliko je slobodno da istražuje i eksperimentiše. U većoj meri potencijalna kreativnost je prisutna kada se likovna ostvarenja deteta razlikuju od vršnjačkih. Potencijalna darovitost u likovnom izrazu predškolskog deteta je očigledna zbog stvaralačkog karaktera likovnih aktivnosti i predstavlja skup osobina koje omogućavaju izrazito iznadprosečne rezultate. Potencijalno darovitu decu najčešće karakteriše rani realizam, brz napredak, činjenica da crtaju ne ono što znaju već ono što vide i dr. Obzirom da ne postoji instrument kojim se može utvrditi da li je neko dete kreativno i/ili darovito u likovnoj oblasti, u radu su navedena ponašanja, osobine i veštine takve dece kao i ponašanja i stavovi odraslih kojima oni podstiču ili ometaju dečje likovno stvaralaštvo.

Likovni izraz je urođena sposobnost ljudskog bića koja podrazumeva izražavanje i način komunikacije sa svetom oko nas (Belamarić, 1986). Ova sposobnost se spontano razvija okvirno u 18. mesecu života ili ranije ukoliko se obezbede adekvatni uslovi. Shvatanje da stvaraoci mogu biti samo posebno privilegovani pojedinci je prevaziđeno. Kreativnost se danas shvata kao opšte-ljudski potencijal (Filipović i Kamenov 2005) potreba koja je prisutna u svakom detetu i koja u odgovarajućim uslovima može da se razvija. Ukoliko se ne podstiče ili ometa, kreativnost ostaje skrivena. Kreativnost je u većoj ili manjoj

meri prisutna u likovnom izrazu deteta ukoliko ono nije sputano, ukoliko je slobodno da istražuje i eksperimentiše. Darovitost u likovnom izrazu predškolskog deteta je očigledna zbog stvaralačkog karaktera likovnih aktivnosti i predstavlja skup osobina koje omogućavaju izrazito iznadprosečne rezultate. U samom razvoju svog likovnog izraza, svako dete prolazi kroz nekoliko faza. Faze posmatramo samo kao okvire, ne pridržavamo ih se striktno jer one mogu biti veoma različitog tempa razvoja kod svakog deteta. Dakle, razvoj teče u kontinuitetu kod svakog deteta, jedino tempo razvoja može biti drugačiji. To je činjenica koju moramo imati na umu da ne bismo insistirali na zahtevima koje dete u određenom trenutku ne može da ispuni. Zadatak vaspitača, roditelja i sredine jeste da budu upoznati sa razvojnim fazama likovnog izraza, dakle i mogućnostima deteta i načinima za praćenje i podsticanje. Na taj način sprečić se eventualna ometanja dečjeg likovnog stvaralaštva.

Stadijumi dečjeg predškolskog likovnog izraza

Slika 1. Egon, 2. godine, stadijum škrabanja
izvor: Silvia Gladić

Faza šaranja traje od jedne i po godine (ranije ili kasnije u zavisnosti od toga kada se detetu ponudi pribor za crtanje) i traje okvirno do tri i po ili četiri godine. U početku (oko 2. godine) škrabanje je nekontrolisano, to su linije, kinestetički zapisi, koje potom razvojem motoričkih sposobnosti prelaze u kružne pokrete i zapise, pa je shodno tome krug prvi oblik koji se pojavljuje kao prepoznatljiv (oko 2,5-3 godine). Kontrolisano škrabanje se javlja kada se ostvari koordinacija motornog i vizuelnog razvoja. Vremenom, škrabotine postaju složenije i organizovanije i dolazi do imenovanja škrabotina iako nema prave vizuelne povezanosti (Filipović, 2011). Od samog početka likovnog izražavanja, potrebno je osposobiti prostornu celinu, deo prostorije koji je predviđen za likovno stvaralaštvo i koji će u svakom trenutku imati do-

stupan, raznovrstan likovni materijal za crtanje, slikanje i vajanje prilagođen uzrastu. Preporučuje se da to budu materijali za crtanje ili slikanje koji ostavljaju intenzivan, jasan trag (flomasteri, kreda, pastel itd.). Najvažnije u ovom stadijumu, kao i u svim drugim, jeste podrška i ohrabivanje od strane odraslih – roditelja i vaspitača.

Slika 2. Maksim 3. godine, prešematški stadijum
izvor: *Silvia Gladić*

Prešematški stadijum (neuspeli realizam) traje okvirno od četvrte do šeste godine i predstavlja period najintenzivnijeg likovnog razvoja i razvoja uopšte. U ovom stadijumu pojavljuju se prvi prepoznatljivi oblici. Krug kao prvi oblik, nastao u prethodnom stadijumu postaje osnova za prikaz ljudske figure. Ovo je period kada su sadržaji likovnih radova direktno povezani sa detetovim okruženjem i u tom smislu mogu biti pokazatelji detetovih osećanja, doživljaja, razmišljanja i dopineti boljem razumevanju ličnosti samog deteta.

Slika 3. Maksim, razvoj šeme
izvor: *Silvia Gladić*

Faza šeme (intelektualnog realizma) traje okvirno od šeste do devete godine. Tokom ove faze dolazi do formiranja šeme za sve oblike koje dete prikazuje u svojim radovima (ljudska figura, kuća, drvo i dr.). Ova faza je veoma bogata temama, detaljima, pokretom, različitim uglovima posmatranja, načinima prikazivanja prostora itd. Karakteristično za ovu šemu jeste da deca ne crtaju na osnovu onoga što vide već prikazuju ono što je za njih, u tom trenutku važno. Međutim, ukoliko se usvojena šema ne usavršava, ne napreduje, ne razvija, takva šema postaje kliše. Kliše je znak zastoja u likovnom razvoju (Filipović, 2011). Period predškolskog i mlađeg školskog uzrasta se obično naziva zlatnim dobom dečijeg stvaralaštva dok kasnije stvaralačka komponenta iz različitih razloga opada (Filipović, 2011) najviše zbog sekundarne uloge koju umetnički predmeti imaju u obrazovnom sistemu.

Kreativnost

Kreativnost i darovitost se mogu iskazati u opštim ili specifičnim sposobnostima. Kreativnost posmatramo kao potencijal svakog pojedinca, a darovitost kao sklop osobina koje omogućuju izrazito iznadprosečne rezultate u nekoj oblasti. U području vizuelnih umetnosti postoji mali broj (dostupnih) sprovedenih istraživanja koja se bave kreativnošću i darovitošću u ranom i predškolskom uzrastu (kod istraživanja darovitosti uglavnom su u pitanju studije slučaja). Razlog tome možemo naći u činjenici da ne postoji zvaničan ili opšteprihvaćen instrument, test ili mera koja apsolutno može da utvrdi darovitost u likovnom stvaralaštvu. Svakako je veći broj testova koji mogu utvrditi potencijalnu kreativnost. Uglavnom su to testovi psihološkog spektra koji se vezuju za divergentno mišljenje (kada ne postoji jedno tačno rešenje a često ni sam zadatak nije jasno definisan). Najpoznatiji su EPOC test potencijalne kreativnosti, Gilfordov test divergentnog mišljenja i Torensov test kreativnog mišljenja (uopšteno ispituje kreativnost nezavisno od područja).

Kreativnost je ključna kompetencija 21. veka, jedna od najpoželjnijih osobina koju pojedinac može da poseduje. Predstavlja složen pojam, za koji postoji mnogo definicija i pokušaja da se ovaj pojam objasni (lat. *creativus*, *creatio* – koji je narastao, koji je kreiran, stvoren). Kreativnost podrazumeva i posebna dostignuća, tretiranje poznatih situacija na nov način, stvaranje ili predlaganje nečeg novog (Kirinčić, 2018) što izaziva iznenađenje kod posmatrača (Huzjak i Benić 2017). Kreativno dete uočava, vidi, kombinuje stvari i pojave na nov, neuobičajen način i ima nove, neuobičajene i drugačije ideje (Huzjak, 2006). Kreativnost se danas shvata kao opšteljudski potencijal svakog pojedinca (Ilić, 2012) za produktivnu darovitost u različitim oblastima koja se u odgovarajućim uslovima može razvijati. Zato je rano prepoznavanje i podsticanje važno jer se jedino u tom slučaju može razviti potencijal svakog pojedinca. Predškolsko detinjstvo je period razvoja svih potencijala (Filipović i

Kamenov 2005) naročito stvaralačkog. Smatra se da ukoliko dete ne ispoljava svoju kreativnost, ugroženo je ili ometeno na neki način (Filipović i Kamenov 2005). Primarna kreativnost (Supek, 1987 prema Kirinčić, 2018) koja se vezuje za dečiju igru je zapravo spontana kreativnost.

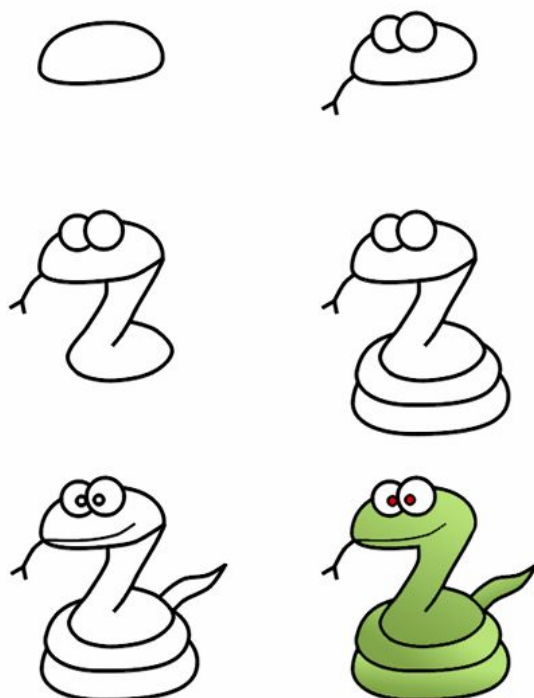
Slika 4. Maksim, eksperimentisanje likovnim tehnikama i materijalima
izvor: Silvia Gladić

Ona dolazi do izražaja kada su deca slobodna da istražuju i eksperimentišu u ovom slučaju kroz različite likovne tehnike i materijale, kada ne postoje tačna rešenja i očekivani rezultati već kada su sva moguća rešenja tačna jer su autentična i propagiraju izvorne likovne izraze svakog pojedinca. U likovnom izrazu, sva deca su potencijalno kreativna. Neka deca pokazuju kreativne potencijale u jednom, neka u više područja (Kirinčić, 2018) u zavisnosti od ponuđenih likovnih tehnika i materijala. Ali, da bi kreativni potencijal došao do izražaja moraju se stvoriti odgovarajući uslovi od kojih je najvažniji podsticaj i podrška okoline, na prvom mestu vaspitno obrazovne ustanove (Huzjak i Benić 2017). Za razvoj kreativnog potencijala važno je stvaranje emocionalno pozitivne atmosfere koja dopušta i podstiče slobodu svakog likovnog izraza jer akcenat je svakako na samom procesu a ne na krajnjem produktu.

Filipović (2005) smatra da se kreativnost u dečijem likovnom izrazu vidi na osnovu njegove maštovitosti- fluentnosti, fleksibilnosti i originalnosti. Fluentnost se može videti kroz broj crteža koji dete može da nacrtati na zadatu temu

a u određenom vremenskom roku, fleksibilnost predstavlja sposobnost brzog povezivanja prethodnog iskustva sa novim sadržajima i prelaženje na druge ideje a originalnost je sposobnost opažanja nečeg što drugi ne vide i dolazak do nesvakidašnjih rešenja (Filipović i Kamenov 2005). Ne postoji mera, tačno određen proračun koji može izmeriti da li je i u kojoj meri dečiji likovni izraz kreativan ili ne. Ukoliko na bilo koji način nije sputan, na predškolskom uzrastu je sigurno kreativan. Dečiji crtež je kreativan kada se razlikuje od crteža karakterističnih za uzrast a naročito kada je drugačiji od crteža uzrasne grupe dece u koju je uključen (Filipović i Kamenov 2005).

Suprotno tome, šabloni, gotove šeme, stereotipna likovna rešenja koji u sebi ne poseduju individualnost i lični pečat autora nisu kreativna. Aktivnosti koje imaju jasna uputstva i očekivane rezultate mogu biti privlačne jer su manje zahtevne ali nikako ne mogu biti kreativne.

Slika 5. Primer učenja crtanja sistemom „korak po korak“
izvor: <http://www.classywish.com/cool-fun-and-easy-things-to-draw/>

Međutim, spontana dečija istraživanja podržavaju razmišljanje, eksperimentisanje, otkrivanje i imaginaciju a samim tim i razvoj individualnog likovnog izraza svakog deteta ponaosob. Na ovaj način, ohrabruje se kreativnost a strah od greške i krajnjeg rezultata se eliminiše.

Slika 6. Aelita Andre, darovita devojčica koja stvara ekspresivno
izvor: <https://www.ladies.com.kh/?p=1990&lang=en>

Darovitost

Darovito dete je dete koje poseduje neuobičajene sposobnosti u nekom području. Postoje određena ponašanja, osobine i veštine koje deca pokazuju a koja mogu da budu pokazatelji darovitosti. Potencijalno darovita deca gaje veliku strast i ljubav prema onome što ih interesuje (Kay, 2006) u ovom slučaju prema likovnom izrazu. Darovita deca se likovno izražavaju ne zato što moraju nego zato što vole.

Većina darovite dece uglavnom počinje likovno da se izražava vrlo rano, ranije od prosečnog deteta.

Slika 7. Wang Yani, darovita devojčica specijalizovana za motiv majmuna
izvor: <https://mirfaces.com/wang-yani-chinese-painter/wang-yani/>

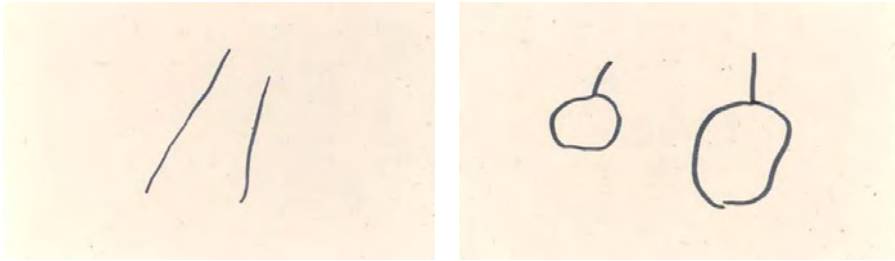
Zabeleženi slučajevi pokazuju da je u pitanju petnaeti mesec detetovog života ili ranije, ukoliko se detetu pruži takva mogućnost, odnosno ukoliko mu se ponudi pribor za crtanje. Samim tim, napredak je ubrzan, mnogi od njih brže prelaze uobičajene razvojne faze ili ih preskaču. Primer dečaka Ejdana iz Izraela (Winner i Martino 2002 prema Golomb, 1992) pokazuje nam da recimo čuvena faza škrabanja ne mora postojati ili može trajati veoma kratko. Ejdan je, po tvrdnji njegovih roditelja, preskočio fazu škrabanja i svoj likovni izraz započeo sa prepoznatljivim, realističnim predstavama (prevozna sredstva, životinje) oko druge godine svog života. Kao što je ranije spomenuto, daroviti gaje posebnu strast prema svom interesovanju pa im naročita motivacija nije potrebna, oni su samomotivisani (Kay, 2006).

Slika 8. Ris (8. Godina), daroviti dečak kao primer istrajnosti i produžene koncentracije

izvor: https://www.researchgate.net/publication/283123269_Children_with_exceptional_drawing_skills

Veoma su istrajni, imaju produženu koncentraciju u odnosu na prosečnu populaciju i veoma dugo se mogu baviti određenom problematikom ili temom (Winner i Martino 2002 prema Parisier, 1997) i istraživati različite mogućnosti. Prema nekim autorima sva darovita deca su veoma produktivna u svom likovnom izrazu (Kay, 2006), likovno se izražavaju često, obično imaju veoma mnogo ideja a zapravo malo vremena i samim tim je i količina radova na zavidnom nivou (zabeleženi slučajevi pokazuju da količina radova na nedeljnom nivou iznosi nekada i preko četrdeset crteža). Svakako da sama produktivnost, ili količinski broj radova ne moraju nužno biti pokazatelji darovitosti (Winner i Martino 2002). Postoje i primeri izuzetno velike produktivnosti bez naznaka darovitosti.

Slika 9.

levo: crtež tipičnog deteta od 2. godine i 2 meseca koji prikazuje dve jabuke
 desno: crtež darovitog deteta od 2. godine i 2. meseca koji prikazuje dve jabuke
 izvor: https://www.researchgate.net/publication/283123269_Children_with_exceptional_drawing_skills

Winner i Martino (2002) smatraju da daroviti imaju vrlo razvijeno vizuelno posmatranje i pamćenje i da vizuelne informacije koje oni primaju jesu veoma precizne. Obzirom na tu činjenicu, možemo reći da oni drugačije vide svet oko sebe i samim tim ga i drugačije predstavljaju u odnosu na svoje vršnjake (Winner i Martino 2002). Dakle, tipično dete na svom stadijumu razvoja likovnog izraza crta ono što zna o svetu oko sebe dok darovito dete crta ono što vidi. Ova osobina omogućava realističan crtež na mlađem uzrastu.

Slika 10. Realistično crtanje pre tipičnog uzrasta kao jedan od mogućih pokazatelja potencijalne daovitosti

Levo: crtež ljudske figure tipičnog deteta na uzrastu od 3. godine i
 desno: crtež darovitog deteta na uzrastu od 3. godine

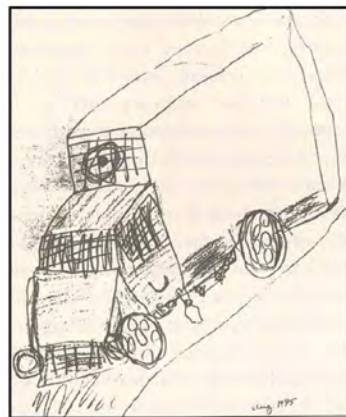
izvor: https://www.researchgate.net/publication/283123269_Children_with_exceptional_drawing_skills

Veliki broj stručnjaka navodi da darovita deca počinju realistično da crtaju pre prosečnog uzrasta (Winner i Martino 2002) i obično su po likovnom izrazu godinu dana ispred svojih vršnjaka (Drake i Winner 2003).

Slika 11. Aelita Andre, ekspresivnost kao indikator potencijalne darovitosti
izvor: <https://www.funwithkids.com/theme/aelita-andre/>,
<https://youngpainters.wordpress.com/2016/11/26/aelita-andre/>

Svakako da realistični prikazi nisu jedini pokazatelji potencijalne darovitosti - način korišćenja likovnih elemenata, ekspresivna dela, mogu takođe biti indikatori (Drake i Winner 2003). Realistično crtanje može biti i kulturološki uslovljeno. Winner i Martino (2002) kao primer za to nalaze u navodima da predškolska deca u nekim vrtićima u Kini od najranijeg uzrasta (od 3. godine) uče da realistično crtaju, sistemom korak po korak, uglavnom predstave iz kineske narodne tradicije. Ovakav strog trening naravno da kao rezultat ima fantastičnu veštinu koja neupućenima može izgledati kao neviđena darovitost. Neki stručnjaci (Winner i Martino 2002 prema Karpati 1994,1997) smatraju da je rani realizam precenjen i da darovita deca ne moraju uvek da crtaju realistično (mogu crtati groteskno, ekspresivno itd.) Nadovezujući se na samomotivaciju i ljubav koju darovito dete oseća prema crtanju, darovito dete crta sa velikom lakoćom i sigurnošću u sebe.

Slika 12. Ejtan (3. godine i 7. meseci) rano prikazivanje iluzije volumena i dubine kao jedan od pokazatelja potencijalne darovitosti
izvor: http://www.jenniferedrake.com/uploads/7/0/5/5/7055907/drake_winner_2012_gifted_education_international.pdf

Estetska analiza kompozicije crteža darovite dece pokazuje da elemente kompozicije (liniju, boju, oblik...) prikazuju sa većom senzitivnošću, obično sa velikom količinom detalja. Takođe veoma rano su u stanju da prikažu iluziju volumena i dubine, ili iluziju treće dimenzije. Kada govorimo o kompoziciji primetna je i činjenica da daroviti nju organizuju po principu asimetrične ravnoteže, dok je uobičajena simetrija (Winner i Martino 2002 prema Golomb, 1992). Veoma očigledni pokazatelji potencijalne darovitosti mogu biti neuobičajene predstave kao što su nekanonske pozicije. Većina dece na predškolskom uzrastu predmete predstavlja u anfasu dok darovita deca često crtaju nekanonske pozicije (profil, poluprofil) kao i mešavinu uglova posmatranja. Nekada čak ni početne pozicije (pozicije ili mesta, detalji od kojih se počinje crtež) nisu kanonske (Pikaso je npr. bio čuven po nekanonskim pozicijama, započinjavši svoj crtež konja od uha).

Slika 13. Nađa Čomin (5. godina i 6. meseci), crtež konjanika, dvostruko izuzetna devojčica neverovatnih crtačkih sposobnosti
izvor: <https://www.geoffharrisonarts.com/blog/2018/10/13/nadia-the-autistic-child-who-could-draw-like-picasso>

Takođe, uobičajeno je mišljenje da deca generalno do četrnaeste godine savladaju tačne proporcije (Winner i Martino 2002 prema Milbrath, 1998) odnose veličina, dok ih darovita usvoje od četvrte do desete godine.

Na nižem uzrastu je karakteristična i tematska specijalizacija koja podrazumeva da je jedna tema stalni izvor inspiracije i može veoma dugo da traje i da se ponavlja. Na nešto starijem uzrastu i u pubertetu, darovita deca često kreiraju fantastične junake i superheroje. Primećeno je da veliki broj darovite dece u periodu adolescencije prolazi kroz krizu stvaralaštva (Winner i Martino

2002) jer je to period kada se mora napraviti tranzicija od dečije darovitosti i tehničke savršenosti do odraslog kao kreatora, inovatora, onoga ko će istraživati, rizikovati, jer su ove osobine važnije od veštine (Drake i Winner 2013 prema Ffineberg, 2006). Iz tog razloga mali broj dece koja su se realistično izražavala od ranog uzrasta i koja su prepoznata kao darovita, postanu umetnici kada odrastu (Drake i Winner 2003 prema Winner, 1996).

Slika 14. Wang Yani, darovita devojčica specijalizovana za prikaz majmuna
izvor: <https://gardenofpraise.com/art20.htm>,
<https://galaxyofart.wordpress.com/2016/03/04/artist-of-the-moment-wang-yani/>

Ometanje

Ako svako dete posmatramo kao stvaraoca, bez obzira da li se radi o tipičnom, potencijalno kreativnom ili potencijalno darovitom detetu, moramo biti upoznati sa načinima kojima možemo podsticati ili ometati likovno stvaralaštvo. Na prvom mestu roditelji, zatim i vaspitači, kao i sredina u kojoj dete boravi, moraju biti upoznati sa zakonitostima likovnog razvoja i stadijumima likovnog izraza deteta. Roditelji i vaspitači, nekada iz najbolje namere ili iz neznanja ometaju dečje likovno stvaralaštvo. Sasvim je pogrešan stav da decu treba učiti ili savetovati šta i kako treba da nacrtaju. Na ovaj način odrasli deci nameću sopstvene doživljaje i sputavaju izvorne dečije izraze.

Široko rasprostranjena pojava kada govorimo o likovnom izrazu jesu i gotove šeme, šabloni i bojanke. Ova sredstva mogu biti privlačna kako za roditelje i vaspitače, tako i za decu jer su jednostavna, sa jasnim uputstvima, ne zahtevaju preveliko angažovanje i imaju unapred utvrđen i jasan cilj i rezultat. Međutim, ona su veoma opasna upravo iz navedenih razloga, jer promovišu lenjost, apatičnost, jednoduše. Bojanke jesu delo odraslih, manje ili više crtački veštog pojedinca (Belamarić, 1986). Nijedno dete u svojoj fazi razvoja ne mo-

že u tehničkom smislu parirati odraslom čoveku. Niti postoji potreba za tim. Grafomotoričke vežbe koje se nekada navode kao razlog za korišćenje bojanke nemaju nikakvih dodirnih tačaka sa likovnim stvaralaštvom i iz tog razloga se nikako ne trebaju mešati. Ispravljanje netačnosti, insistiranje na preciznosti i urednosti (ukoliko to nije odlika dečjeg karaktera) ili crtanje umesto dece su primeri najdrastičnijeg ometanja dečjeg likovnog stvaralaštva (Belamarić, 1986) sa nesagledivim posledicama.

Slika 15. Levo: prikaz muške i ženske figure iz bojanke
 izvor: <https://www.bestcoloringpagesforkids.com/wp-content/uploads/2018/04/Anime-Couple-Coloring-Pages.jpg>
 desno: Maksim (3. godine) prikaz muške i ženske figure

Ukoliko podučavamo, savetujemo dete kako i šta da nacрта; menjamo i ispravljamo njegove izvorne, autentične oblike, mi zapravo šaljemo jasnu poruku detetu da je njegovo stvaralaštvo pogrešno, netačno i time nanosimo nenadoknadivu štetu svakom pojedincu i njegovoj budućnosti kao odraslog (Belamarić, 1986).

Slika 16.
 levo: autorski rad vaspitača predstavljen kao Maksimov (3. godine),
 desno: Maksim (3. godine) Srce
 izvor: Silvia Gladić

Bez obzira da li se radi o prosečnom ili darovitom detetu, dužnost roditelja i vaspitača jeste da budu pedagoški optimisti i da veruju u potencijal svakog deteta. Likovni izraz traži podršku i empatiju (Kay, 2006). Da bi dečje likovno stvaralaštvo bilo podsticano potrebno je prihvatiti i podržati likovni izraz svakog deteta. Podržati znači pružiti osećaj slobode i sigurnosti, iskreno ceniti dečje napore, pratiti proces razvoja, razgovarati sa detetom o njegovom stvaralaštvu, čuvati i numerisati dečje radove zajedno sa verbalnim objašnjenjima i biti na raspolaganju samo ukoliko i kada dete zatraži pomoć (Kay, 2006).

Literatura

- Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Drake, J., Winner, E. (2013). Children gifted in drawing: The incidence of precocious realism. *Gifted Education International*. 29 (2), 125–139. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/258138023_Children_gifted_in_drawing_The_incidence_of_precocious_realism
- Drake, J., Winner, E. (2013). Who will become a super artist? Dostupno na: <https://thepsychologist.bps.org.uk/volume-26/edition-10/who-will-become-super-artist>
- Filipović, S., Kamenov, E. (2005). *Mudrost čula. Dečije likovno stvaralaštvo*. Novi Sad: Dragon.
- Filipović, S. (2011). *Metodika likovnog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu i Izdavačka kuća Klett d.o.o.
- Huzjak, M. (2006). Darovitost, talenat i kreativnost u odgojnom procesu. *Odgojne znanosti*. 8 (1), 289-300. Dostupno na: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/darovitost.htm>
- Huzjak, M., Županić Benić, M. (2017). Mjerenje kreativnosti u metodici likovne kulture. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 19 (3), 43-59. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=296451
- Ilić, V. (2012). *Kreativnost, proces kreativnosti i nastava likovne kulture*. Obrazovna tehnologija IV.
- Karlavaris, B. Kraguljac, M. (1981). *Razvijanje kreativnosti putem likovnog vaspitanja*. Beograd: Prosveta
- Kay, S. (2006). *Identifying and nurturing talent in the visual arts*. Duke University Talent Identification Program. Dostupno na : <http://www.davidsongifted.org/search-database/entry/a10817>
- Kirinčić, M. (2018). *Dobne razlike predškolske djece u konvergentno-integrativnoj likovnoj kreativnosti*. Diplomski rad. Sveučilište u Rijeci. Rijeka. Učiteljski fakultet. Dostupno na : <https://repository.ufri.uniri.hr/islandora/object/ufri%3A316>
- Winner, E., Martino, G. (2002). Artistic Giftedness.- u: N. Colangelo and G. Davis (Eds.), *Handbook of Gifted Education* (3rd edition), Allyn & Bacon. Dostupno na: http://nmr.mgh.harvard.edu/mkozhevnlab/wpcontent/uploads/pdfs/courses/literature/Imagery,%20Giftedness%20and%20Creativity/winner_Artistic%20Giftedness.pdf

• ALEKSANDRA ZORIĆ RAIČEVIĆ

PREPOZNAVANJE I PODSTICAJ MUZIČKI DAROVITOM DETETU

Prikaz iz prakse

Iako mnoga deca već na uzrastu od tri godine pokazuju interesovanje za ritam, melodiju, pevaju kraće pesmice i sl. već na ovom uzrastu mogu se uočiti neke karakteristike koje ukazuju na izraženiji potencijal za oblast muzike. U radu će biti prikazano iskustvo prepoznavanja i podsticanja upravo muzički darovitog deteta. Primer iz prakse opisuje kako se, koristeći posebno interesovanje i sklonost deteta ka muzici, pripremala i realizovala podrška od strane vaspitača u saradnji sa roditeljima, u različitim situacijama kod muzički nadarene devojčice uzrasta pet godina. Biće iznesena iskustva iz prakse koja pokazuju metode podsticanja razvoja muzički nadarenog deteta u radu sa vaspitačem, vršnjačkoj grupi i saradnji sa porodicom deteta.

Muzika i dete predškolskog uzrasta

Darovitost je fenomen koji nije statičan, već je promenljivog karaktera, i neće uspeti da se razvije ako se detetu ne pruži puna podrška i obezbede uslovi za razvoj darovitosti. Veoma je važno da vaspitači uspeju da prepoznaju darovitost kod deteta i da ga upute na dalji proces identifikacije. Nakon toga sledi rad koji će potencijalno darovito dete usmeriti ka daljem razvoju istih. Veoma je važno poznavati karakteristike darovite dece, na prvom mestu dobijanjem informacija od roditelja, a zatim i od strane kolega vaspitača i drugih odraslih koji su u kontaktu sa detetom.

Prepoznavanje, koje prethodi procesu identifikacije, podrazumeva spontano opažanje, registrovanje i opisivanje sposobnosti i karakteristika deteta, praćenje njegove igre, interesovanja i interakcija sa svojom socijalnom sredinom na svakodnevnom nivou.

Savremene naučne studije ukazuju da razvoj muzičkih sposobnosti treba započeti u predškolskom uzrastu, ali na primerene i specifične načine. Na naučnom skupu *Nacionalnog instituta zdravlja Kenedi* (2018) u okviru Radionice o muzici i mozgu, istaknuto je da rezultati istraživanja pokazuju da još od najmlađeg uzrasta deca reaguju na slušanje muzike, a ovo iskustvo u daljem razvoju značajno doprinosi razvoju govora i komunikacije. Ovo istraživanje je pokazalo da kroz muziku dete razvija i svoje kognitivne sposobnosti, pažnju, veštine koje su ključne za učenje, vizuelno-prostorno zapažanje, sposobnost pamćenja, mentalnu fleksibilnost i samokontrolu deteta. Prema Đorđević i Đorđević (Đorđević J., Đorđević B., 2016.) obdarenost se često javlja već na ranom predškolskom uzrastu i naročito ispoljava u muzici i slikarstvu.

Američki pedagog i psiholog Blum (Bloom, 1982) je proučavao porodice s darovitom decom i uočio kako su se roditelji budućih pijanista gotovo uvek i sami bavili muzikom, aktivno ili pasivno (odlazeći na koncerte i slušajući muziku kod kuće).

Primer prepoznavanja i pružanje podrške muzički darovitoj devojčici¹

Devojčica Nađa je upisana u mlađu vaspitnu grupu 2013. godine. sa svoje 3,5 godine. Od samog početka, roditelji su se interesovali za njenu adaptaciju i više puta naglašavali da ona voli da peva i da sluša muziku. Takođe, tada smo dobili i informaciju da otac svira harmoniku i da, porodično, veći deo svog slobodnog vremena provode uz muziku.

Već sa nepune 4 godine devojčica je pokazivala izrazito interesovanje za muziku, da bi nas kasnije podstakla (pravilnim taktiranjem, stalnim pevušenjem, korišćenjem drvenih štapića, metalofona) da je intenzivno pratimo, pokazujući sve veće interesovanje ka muzičkim sadržajima. Kod devojčice je primećen (od strane njenih vaspitača, roditelja) izrazit sluh, osećaj za ritam, harmonično pevanje, pokreti i izgovaranje u ritmu, lupkanje po taktu u toku neke muzičke aktivnosti, osetljivost na zvuke, identifikovanje visine zvuka, kao i učenje i reprodukcija muzike. Veoma dobro prepoznavanje, pamćenje i reprodukovanje muzike.

Nađa je pokazivala svoje muzičke sposobnosti i kroz imitiranje i pamćenje ritmova i tonova pesmica dok je tapšala ili pevala u taktu muzike.

U mlađoj vaspitnoj grupi, Nađa je uživala u brojalicama, korišćenju drvenih štapića (pravilno određivala ritam, takt).

Često je trazila da joj pustimo pesmu na osnovu pevušenja melodije, bez teksta... Melodija je uvek ukazivala o kojoj pesmi je reč.

¹ Autor ima usmeno dopuštenje roditelja za objavljivanje imena i fotografija deteta prikazanog u ovom radu.

Tokom boravka u starijoj vaspitnoj grupi, pozvani smo, od strane organizatora izložbe u Muzeju grada Novog Sada, da sa jednom pesmom otvorimo izložbu. Pesmu smo naučili (horski) i bio nam je potreban solista. Nađa je svakodnevno pevušila pesmu i navodila drugu decu, kada treba ponoviti refren dva puta, a kada četiri puta (znači, sa lakoćom je shvatila promenu). Deca su je odabrala da ona peva.

Nađa je otpevala svoj deo, uz jasnu dikciju, intonaciju, tempo. Otpevala je divno i tačno, bez treme i straha od javnog nastupa, upozoravajući ostale kada treba da se uključe (pokretom ruke). Deca su bila zadovoljna svojim nastupom.

Kod nas, vaspitača, konstantno se javljala potreba da razgovaramo sa decom, organizujemo radionice, zbog provere njihovog prihvatanja darovitog pojedinca i njihovog odnosa prema njegovom uspehu.

Neretko se dešava da daroviti svoju darovitost smatraju preprekom za interakciju sa okolinom. Brojna su istraživanja koja potvrđuju da teškoće u socijalizaciji i socijalnoj interakciji spadaju među najvažnije faktore koji razlikuju uspešne od neuspešnih darovitih učenika (Maksić, 2004).

Zaključci su bili pozitivni. Glavne teme radionica, koje smo imali jednom ili više puta nedeljno, su bile: Emocije, privrženost, prihvatanje različitosti, socijalni razvoj dece.

Darovita deca traže posebno razumevanje i podršku za svoj socio-emocionalni razvoj. Tokom rada sa Nađom, uvek je bilo potrebno posmatrati, zapažati, razgovarati sa njom i njenim roditeljima da ne bi krenuli pogrešnim putem. Najvažnije od svega je da dete prihvati uspeh i ponekad neuspeh sa jakim stavom, koji ga neće sprečiti da dalje napreduje.

Zbog velikog dečjeg interesovanja za muziku, posetili smo Muzičku školu, gde su se deca susrela sa muzičkim instrumentima i prisustvovala malom koncertu.

Tokom posete i Nađa je želela da svira na klaviru, postavljala pitanja o instrumentima i odgovarala zainteresovano na postavljena pitanja. Želela je da učestvuje u svim muzičkim igrama i pokazala dobro znanje.

Slika 1. U Muzičkoj školi

Nakon toga, roditelji sve dece su se uključili, želeći da pesmu snimimo na cd. Nađini roditelji su bili glavni organizatori realizacije tog poduhvata. Par roditelja se uključilo i sponzorovalo snimanje pesme u studiju. Tada se potvrdila tvrdnja, da bez konstantnog, dobrog odnosa sa roditeljima, nema ni dobrog vaspitno obrazovnog rada, posebno sa detetom kome je potrebna konstantna podrška.

Snimanje pesme u studiju je bilo inspirativno za svu decu, a za Nađu jedno divno iskustvo. Nađini roditelji su i tada bili sa nama.

Slika 2. Nađa sa mamom u studiju

A, onda smo imali dva nastupa i na Zmajevim dečjim igrama. Tu je Nađa stekla dodatno samopouzdanje i slobodu da nastupa pred velikim brojem ljudi.

Slika 3. Zmajeve dečje igre

Nađa je sve vreme uživala tokom nastupa. To nam je bio pokazatelj da je srećna i da joj prijaju ove aktivnosti.

Nađa: "Mislim da sam dobro otpevala. Baš volim da pevam".

Ponekad je potrebna dodatna podrška darovitom detetu. Zato je potrebno posmatrati i pratiti da li je dete sigurno u sebe i svoje sposobnosti, da li ga okolina prihvata, da li je zadovoljno onim što radi...da li se oseća dobro....da li ga prihvataju drugi..... da li je to ono što želi.

Stalno preispitivanje nam je uvek donosilo odgovore da je to ono što Nađa želi i da je u društvu svojih vršnjaka ravnopravni član. Takođe, razmatrali smo i mogućnost, šta bi se desilo da nastup ne opravda njena očekivanja. Da li bi to bilo razočaravajuće za nju i da li bi to uticalo na nju, u tom pogledu, da odustane od nastupa.

Radionice za osnaživanje dece su bile stalno prisutne u našem radu. Deca treba da uče o svojim i tuđim emocionalnim potrebama, uspostavljanju dobrih odnosa sa drugima, prihvatanju različitosti, kako se boriti sa neprijatnim emocijama, doživljajima.

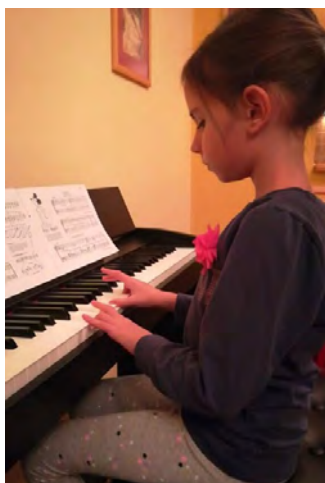
Nakon toga, imale smo, još jedan u nizu, razgovor sa Nađinim roditeljima. Oni su, sve vreme, bili naši saradnici i uključivali se u rad.

Roditelji, kao partneri mogu da pomognu u vidu stalnog ukazivanje na detetova raspoloženja, izjave, razgovore u kućnom ambijentu i upućivanja na dečje potrebe.

Nakon puno susreta i zajedničkih stavova, usaglasili smo se da Nađa treba da se upiše u Muzičku školu.

Nađa se upisala u Muzičku školu, sa šest godina i njen talenat je stigao na pravo mesto.

Roditelji su joj obezbedili uslove, kod kuće i Nađa je krenula da razvija svoj talenat.

Slika 4. U svom domu

Nađin prvi nastup je bio sa 7 godina. Sreća na njenom licu nam je dala odgovor na pitanje: "Šta smo postigli?"....i dobili odgovor .. "Na pravom smo putu".

Slika 5. Nađin prvi nastup

Potom su sledili i ostali. Na festivalu "Isidor Bajić", osvojila je drugo mesto u bebi kategoriji i bila veoma radosna. A mi vaspitači, neizmerno srećni zbog blagovremenog prepoznavanja darovitosti i pružanja podrške (koliko je to bilo u našim mogućnostima).

Nađa je u martu 2019. godine, nastupala sa kompozicijom "Caprise" Paganini. Odsvirala je veoma zahtevnu kompoziciju sa velikom lakoćom. Njen prelepi osmeh na kraju izvođenja kompozicije, pokazao nam je da je uspeła.

Nađa: "Volim da sviram. Ova kompozicija mi se bas sviđa i mislim da nisam napravila ni jednu grešku."

Umesto zaključka

Stavljanjem deteta u interakciju sa drugom decom i ljudima u okruženju, postavljanjem u situacije u kojima će moći da upotrebi muzička znanja, stečena kroz muzička iskustva, negovanjem čula, pružanjem podrške i davanjem povratnih informacija, a sve to kroz igru, koja je nabolja škola za vaspitanje i za vežbanje dečje volje (Gligorijević, 1957), dete će moći da pristupi kompleksnijim muzičkim zahtevima, i da uz izgrađeno samopouzdanje i slobodu u izražavanju, lakše usvaja nove sadržaje, u daljem muzičkom vaspitanju i obrazovanju u osnovnoj školi i dalje.

Muzička darovitost na najmlađem uzrastu ispoljava se u sluhu (sluh je naučno dokazano nasledna osobina), ritmu i pevanju (većina kompozitora imala je veoma lep glas). U njihovom daljem razvoju, ove sposobnosti ih predestiniraju

na virtuosno sviranje na muzičkom instrumentu. U tom periodu obično naiđu i na podršku svojih roditelja i nastavnika koji ih dalje stimulišu u razvoju muzičke darovitosti (Klemenović, Andre, 2008).

Nakon blagovremenog prepoznavanja potencijalne darovitosti, potrebno je sistematsko praćenje darovitog deteta, usmeravanje, obogaćivanje sredine, stalna podrška, podržavanje njegovih interesovanja, uz konstantnu saradnju sa roditeljima, stručnim licima, da bi se dete pravilno usmerilo.

Literatura

- Đorđević, B. (1979). *Individualizacija vaspitanja darovitih*, Beograd: Prosveta
- Đorđević, J., Đorđević B. (2016). *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja*, Beograd : Srpska akademija obrazovanja
- Gligorijević, B. (1957). *Dečja igra i njena vaspitna vrednost*, Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“
- Klemenović, J., Andre, L. (2008). *Podrška porodici u vođenju muzički darovite dece predškolskog uzrasta. Zbornik radova sa 14. međunarodnog naučnog skupa Porodica kao faktor podsticanja darovitosti*, (294-306), Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Milailo Palov“.
- Maksić, S. (2004). *Socijalno ponašanje darovitih učenika*, u Zborniku: Socijalno ponašanje učenika (151—170). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Internet strane:

- [https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273\(18\)30103-X?_returnURL](https://www.cell.com/neuron/fulltext/S0896-6273(18)30103-X?_returnURL)
- <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/darovitost.htm>
- <https://www.kreatopolis.rs/site/blog/id/kako-prepoznati-darovito-dete>
- <https://ntcucenje.com/>
- <https://www.uskolavrsac.edu.rs/>

• ALEKSANDRA MARCIKIĆ

DAROVITO DETE I VRŠNJACI - ODNOSI I DELANJE

Uvod

U radu se daje kratak teorijski osvrt na darovitost i darovitu decu sa ciljem naglašavanja značaja darovitosti. Prikazan je i značaj odnosa i delanja darovitog deteta sa vršnjacima u vrtiću. Naglašavanje odnosa i delanja ima za cilj motivisanje praktičara za uočavanje darovitosti kod dece i razvijanje potencijalne darovitosti. Imati darovito dete u vaspitnoj grupi i usmeravati vršnjačku interakciju dece zahteva profesionalizam i kompetencije vaspitača koji ume da pronađe savršen sklop da se sva deca osećaju ispunjeno, a to znači stvaranje podsticajnog okruženja za svu decu, kako bi dobila što više mogućnosti za razvoj svog potencijala. Za vaspitača je važno da pažljivim i sistematskim posmatranjem dece u vrtiću uoči svako potencijalno darovito dete, kako ono što se ističe po svojim sposobnostima tako i ono introvertno koje se ne želi isticati ili dete koje ima previše ideja i energije, koju ne zna kako usmeriti ili kreativno usmeriti i zbog toga mu je potrebna podrška.

Darovitost – predstavlja izazovnu temu, i potrebu praktičara za istraživanjem i proučavanjem ovog fenomena. Na ovu temu postoje mnoge studije i istraživanja i inspiracija su da se još intezivnije traga za što boljim teorijama, definicijama, načinima podsticanja i negovanja darovitosti posebno na predškolskom uzrastu. Darovitost nije samo lična karakteristika, već karakteristika čitavog jednog društva. Za budućnost nauka i znanje postaju glavni razvojni resursi. Proučavanje razvoja darovite dece na ranom uzrastu i njihovo razvijanje potencijala trebalo bi biti u najužem društvenom fokusu.

Sve više se uočava prevazilaženje stava da daroviti pojedinci bez obzira na spoljašnje uticaje iz svoje okoline, uvek uspeju da se uzdignu i realizuju svoje potencijale. Ranija iskustva govore u prilog tome da se darovitost mora negovati i podsticati i na taj način doći do optimalnog nivoa razvoja darovite dece.

Pitanje koje se nameće glasi: čiji je zadatak i ko sve ima uticaja na podsticanje darovitosti? U literaturi koja se bavi darovitom decom izdvojaju se tri glavna faktora koji mogu imati uticaj na podsticanje i razvoj darovitosti, a to su: porodica, vaspitno-obrazovne institucije i društvo. (Prtljaga, 2009)

U ovom radu akcenat je stavljen na vrtiće kao prve karike u sistemu vaspitanja i obrazovanja dece u kojima se pre svega može mapirati, a zatim i prepoznati darovitost i na taj način doprineti razvijanju darovitosti kod dece.

U osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja Godine uzleta nailazimo na sagledavanje deteta, gde se ono definiše kao „kompetentno i bogato potencijalima“. Naglašava se da dete „nije samo biće potreba, ono poseduje potencijale i razvijajuće kapacitete koji ga čine kompetentnim učesnikom sopstvenog učenja i razvoja. Kompetentnost deteta nije nešto što dete poseduje po sebi, niti postignuto dosegnuto stanje već se kompetentnost deteta izgrađuje kroz odnose sa odraslima i vršnjacima i zavisi od kvaliteta ovih odnosa – koliko su oni podsticajni i podržavajući. Da bi dete ispoljilo svoje potencijale, ono mora imati adekvatnu negu i podržavajuću sredinu i odnose i mora biti zaštićeno od svakog vida zanemarivanja i zlostavljanja. Dete je aktivni učesnik zajednice vršnjaka i odraslih. Dete je socijalno biće, prirodno usmereno na odnose sa vršnjacima i odraslima. Dete je aktivni učesnik u društvenim odnosima i procesima u porodici, dečjem vrtiću i zajednici kojoj pripada i svojim učešćem doprinosi oblikovanju te zajednice.“ (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Godine uzleta“, 2019)

Potencijalno darovito dete u vaspitnoj grupi

Često se postavlja pitanje koje su karakteristike darovite dece. U vaspitnoj grupi vaspitač uočava karakteristike dece kroz socijalnu, intelektualnu i kreativnu komponentu, odnosno kroz njihovo ponašanje, izražavanje, kreativnost, odnose i delanje.

U socijalnoj komponenti potencijalno darovita deca se ističu po tome što izražavaju svoje misli i stavove, brane svoj stav, sigurni su u svoje mogućnosti, dobro se snalazi u novim situacijama i brzo im se prilagođava, često se svojim idejama ističu u igri i usmerava je, deca ih rado biraju za igru i vole biti u njihovom društvu, popularni su u društvu vršnjaka.

U intelektualnom pogledu potencijalno darovita deca se ističu po tome što imaju izuzetno razvijen rečnik i koriste pojmovno mišljenje, istrajni su u aktivnostima i završavaju je do kraja, zadovoljno je svojim postignućima i ima fokus na određene teme, svesno je svojih mogućnosti, zna šta može da uradi samostalno i za šta mu je potrebna pomoć, uči uviđanjem.

Kreativna sfera darovitosti uočava se kroz jedinstven specifičan način izražavanja, potpuno je posvećen aktivnosti kojom se bavi osamljuje se kad je u procesu kreativnog stvaranja, istražuje nove materijale i čulne senzorne podsticaje.

Vaspitačima je važno da znaju na koji način se promoviraju potencijali darovite dece, kao i da pažljivim i sistematskim posmatranjem dece u vrtiću, uoči svako potencijalno darovito dete, kako ono što se ističe po svojim sposobnostima tako i ono introvertno koje se ne želi isticati ili dete koje ima previše ideja i energije, koju ne zna kako usmeriti ili kreativno usmeriti i zbog toga mu je potrebna podrška.

Građenje odnosa potencijalno darovite dece i vršnjaka

Veoma je važno da darovita deca imaju kontinuiranu interakciju vršnjaka tokom boravka u vrtiću. Svoju potencijalnu darovitost dete izgrađuje kroz odnose sa vršnjacima i odraslima i ona zavisi od kvaliteta ovih odnosa – koliko su oni podsticajni i podržavajući. U Osnovama programa „Godine uzleta” ističe se da su za dete u ovim odnosima važni sigurnost, kontinuitet i učešće.

Sigurnost. Kako su neka potencijalno darovita deca sigurna u svoje sposobnosti to je njihov odnos sa vršnjacima u vaspitnoj grupi zasnovan na poverenju i predvidljivosti. „Predvidljivost je važna jer ona obezbeđuje doživljaj kod dece da imaju kontrolu nad situacijama i događajima. Predvidljivost može biti socijalna („Ljudi koje znam biće ovde za mene”) i fizička („znam gde to mogu naći”).” (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Godine uzleta”, 2019 :23)

Kontinuitet. On omogućava detetu da iskaže svoje namere i slobodno se igra i istražuje i istovremeno detetu daje sigurnost za upuštanje u širi spektar odnosa i aktivnosti sa vršnjacima u novim situacijama. Za darovito dete kontinuitet pažnje odraslih takođe je važan, jer pokazuje da su ona važna i da im posvećuju individualizovanu i personalizovanu pažnju (Godine uzleta, 2019).

Učešće. Učestvovati znači biti aktivno uključen, biti agens, onaj koji uči kroz učešće i utiče na svet oko sebe. Aktivno učešće podrazumeva pravo na izbor i mogućnost uticanja na događanja i situacije u koja su uključena. Način participacije dece određen je razvijajućim kapacitetima dece, iskustvom i njihovim interesovanjima.

„Dečji kapaciteti su često potcenjeni jer ih odrasli sagledavaju iz vlastite perspektive i jer odrasli ne uspevaju da kreiraju okruženje u kome će dete moći da artikuliše svoja očekivanja, poglede i kompetencije.” (Godine uzleta, 2019:24).

Građenje odnosa potencijalno darovitog deteta sa vršnjacima u vrtiću je važno, jer su ona često zbog svojih interesovanja izolovana od vršnjaka pa je onda važno da ih se podstiče na međusobnu saradnju u cilju sticanja i razvoja socijalnih veština i iskustava. Vaspitač podstiče odnose, ali ih ne prisiljava. Kod potencijalno darovite dece koja su socijalno visoko kompetentna – vođe, treba u odnosima obratiti pažnju na empatiju i stavljati ih u situacije u kojima mogu da iskuse da je u redu da ne budu prvi u svemu (svako je dobar u nečemu, u redu je i da ne bude po mom).

Značaj građenja odnosa potencijalno darovitog deteta i vršnjaka u vrtiću i njihova povezanost u igrama je tim veća ukoliko smo svesni činjenice da se ona često druže sa starijima od sebe nego sa svojim vršnjacima. Potencijalno darovita deca brže uočavaju odnose među ljudima i tako razvijaju svoje dobre leaderske sposobnosti. Kao što uživaju da budu u društvu drugih, tako više od drugih uživaju u samostalnim aktivnostima u kojima istražuju, stvaraju, razmišljaju, deluju i tako bogate svoje iskustvo i zadovoljavaju svoja interesovanja.

Ovakvim načinom sagledavanja potencijalno darovitog deteta i vršnjaka koji imaju asimetričnost u znanju, kompetencijama, iskustvu, formira se okruženje u kom se svi osećaju sigurno, imaju kontinuitet sopstvenih iskustava i aktivnog učešća a vaspitač, uvažavajući navedeno, gradi odnose darovite dece i vršnjaka dozirajući vlastitu uključenost, održavajući balans u uvažavanju različitosti darovitog deteta i njegovih vršnjaka.

Delanje potencijalno darovite dece i vršnjaka

Delanje darovitog deteta i vršnjaka u vrtiću obuhvata igru, aktivno učešće u životno-praktičnim situacijama i situacijama planiranog učenja.

Igra kao osnovni izraz delanja deteta kroz koju dete uči sopstvenim činjenjem i učešćem u zajedničkim aktivnostima sa vršnjacima važna je za svu decu. „Igra je slobodno izabrano, samoregulisano i suštinski motivisano činjenje u kome se dete dobro oseća, aktivira sve svoje potencijale i prevazilazi svoje granice. Igra je osnov razvijanja i ispoljavanja svih dimenzija dobrobiti deteta.“ (Godine uzleta, 2019 :26)

Potencijalno darovita deca u igrama imaju intrizičnu žudnju da se igra razvija. ona tragaju za stimulacijom odgovarajućeg kvaliteta i kontinuiteta, postavljaju sebi izazove, visoke standarde i očekivanja i ispoljavaju veliku energiju. Njihova interesovanja su intenzivna i vrlo su povećana igri po svom izboru u domenu sopstvenog polja interesovanja. U svojoj igri darovito dete ima sopstvenu nezavisnost, a istovremeno nastupa asertivno i poseduje moralnu osetljivost. Potencijalno darovito dete će igru loptom pretvoriti u „Olimpijadu“. Kada je ushićeno ritmom muzike, organizovaće sa celom vaspitnom grupom plesnu koreografiju, a od obične bele hartije izradiće krunice sa rogovima irvasa i povesti vaspitnu grupu na čaroliju novogodišnjeg putovanja po planeti Zemlji.

Vaspitač se u vaspitnoj praksi susreće sa ovakvim situacijama i potrebno je da ih podržava, da uzme učešće u njima. Takođe se susreće i sa decom koja su rano naučila da čitaju i pišu bez eksplicitnog podučavanja, pa su okrenuta enciklopedijama, sa decom koja na svojim crtežima samostalno otkrivaju načine da prikažu dubine - perspektive, crtaju mape i izrađuju animacije.

Za praktičare je značajno da imaju u vidu da se potencijalno darovita deca nalaze u vaspitnim grupama i potrebno ih je podržavati u svojim potencijalima.“ Mnogi poznati ljudi često se sećaju da su u vrlo ranom detinjstvu posta-

li zainteresovani za neke teme ili počeli da razvijaju određene sposobnosti. Pored unutrašnjeg motiva da se bave odeđenim temama od značaja je i bila sredina u kojoj su odrastali, koja je obično bila podsticajna za dalji razvoj.” (Nišević, Marinković, 2013:142).

Roditelji koji imaju potencijalno darovito dete primećuju da su darovita deca uporna, imaju osećaj za humor, preispituju pravila i rizikuju. S druge strane, primećuju da su darovita deca češće emocionalno napetija. Mogu biti osetljivija i empatičnija. Daroviti su često i naporni jer imaju mnogo pitanja i skloni su tome da se potpuno posvete nečemu – da samo istražuju nešto (npr. bube, planete...)

Može se desiti da daroviti brzo završavaju zadatke ali površno, da skreću sa teme, da ne postižu dobre rezultate u aktivnostima koje su im neinteresantne ili su im lake, ali mogu preuzimati i previše na sebe, biti perfekcionista i previše samokritični. Vaspitač može savetovati roditelje potencijalno darovite dece da im uvek daju teže (ne preteške) zadatke koji zahtevaju potpuno angažovanje detetovih sposobnosti pri rešavanju problema.

Zaključak

Ono što izdvaja potencijalno darovito dete od svojih vršnjaka je brzina i naprednost u nekim razvojnim područjima. Međutim ono što povezuje darovito dete i vršnjake su njihovi međusobni odnosi koji podrazumevaju sigurnost, kontinuitet i učešće u životu u vrtiću. Jedinstveno delanje darovitog deteta je veza u igri sa vršnjacima koji kroz sistem delanja u vrtiću daje jasne signale praktičarima da su sveprisutni u zajednici učenja. Vaspitači kao reflektivni praktičari imaju senzibilitet za svako dete i profesionalnu komponentu kao osnove da stvaraju situacije i okruženje u kojima i potencijalno darovita deca i njihovi vršnjaci mogu da deluju u domenu svojih potencijala.

Literatura

- Grupa autora (2007). *Odrasli o darovitoj deci i mladima*, Učiteljski fakultet, Beograd, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Vršac.
- Dimitrijević Altaras A.(2013). *IOP za darovitog učenika*, Nastavnička udruženja Put do kvalitetnog obrazovanja Izbor značajnih istraživanja i članaka o inkluzivnom obrazovanju, 139-144.
- Đorđević, B.(2005). *Darovitost i kreativnost dece i mladih*, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac.
- Nišević S., Marinković L.(2013). *Psihologija detinjstva i adolescencije*. Novi Sad:Medi-
terran Publishing.
- Основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета” (2019). Београд: Просветни преглед
- Prtljaga S. (2009). Škola kao podrška darovitima i stvaranje društvene elite. *Zbornik Daroviti i društvena elita*, 15, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihajlo Palov", 502-509.

METODOLOŠKI PRISTUP I KONSTRUKCIJA INSTRUMENATA

• VLADIMIR DŽINOVIĆ

KONSTRUKTI DAROVITOSTI I KREATIVNOSTI: OD IMPLICITNIH TEORIJA DO PSIHOLOŠKOG INSTRUMENTA

Uvod

U ovom radu se bavimo implicitnim teorijama vaspitača o tome kakva su potencijalno darovita, odnosno potencijalno kreativna deca. Ispitivanju ovih ličnih uverenja glavnih aktera predškolskih ustanova prilazimo sa stanovišta psihologije ličnih konstrukata, koja je razvila teorijski i metodološki pristup pogodan za proučavanje implicitnih teorija. Ideja koja je zajednička različitim konstruktivističkim pravcima jeste da čovek saznaje svet oko sebe tako što ga osmišljava, odnosno, stvara konstrukcije o njemu (Kelly, 1955; Stojnov, 2011). Znanje o nečemu nije verna kopija stvarnosti, budući da saznavalac ne može ostvariti neposredan odnos sa svetom koji ga okružuje. Između saznavaoaca i sveta uvek posreduju odgovarajuće značenjske konstrukcije, pomoću kojih saznavalac uobličava određenu i jednu od mnoštva mogućih slika tog sveta. Iz prethodno rečenog sledi da je znanje konstrukcija, koja onome ko konstruiše omogućuje da deluje u okruženju, služeći kao „vodič“ za akciju. Pristalice psihologije ličnih konstrukata smatraju da su značenja lična, iz čega sledi da potiču od osobe konstruera i da ih konstruer unosi u domen socijalne interakcije, u kome drugi imaju ulogu validatora (Kelly, 1955). Značenja su, takođe, rezultat i kontinuiranog pregovaranja čiji je efekat „unošenje“ konvencionalnih značenja i zajedničkih konstrukata u strukturu znanja. S druge strane, zagovornici socijalnog konstrukcionizma i narativne psihologije vide socijalnu interakciju kao primarni izvor značenja, na osnovu čega se može zaključiti da su značenja zajednička, nadindividualna sredstva, nastala u dijaloškoj praksi, a da se pojedinci pojavljuju kao korisnici tih značenja (Ber, 2001; Bruner, 1990; Gergen i Gergen, 2006; Sarbin, 1986; Shotter, 1993; White and Epston, 1990).

U psihologiji ličnih konstrukata značenje se posmatra kao ishod nastojanja osobe da kreira jasna i održiva predviđanja o svetu u kome živi (Kelly, 1955). Potvrda ličnih predviđanja omogućuje osobi da izgrađuje sistem ličnih značenja, pomoću koga će biti u stanju da formira širu sliku o svetu i svom položaju u njemu, a to znači da će biti još uspešnija u predviđanjima. Keli, poput Djuija (Dewey, 1916; 1916/1944), smatra da je znanje uspešno predviđanje, koje obezbeđuje osobi „vodiče“ za akciju i ostvarivanje kontrole nad sopstvenim životom. Budući da predstavlja mrežu konstruisanu za unošenje smisla u ono sa čime se susrećemo, znanje je neodvojivo od eksperimentisanja kao ključne prakse kojom se proverava održivost konstrukcija. Drugim rečima, postoji fundamentalna pretpostavka o koimplikativnom odnosu između konstrukcije i akcije. To znači da su naše aktivnosti vođene našim anticipacijama, odnosno, od načina na koji konstruišemo stvari zavisi kako ćemo se ponašati. S druge strane, naše akcije predstavljaju testiranje naših pretpostavki, što znači da ponašanje povratno može menjati te pretpostavke. Prema tome, od toga kakva uverenja imaju vaspitači o darovitim ili kreativnim pojedincima zavisi i njihovo postupanje u svakodnevnom radu sa decom, pa time i to u kojoj meri će intelektualni i kreativni potencijali dece biti prepoznati, podstaknuti i razvijani. Imajući u vidu da se u psihologiji ličnih konstrukata znanje posmatra kao istraživanje, razumljivo je zašto pojam iskustva igra značajnu ulogu u određivanju znanja i njegovog porekla. Keli stoji na stanovištu da znanje ne može biti univerzalno, u smislu univerzalne istine koja je opšte prihvaćena i jednaka za sve. Znanje nije znanje ako je „gotovo“ ili nametnuto kao datost, oko koje ne može biti pregovaranja (Pope and Denicolo, 2001).

Imajući u vidu sve rečeno, možemo definisati osnovnu pretpostavku, od koje polazimo u ovom radu, a to je da su darovitost i kreativnost konstrukti pomoću kojih različiti socijalni akteri, u ovom slučaju vaspitači, osmišljavaju određene fenomene i lična iskustva odnosa sa decom. To znači da darovitost i kreativnost nisu samorazumljivi i objektivni fenomeni „smešteni“ u detetu, njegove intrinzične karakteristike koje su svima lako opažljive i dostupne posmatranju i merenju, već pogodni i socijalno prihvaćeni načini da osmislimo neka ponašanja i razlikujemo ih od mnoštva drugih ponašanja. Drugim rečima, ukoliko prihvatimo „ljudski susret“ kao paradigmu razumevanja konstrukata, nameće se dilema o tome koliko su konstrukti „svojsva“ osobe, a koliko su proizvodi komunikacije. Ukoliko je za konstituisanje konstrukata neophodna dijaloška tenzija, koju stvaraju suprotstavljeni glasovi u procesu borbe oko različitih značenja retoričkih sredstava, sledi da konstrukti nastaju u dijalogu. To znači da konstrukti nisu postojali pre dijaloga, vođenog na nekoj socijalnoj pozornici, da nisu uneti u diskusiju, kao gotova značenja na osnovu kojih pojedinci mogu biti slični ili se međusobno razlikovati, već da su kao jedinstveni saznanji i komunikacioni fenomeni nastali tokom dijaloga. Prema tome, kada kažemo da je neko dete darovito ili kreativno, to znači da

je neophodno eksplicirati šta podrazumevamo da je suprotno od darovitog, odnosno, kreativnog deteta, kakvo je dete koje *nije* darovito ili kreativno. Isto tako, možemo postaviti pitanje koje konkretne „događaje“ uzimamo kao da se tiču darovitosti ili kreativnosti, koje činove i ispoljavanja deteta uzimamo kao manifestacije darovitosti ili kreativnosti. Takođe, konstrukti darovitosti i kreativnosti su u velikoj meri socijalnog porekla, nastali u složenom procesu interakcije i pregovaranja oko značenja između vaspitača, dece, njihovih roditelja i šire zajednice. Implikacija ovakvog pristupa je da se osobe razlikuju prema načinima na koje konstruišu darovitost i kreativnost kod dece, da se zajednice vaspitača međusobno razlikuju prema tome kako konstruišu darovito odnosno kreativno dete, kao i da se laičke konstrukcije razlikuju od naučnih konstrukcija ovih fenomena.

Procedura dobijanja ličnih konstrukata vaspitača o potencijalnoj darovitosti i kreativnosti dece

Za potrebe ispitivanja konstrukata vaspitača bilo je adekvatno upotrebiti konstruktivističku tehniku mreže repertoara (Fransella and Bannister, 1977). Radi se o kvantitativnoj mreži koja se sastoji od elemenata, u kolonama, i konstrukata, u njenim redovima. Opredelili smo se za mrežu repertoara jer pripada istraživačkim postupcima u psihologiji ličnih konstrukata koji su prevashodno namenjeni intervjuisanju, studijama slučaja, podsticanju promene i njenoj evaluaciji u kontekstu kliničkog rada, obrazovanja i organizacionog razvoja. S druge strane, mreža repertoara je pogodna jer omogućuje da se lični konstrukti kvantifikuju i analiziraju primenom standardnih statističkih postupaka, a istovremeno obezbeđuju kvalitativne podatke za dublje razumevanje značenja pomoću kojih akteri osmišljavaju darovitost i kreativnost. Polazne ideje konstruktivistički orjentisanih istraživača predstavljaju preteče savremene paradigme kvalitativnih istraživanja: ispitivanje značenja pomoću kojih osobe osmišljavaju svet oko sebe, ulaženje u dijalog i pregovaranje oko značenja, podsticanje novih perspektiva i načina rešavanja problema (Hardison and Neimeyer, 2012).

Tehnika za elicitaciju (uočavanje, „otkrivanje“) elemenata i konstrukata za koju smo se opredelili jeste fokus grupa. Fokus grupe predstavljaju vrstu grupnog intervjua, koje se od srodnih formi razlikuju po tome što uključuju socijalnu interakciju kao kontekst u kome nastaju korisni istraživački podaci (Bloor et al., 2001; Kamberelis and Dimitriadis, 2005). Naime, poput drugih postupaka grupnog intervjuisanja, elementi koji čine fokus grupu su: a) tema, od interesa za istraživača; b) vodič ili agenda, koja predstavlja polustrukturisani upitnik, sa najznačajnijim oblastima i pitanjima koje bi trebalo pokriti u fokus grupi; v) moderator, a to je najčešće sam istraživač, koji ima ulogu da vodi grupni proces i g) učesnici fokus grupe, koji predstavljaju socijalnu

grupu čije mišljenje je relevantno za istraživanu temu. Element koji izdvaja fokus grupe i čini ih naročito „moćnim“ i plodnim istraživačkim sredstvom jeste interakcija članova, zato što obezbeđuje da rezultat fokus grupe bude više od sume iskaza koji bi se dobili u individualnom intervjuisanju svakog člana (Pavlović i Džinović, 2007; Wilkinson, 2004). Drugim rečima, glavna prednost fokus grupa je što u velikoj meri liče na svakodnevnu ljudsku interakciju, u kojoj osobe razgovaraju, razmenjuju ideje, sukobljavaju različita gledišta, nastoje da pridobiju druge za svoje argumente, kreiraju grupna značenja, što su sve aktivnosti koje predstavljaju bogat izvor istraživačkih uvida. U tom smislu, fokus grupe su u ovom istraživanju bile pogodnije za podsticanje diskusije među vaspitačima, što je omogućavalo posmatranje kako se kreiraju i menjaju značenja u razgovornom kontekstu, za koji verujemo da je njihovo „autentično“ okruženje.

U ovom postupku prikupljanja konstrukata o potencijalno darovitom i kreativnom detetu kod vaspitača organizovana je jedna fokus grupa čija je tema bila kako vaspitači konstruišu darovitost kod dece i jedna čija se tema odnosila na kreativnost dece. Učesnici fokus grupa su najpre elicitirali elemente. U formi dijaloga su podstaknuti da iznesu koje ponašajne manifestacije povezuju sa darovitošću odnosno kreativnošću kod dece. Postavljena su pitanja poput: „Kako znate da je neko dete potencijalno darovito/kreativno?“, „Kako se sve vidi da je neko dete potencijalno darovito/kreativno?“ i slična. Ovi konkretni oblici ponašanja i karakteristike koje vaspitači povezuju sa darovitošću ili kreativnošću dece zapisivani su na svima vidljiv način brainstorming tehnikom a zatim je grupa konsenzusno grupisala i pročistila izneto. Zatim su ti predlozi zapisani na unapred pripremljenim karticama. Na taj način je dobijeno šesnaest elemenata u vezi sa potencijalno darovitim detetom, s tim što je dodat element „Nedarovito dete“, da bi u narednom koraku bilo olakšano osmišljavanje sličnosti i razlika. Ti elementi su:

1. TRAŽI PODSTICAJE (ČULNE) I INTELEKTUALNE?
2. INTERESOVANJE ZA NEKE TEME/PREDMETE + PRIRODU I ŽIVOTINJE
3. VISOKO SENZITIVNO (JAČE PRIMA STIMULACIJU I JAČE REAGUJE)
4. SAMOZADOVOLJNO
5. SNALAŽLJIVO
6. VOĐA I INICIJATOR
7. SVOJIM IDEJAMA MOTIVIŠE I PODSTIČE DRUGE
8. IZRAŽENA POTREBA DA SE IZRAŽAVA (KROZ NEKO SPECIFIČNO PONAŠANJE, AKTIVNOST, MEDIJ)
9. POSTAVLJA MNOŠTVO PITANJA (RADOZNALO U VEZI SA SAZNAVANJEM POJAVA I SVETA OKO SEBE)
10. REČITOST
11. POVEZUJE UZROK I POSLEDICU

12. DRUGAČIJE VIDI (DOŽIVLJAVA) ONO ŠTO JE PRED SVIMA
13. AUTENTIČAN IZRAZ (SVOJ SOPSTVENI STIL)
14. U SLOBODNIM AKTIVNOSTIMA JE POSVEĆEN STVARALAŠTVU
15. PAŽNJA JE USMERENA I DUGOTRAJNA
16. DVOSTRUKO IZUZETNO DETE
17. NEDAROVITO DETE

Kada je u pitanju elicitacija elemenata koji se odnose na kreativno dete, dobijeno je deset elemenata, uz dodavanje jedanaestog, a to je „Nekreativno dete“:

1. ZA SVE ZAINTERESOVAN
2. RAD NA SVOJ JEDINSTVEN NAČIN
3. POSVEĆENO RADU
4. VOLI DA BUDE SAM
5. IMA BUJNU MAŠTU
6. ZADIVLJUJE VRŠNJAKE
7. OTVOREN ZA NOVA ISKUSTVA
8. IMA STALNO NOVE IDEJE
9. PODSTIČE NOVE IGRE
10. UVEK IMA VIŠE REŠENJA
11. NEKREATIVNO DETE

Usledila je elicitacija konstrukata, za koju je u okviru fokus grupa korišćena tehnika minimalnog konteksta (Fransella and Bannister, 1977). Ona se zadaje tako što intervjuer traži od učesnika istraživanja da naizmenično izvlače po tri elementa, tako da su dva po nečemu važnom međusobno slična i istovremeno po tome različita od trećeg elementa. Zove se tehnika minimalnog konteksta, jer su tri elementa minimalni kontekst za primenu svakog konstrukta, kao dimenzije za uočavanje sličnosti i razlike. Na taj način je dobijeno dvadeset konstrukata koji se tiču potencijalno darovitog deteta:

Spremnost da brani svoj stav		Bez svog stava
Slobodno i samosvesno		Sputano i osetljivo
Snalažljivost		Nesnalažljivost
Odlučno		Neodlučno
Liderstvo	spram	Sledbenik
Elokventnost		Neelokventnost
Soc. kompetentnost		Soc. nekompetentnost
Realizuje svoja interesovanja		Nezainteresovan
Istrajnost		Lako odustajanje
Samoostvarivanje		Nesigurnost
Intel. potencijal		Intel. prosečno

Koncentracija		Odsutnost
Radoznalost		Ravnodušnost
Stvaralaštvo kroz specifična interesovanja		Nemaštovitost i nezainteresovanost
Senzibilnost	spram	Nesenzibilnost
Usmereno na sebe		Usmereno na druge
Flow		Površnost
Usamljenost u svojim idejama		Main stream
Autentičnost		Imitacija
Kreativnost		Šabloniziranost

U slučaju fokus grupe sa vaspitačima koji su se bavili potencijalno kreativnim detetom, elicirano je dvanaest konstrukata o kreativnom detetu:

Radoznalost		Nezainteresovanost
Otvorenost za novo		Otpor prema promeni
Inovativnost		Stereotipnost
Novotarija		Već viđeno
Motivacija	spram	Nemotivisanost
Originalnost		Običnost
Istrajnost		Lako odustajanje
Impuls iz ličnosti		Spoljašnji impuls
Autentično ponašanje		Model odraslih

Nakon elicitacije elemenata i konstrukata, učesnici fokus grupa su popunjivali mreže repertoara. Ovaj instrument se popunjava tako što se najpre u kolone tabele unesu nazivi elemenata, a u redove se upišu konstrukti. Instrukcija za popunjavanje poziva učesnike da konstrukte posmatraju kao sedmostepene skale i traži od njih da procene položaj svakog od elemenata na svakoj od tako dobijenih dimenzija, upisivanjem odgovarajućeg broja (između 1 i 7) u odgovarajuću ćeliju (dobijenu ukrštanjem kolona i redova). Mreža repertoara je osmišljena za individualno popunjavanje, pa je bilo potrebno prilagoditi njenu upotrebu na nivou grupe. To je učinjeno tako što je svaki od učesnika fokus grupe saopštavao svoju ocenu, koja je unošena u posebno pripremljen obrazac zajedničke mreže (tabele), a grupni skor je dobijan izračunavanjem srednje vrednosti za svaku od ćelija u tabeli (Slika 1).

Slika 1. Popunjena grupna mreža repertoara (primer mreže za potencijalno kreativno dete)

POL SLIČNOSTI	1 Za sve zainteresovan	2 Radi na svoj jedinstven način	3 Posvećeno radu	4 Voli da bude sam	5 Ima bljnu maštu	6 Zadivljuje vrsnjake	7 Otvoren za nova iskustva	8 Ima stajno nove ideje	9 Podstiče nove igre	10 Uvek ima više rešenja	11 Nekreativno dete	POL RAZLIKE
Originalnost	3.3.2.2.3.3.3	1.1.1.1.1.1.1	2.2.1.4.2.3.3	3.2.2.1.2.1.2	2.2.1.2.1.1.1	1.1.1.4.4.2.2	3.3.1.2.4.3.3	1.1.1.1.3.2.1	1.2.1.2.3.2.2	2.3.1.2.2.1.2	6.6.7.7.7.7.7	Običnost
Radoznalost	1.1.1.1.1.1.1	3.3.1.4.3.2.3	2.3.1.4.3.2.3	3.3.3.4.4.2.3	3.3.1.4.2.1.3	4.3.2.5.4.1.3	2.2.1.1.2.1.2	3.2.1.3.4.2.3	3.3.1.4.2.1.2	2.3.1.3.2.3.2	5.5.4.4.7.5.5	Nezainteresovanost
Novotarija	4.4.5.2.3.2.3	1.1.1.1.1.1.1	4.4.2.4.3.2.3	4.4.4.4.4.2.4	2.1.1.1.1.2.1	1.1.1.3.3.2.2	2.2.1.1.2.1.2	1.1.1.1.1.1.1	1.1.1.2.2.1.1	2.2.1.4.2.2.2	7.7.4.7.7.7.7	Već viđeno
Samodovoljno	4.4.4.4.4.4.4	3.2.2.4.2.1.2	2.1.1.4.2.2.2	1.1.1.1.1.1.1	2.3.2.4.4.1.3	3.3.5.7.6.4.5	3.2.1.4.4.4.3	2.1.1.4.4.4.3	2.3.3.4.5.5.4	3.4.2.4.4.4.4	4.4.4.4.4.5.4	Privlačni pažnju
Inovativnost	3.3.1.1.3.1.2	1.1.1.2.1.1.1	3.1.1.3.2.2.2	4.4.1.4.4.1.4	2.2.3.2.1.1.2	1.1.1.4.4.2.2	2.2.1.2.2.1.2	1.1.1.1.1.1.1	1.1.1.3.3.1.2	3.3.1.2.2.4.2	6.6.7.7.7.5.6	Stereotipnost
Socijalna uključuenost	2.2.1.4.4.1.2	4.3.3.4.3.3.3	4.4.3.4.3.3.3	6.5.4.5.7.5.5	4.4.4.4.4.3.4	1.1.1.3.1.1.1	3.1.1.4.2.4.3	3.3.2.4.4.3.3	2.1.1.6.3.1.2	3.3.2.4.4.1.3	4.5.6.4.4.4.4	Socijalna isključenost
Impuls iz ličnosti	1.2.2.4.4.2.2	1.1.1.4.1.1.1	1.1.1.4.1.3.1	2.4.2.4.2.1.3	3.1.1.4.1.1.2	3.3.1.4.2.4.3	2.2.2.4.2.3.2	1.1.1.4.1.1.1	1.1.1.4.3.4.2	2.2.1.4.2.4.3	7.6.6.4.6.6.6	Spoljašnji impuls
Autentično ponašanje	3.2.2.3.4.2.3	1.1.1.1.1.1.1	3.3.1.2.1.2.2	3.3.1.1.2.1.2	2.1.1.2.2.2.2	2.2.1.4.2.4.3	3.3.1.3.2.3.3	1.1.1.2.1.3.1	1.3.1.1.3.4.2	3.3.1.2.2.5.3	6.6.7.7.7.7.7	Model odraslih
Komunikativnost	3.2.1.3.2.1.2	4.4.5.4.3.3.4	4.4.1.4.4.3.4	4.4.4.6.3.4	4.3.3.4.4.3.4	2.1.1.2.1.1.1	3.2.1.3.3.3.3	3.3.1.4.3.2.3	2.2.1.4.3.1.2	3.4.1.4.3.2.3	4.4.4.4.4.4.4	Nekomunikativno
Spremnost/otvorenost za novo	1.2.1.2.2.1.1	4.1.1.2.2.1.2	3.3.1.2.3.3.3	4.4.1.4.4.1.4	3.2.1.3.1.2.2	3.2.1.5.4.4.3	1.1.1.1.1.1.1	1.2.1.5.1.1.2	1.1.1.5.2.1.2	2.2.1.4.2.3.2	4.5.7.7.6.6.6	Otpor prema promeni
Motivacija	2.3.1.3.2.3.2	2.2.1.4.2.2.2	1.2.1.3.1.2.2	2.4.1.6.4.2.3	3.2.1.3.3.2.3	3.3.1.4.3.3.3	2.1.1.3.2.3.2	1.2.1.4.1.2.2	1.1.1.4.2.3.2	2.2.1.4.2.3.2	4.5.7.6.4.4.5	Nemotivisanost
Istrajnost	3.3.2.4.3.3.3	3.3.1.4.2.1.2	1.1.1.1.1.1.1	4.4.2.4.4.2.4	5.3.1.4.4.2.3	3.3.1.6.3.3.3	3.3.1.3.2.3.3	3.2.1.2.2.3.2	3.2.1.3.2.4.3	2.3.1.2.3.4.3	4.6.7.6.4.4.5	Lako odustajanje

Podaci iz ovih gridova obrađeni su primenom programa Idiogrid. Primenjena je analiza glavnih komponenata, koja omogućuje da se sve inicijalne dimenzije svedu na manji broj zajedničkih, „latentnih“ dimenzija. Naime, ono što se pokazuje u odgovorima ispitanika je da pokazuju tendenciju da slično procenjuju položaj elemenata na većem broju dimenzija, što praktično znači da se radi o povezanim dimenzijama ili pak o jednoj, koja ima više različitih oznaka. Program Flexigrid predviđa mogućnost da se unapred odredi broj glavnih komponenti, što je praktično zgodno, jer omogućuje grafički prikaz dobijenih rezultata. Naravno da takav izbor predstavlja jednu vrstu “psihometrijskog nasilja” nad podacima, ali bi trebalo biti svesnim da je svaki metodološki izbor nametanje značenja.

Kako vaspitači konstruišu pojmove potencijalno darovito i potencijalno kreativno dete

Implicitne teorije vaspitača o potencijalno darovitom detetu

U slučaju darovitosti, kosa rotacija faktora imala je više smisla, što znači da pretpostavljamo da su dobijeni faktori povezani, odnosno da koreliraju u nekoj meri (Tabela 2; Tabela 3; Tabela 4).

Tabela 2 Eigenvalues for Promax Rotated Components

	Eigenvalue	% Variance	Cumulative %
PC_1	10.56	52.78	52.78
PC_2	9.48	47.42	100.20

Note. Cumulative total may exceed 100% due to correlated factors

Tabela 3. Standardized Component Scores (Promax)

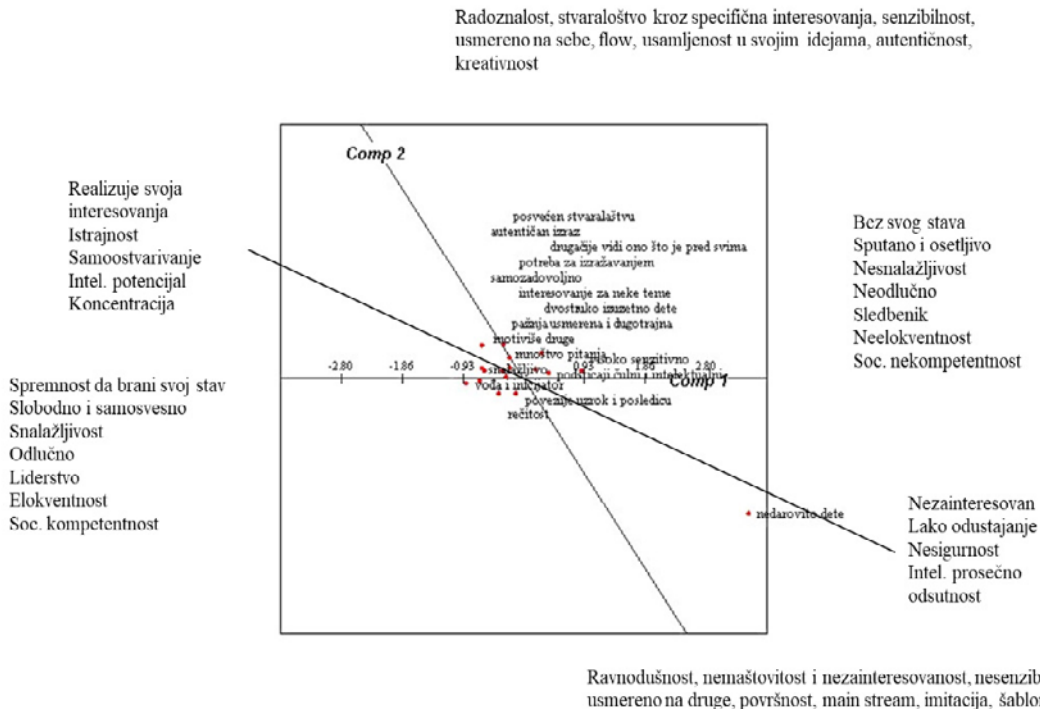
	PC_1	PC_2
podsticaji čulni i intelektualni	0.63	0.18
interesovanje za neke teme	-0.13	0.27
visoko senzitivno	1.36	0.26
Samozadovoljno	-0.74	0.24
Snalažljivo	-0.97	-0.10
vođa i inicijator	-1.31	-0.19
motiviše druge	-0.72	0.18
potreba za izražavanjem	0.01	0.56
mnoštvo pitanja	-0.34	0.02
Rečitost	-0.76	-0.45
povezuje uzrok i posledicu	-0.38	-0.42
drugačije vidi ono što je pred svima	0.76	0.74
autentičan izraz	-0.42	0.88
posvećen stvaralaštvu	0.07	0.93
pažnja usmerena i dugotrajna	-0.32	0.21
dvostruko izuzetno dete	0.40	0.27
nedarovito dete	2.86	-3.56

Tabela 4. Component Correlations (Promax)

	PC_1	PC_2
PC_1	1.00	
PC_2	-0.56	1.00

Premda su izdvojene dve glavne komponente na osnovu konstrukata pomoću kojih vaspitači osmišljavaju potencijalno darovito dete, uvid u grafički ispis grupisanja konstrukata ukazuje na opravdanost da podatke tumačimo tako da pretpostavimo postojanje tri grupe ili grozda konstrukata (Slika 1). Drugim rečima, možemo pretpostaviti da vaspitači imaju tri međusobno povezane, ali ipak zasebne „teorije“ o tome kakvo je potencijalno darovito dete. Prvu grupu čine sledeći konstrukti: „Spremnost da brani svoj stav spram bez svog stava“, „Slobodno i samosvesno spram sputanog i osetljivog“, „Snalažljivost spram nesnalažljivosti“, „Odlučno spram neodlučnog“, „Liderstvo spram sledbenika“, „Elokventnost spram neelokventnosti“ i „Socijalna kompetentnost spram socijalne nekompetentnosti“. Imajući to u vidu ova prva „komponenta“ bi se mogla tumačiti kao da se tiče socijalnog aspekta darovitosti: potencijalno darovito dete je, prema konstruisanju vaspitača, socijalno uspešno, jer ima stav i brani ga, odlikuje se socijalnom snalažljivošću i veštinama koje ga čine liderom (npr. u grupi vršnjaka).

Slika 1. Grafički ispis analize glavnih komponenata – darovito dete

Drugu „komponentnu“ čine sledeći konstrukti: „Realizuje svoja interesovanja spram nezainteresovan“, „Istrajnost spram lakog odustajanja“, „Samoostrvarivanje spram nesigurnosti“, „Intelektualni potencijal spram intelektualne prosečnosti“ i „Koncentracija spram odsutnosti“. Moglo bi se zaključiti da se ova druga grupa konstrukata zapravo tiče intelektualnih i ličnih potencijala darovitog deteta. Potencijalno darovito dete je, prema implicitnoj teoriji vaspitača intelektualno natprosečno i odlikuje se važnih osobinama koje mu omogućuju ostvarivanje svojih intelektualnih potencijala, a tiču se istrajnosti, tendencije da ostvaruju sebe kroz interesovanja i postignuća i usmerenosti na određene sadržaje. Treća komponenta predstavlja kreativni aspekt darovitosti i čine je sledeći konstrukti: „Radoznalost spram ravnodušnosti“, „Stvaralaštvo kroz specifična interesovanja spram nemaštovitosti i nezainteresovanosti“, „Senzibilnost spram nesenzibilnosti“, „Usmereno na sebe spram usmerenog na druge“, „Flow spram površnosti“, „Usamljenost u svojim idejama spram main streama“, „Autentičnost spram imitacije“ i „Kreativnost spram šabloniziranosti“. U pitanju su dobro poznati procesi i karakteristike kreativnih pojedinaca, kao što su stvaralaštvo u konkretnom medijumu, senzibilnost, usmerenost na sebe („izraženi ego“), spremnost da se bude usamljen i neshvaćen u svojim interesovanjima, široka interesovanja.

Na osnovu analize konstrukcija o potencijalno darovitom detetu kojima se koriste vaspitači, moguće je predložiti da se u instrumentu kojim bi se prepoznava i procenjivala potencijalna darovitost dece predškolskog uzrasta kreiraju tri subskale, koje bi se odnosile na socijalnu uspešnost, kognitivne kapacitete i kreativnost.

Analiza implicitnih teorija vaspitača o potencijalno kreativnom detetu

U slučaju analize glavnih komponenata konstrukata u vezi sa potencijalno kreativnim detetom, opredelili smo se za ortogonalnu rotaciju i takođe dvo-komponentno rešenje (Tabela 5; Tabela 6; Tabela (7)).

Tabela 5. Eigenvalues for Varimax Rotated Components

	Eigenvalue	% Variance	Cumulative %
PC_1	7.16	59.70	59.70
PC_2	2.99	24.91	84.61

Tabela 6. Standardized Component Scores (Varimax)

	PC_1	PC_2
za sve zainteresovan	-0.18	1.19
rad na svoj jedinstven način	-0.92	-0.81
posvećeno radu	-0.50	-0.85
voli da bude sam	0.36	-1.61
ima bujnu maštu	-0.32	-0.68
zadivljuje vršnjake	0.31	1.69
otvoren za nova iskustva	-0.27	0.22
ima stalno nove ideje	-0.83	-0.22
podstiče nove igre	-0.33	0.94
uvek ima više rešenja	-0.10	0.46
ne kreativno dete	2.77	-0.33

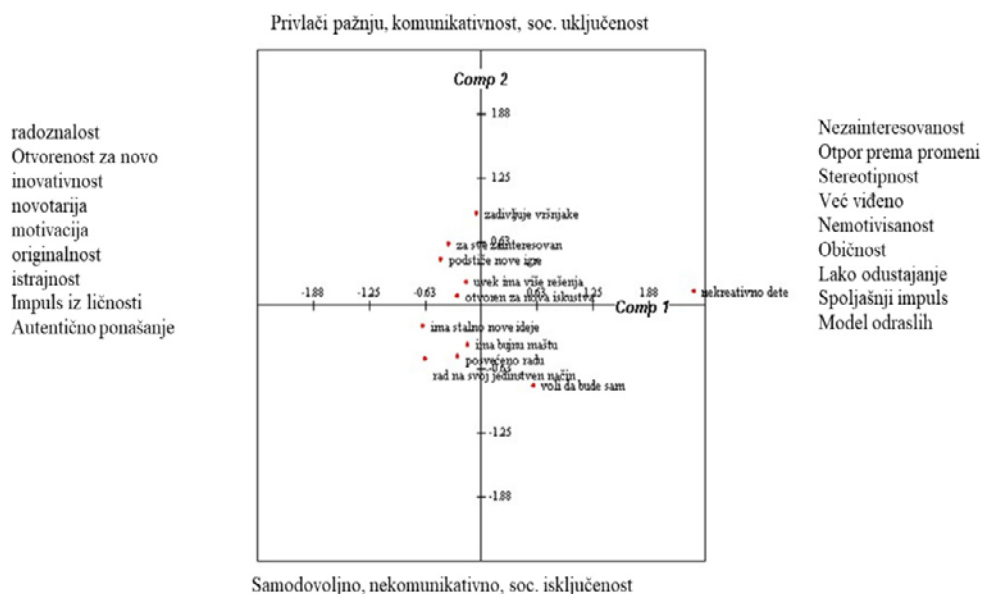
Tabela 7. Component Correlations (Varimax)

	PC_1	PC_2
PC_1	1.00	
PC_2	0.00	1.00

Prvu komponentu čine konstrukti: „Radoznalost spram nezainteresovanosti“, „Otvorenost za novo spram otpora prema promeni“, „Inovativnost spram stereotipnosti“, „Novotarija spram već viđenog“, „Motivacija spram nemotivisanosti“, „Originalnost spram običnosti“, „Istrajnost spram lakog odustajanja“, „Impuls iz ličnosti spram spoljašnjeg impulsa i „Autentično ponašanje spram modela odraslih“. Može se tumačiti kao da se odnosi na „unutrašnje“, lične karakteristike potencijalno kreativne dece, kao što su radoznalost, otvorenost za nova iskustva, inovativnost, istrajavanje u onome što rade, originalne ideje, ponašanje koje je autonomno vođeno.

Drugu komponentu čine sledeći konstrukti: „Privlači pažnju spram samodovoljno“, „Komunikativnost spram nekomunikativnosti“ i „Socijalna uključenost spram socijalne isključenosti“. Moguće je zaključiti da se ova komponenta tiče socijalnog aspekta potencijalne kreativnosti, to jest, kakvo je potencijalno kreativno dete u socijalnim odnosima. Zanimljivo je da se elementi koji se odnose na manifestacije kreativnog deteta raspoređuju duž oba pola ovog grupnog konstrukta (koga predstavlja komponenta 2), što bi moglo da se tumači kao da ispitanici imaju teoriju da je potencijalno kreativno dete u nekim kontekstima komunikativno, uključeno i privlači pažnju, ali u nekim drugim kontekstima pre teži da se isključi i oseća se samodovoljno.

Slika 2. Grafički ispis analize glavnih komponenta – potencijalno kreativno dete

U ovom slučaju se laičke teorije poklapaju sa naučnim zapažanjima da neke faze kreativnog procesa traže izolaciju i okrenutost sebi, dok druge podrazumevaju komunikaciju sa spoljašnjim svetom onoga što je kreativnim procesom nastalo i pridobijanje povratne informacije. Na osnovu ovih nalaza, bilo je opravdano predložiti da se instrument za procenu potencijalne kreativnosti kod dece predškolskog uzrasta sastoji iz dve subskale, jedne koja se tiče ličnih osobina i druge koja se tiče socijalnosti kreativnog deteta.

Važno je, na kraju, istaći da bi bilo potrebno stavke i konstrukte dobijene od vaspitača dalje proveravati, kako u pogledu validnosti, tako i u pogledu faktorske strukture psihometrijskih konstrukata potencijalne darovitosti i kreativnosti. Isto tako, važna sugestija je da bi merni instrumenti dobijeni na osnovu materijala iz fokus grupa, trebalo da služe kao osnova ili povod na dijaloški pristup proceni potencijalne darovitosti i kreativnosti kod dece, budući da se zaista radi o socijalno konstruisanim fenomenima.

Literatura

- Ber, V. (2001). *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M. and Robson, K. (2001). *Focus Groups in Social Research*. London: SAGE Publications.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Dewey, J. (1916). *Essays in experimental logic*. Retrieved: January 4, 2012 from the World WideWeb http://www.brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey_1916/Dewey_1916_toc.html.
- Dewey, J. (1916/1944). *Democracy and education: an introduction to the philosophy of education*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Fransella, F. and Bannister, D. (1977). *A manual for repertory grid technique*. London: Academic Press.
- Gergen, K. i Gerge, M. (2006). *Socijalna konstrukcija: ulazak u dijalog*. Beograd: Zep-ter Book World.
- Hardison, H.G. and Neimeyer, R.A. (2012). Assessment of personal constructs: features and functions of constructivist techniques. In P. Caputi, L.L. Viney, B.M. Walker and N. Crittenden (Eds.): *Personal construct methodology* (pp. 3-51). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Kamberelis, G. and Dimitriadis, G. (2005). Focus groups: strategic articulations of pedagogy, politics, and inquiry. In N. Denzin and Y. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research: third edition*, (887-907). London: SAGE Publications.
- Kelly, G.A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton.
- Pavlović, J. i Džinović, V. (2007). Fokus grupe: od prikupljanja podataka do kritičke pedagoške prakse. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 39(2), 289-308.
- Pope, M. L. and Denicolo, P. M. (2001). *Transformative education: personal construct approaches to practice and research*. London and Philadelphia: Whurr Publishers.
- Sarbin, T. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. In Sarbin, T. (Ed.), *Narrative psychology* (3-21). New York: Praeger.
- Shotter, J. (1993). *Conversational realities: constructing life through language*. London: SAGE Publications.
- Stojnov, D. (2011). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- White, M. and Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: W. W. Norton & Company.
- Wilkinson, S. (2004). Focus group research. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: theory, method and practice* (pp. 177-199). London: SAGE Publications.

• LADA MARINKOVIĆ

**SKALA ZA PREPOZNAVANJE
POTENCIJALNE DAROVITOSTI
DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA (4+)
NS-D 1.0/2019**

i

**SKALA ZA PREPOZNAVANJE
POTENCIJALNE KREATIVNOSTI
DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA (4+)
NS-K 1.0/2019**

Na osnovu dobijenih dimenzija koje opisuju konstrukt darovitosti i konstrukt kreativnosti, našeg ekspertskeg tima (vaspitači, stručni saradnici i profesori psihologije, sociologije, pedagogije i metodike likovnog), kreirane su dve skale.

Ovde ih predstavljamo u celini, nakon sprovedenog pilot istraživanja na 70 dece i od strane više od 35 vaspitača u 10 vrtića. Pilot primena skala imala je za cilj da proveri razumljivost i smislenost stavki u skalama od strane vaspitača različitog profesionalnog iskustva i starosti. Na osnovu dobijenih komentara, sugestija, pojedine stavke u prvobitnim skalama su izmenjene i dopunjene ili korigovane rečima koje su bliže razumevanju praktičara u vaspitno obrazovnom kontekstu predškolskih ustanova. Vaspitači su se izjasnili da su im instrumenti razumljivi, primenljivi i mogu služiti kao osnova za dalju komunikaciju i planiranje individualizovanog pristupa u radu sa decom.

Instrumenti pružaju mogućnost da više vaspitača ili osoba proceni ponašanja deteta a da uočene razlike u procenama budu predmet njihove dalje

komunikacije. Skale pružaju uvid u detetove jake strane, potencijale i snage kao i u one slabije razvijene koje takođe ostaju vidljive praktičarima za potrebe planiranja podsticaja.

Instrumenti se sastoje od tri međusobno povezane celine od kojih je prva Opšte informacije o detetu i procenjivaču, druga je Opšte informacije o detetu i porodici i treća su Likertove šestostepene skale procene za tri dimenzije (za potencijalnu darovitost), odnosno dve (kod potencijalne kreativnosti).

U cilju povećanja objektivnosti procenjivača, predložena su dva pitanja za samog procenjivača o tome na koji način sebe procenjuje na skali od izuzetno blagog do izuzetno strogog procenjivača, kao i da proceni kako bi ga na istoj skali procenile njegove kolege koji ga dobro poznaju. Pretpostavka je da će ovo kratko preispitivanje o sopstvenoj objektivnosti procenjivanja, neposredno pred ispunjavanje instrumenta, doprineti i njenom povećanju.

Same stavke u skalama definisane su u terminima konkretnih ponašanja deteta koje su vaspitaču vidljive u svakodnevnim situacijama u vrtiću, te na taj način možemo da ih posmatramo kao nedvosmisleno jasno prepoznatljive.

Skalama se dobija profil izraženih karakteristika potencijalno darovitog deteta na dimenziji njegovog socijalnog ponašanja, kognitivnih sposobnosti i preferencija i kreativnosti (za skalu darovitosti) i karakteristike potencijalno kreativnog deteta na dimenzijama socijalnog ponašanja i ličnih osobina.

U daljem radu na validaciji instrumenta, proveriće se mogućnost izračunavanja skorova na pojedinim dimenzijama i/ili njihovim podelementima. Očekuje se da će skala omogućiti procenu pozicioniranja pojedinog deteta u odnosu na karakterističan profil, u odnosu na vršnjake istog uzrasta. Iz tog razloga instrument je postavljen kao slobodno elektronski dostupan svim zainteresovanim praktičarima i istraživačima, uz molbu da procene i podatke o detetu i njegovoj porodici pošalju istraživačkom timu, kako bi se obezbedio uzorak na kojem će biti moguće obaviti dalja statistička unapređenja instrumenata. (prilozi 1. i 2. i 4.)

U tu svrhu, dodatno je kreiran Obrazac pisane saglasnosti roditelja/staratelja, kako bi bila u potpunosti ispoštovana procedura koja obezbeđuje svim učesnicima istraživačkog procesa dobrovoljno i informisano učešće. (prilog 3.)

Šifarnik podelemenata obe skale, za sada ostaje poznat samo članovima istraživačkog tima s obzirom da se očekuju promene koje će uslediti nakon sprovedene validacije instrumenata.

PRILOZI

Prilog 1. NS-D 1.0/2019

Skala za prepoznavanje **darovitosti** na predškolskom uzrastu (NS -D 1.0/2019)

Pred vama se nalazi instrument koji je osmišljen da omogućiti vaspitaču da prepozna darovito dete na predškolskom uzrastu. Instrument je rezultat projekta "Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta" koji je podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost, kao razvojno istraživački projekat visokih škola strukovnih studija u 2019. godini. Rukovodilac projekta je dr Lada Marinković.

U ime tima projekta molimo sve koji primenjuju ovaj instrument da svoje procene pošalju rukovodiocu tima, kako bi omogućili dalja poboljšanja ovog instrumenta. Ako želite, dobićete povratnu informaciju o tome da li procenjavano dete pripada grupi visoko potencijalno darovitih (na osnovu poređenja sa drugom decom istog uzrasta). On-line forma instrumenta dostupna je na: <http://www.vaspitacns.edu.rs/>

Verujemo da ćete biti motivisani da doprinesete kreiranju ambijenta u kojem ćemo svi zajedno omogućiti pravovremeno prepoznavanje i pružanje podrške darovitoj i kreativnoj deci. Očekujemo vaše procene.

Sugestije i dodatna pitanja možete uputiti rukovodiocu projekta (lada.marinkovic@gmail.com).

Ime i prezime deteta: _____

Pol: 1. ženski 2. muški

Uzrast: (godište ili godine): _____

Datum procene: _____

Mesto procene: _____

Vrtić: _____

Vaspitač: _____

DODATNI PODACI:

1. Koliko dugo poznajete dete u kontekstu vrtića (u mesecima ili godinama):											
2. Koliko dugo dete pohađa vrtić (u mesecima ili godinama):											
3. Mesto življenja deteta:											
4. Dete živi sa (navedite sve članove proodice za koje znate da žive sa detetom u kući/stanu):											
5. Završena škola roditelja/staratelja:	<table border="1"> <tr> <td>Majka:</td> <td>Otac</td> </tr> <tr> <td>1) osnovna škola</td> <td>1) osnovna škola</td> </tr> <tr> <td>2) srednja škola</td> <td>2) srednja škola</td> </tr> <tr> <td>3) visoka škola</td> <td>3) visoka škola</td> </tr> <tr> <td>4) MA ili Dr</td> <td>4) MA ili Dr</td> </tr> </table>	Majka:	Otac	1) osnovna škola	1) osnovna škola	2) srednja škola	2) srednja škola	3) visoka škola	3) visoka škola	4) MA ili Dr	4) MA ili Dr
Majka:	Otac										
1) osnovna škola	1) osnovna škola										
2) srednja škola	2) srednja škola										
3) visoka škola	3) visoka škola										
4) MA ili Dr	4) MA ili Dr										
6. Dete je po redu rođenja	1) prvo 2) srednje 3) treće (ili dalje) 4) jedino										
7. Da li roditelji ukazuju na neku karakteristiku deteta u pogledu darovitosti:	NE DA Ako DA: šta- koju?										
8. Roditelji ulažu u razvoj detetovih potencijala:	1) nimalo, 2) malo, 3) mnogo, 4) izuzetno mnogo.										
9. Dete je uključeno u dodatne aktivnosti(navedite koje):											
10. Po vašim saznanjima, ko je u porodici najviše uključen u igru i učenje deteta:	1) majka 2) otac 3) neko drugi, ko:										
11. Da li postoji neki član detetove uže ili šire porodice koji bi se mogao označiti kao darovit/kreativan:	DA NE Ako je odgovor DA, navedite: Srodstvo sa detetom: Područje ispoljavanja darovitosti/kreativnosti:										

Pre nego što započnete procenjivanje potencijalne darovitosti deteta molimo vas da razmislite i odgovorite na sledeća dva pitanja:

A. Uopšteno, u proceni dečjeg ponašanja i karakteristika, smatrate da ste:

Izuzetno blagi Umereno Blagi Realni Umereno Strogi Izuzetno strogi

B. Vaši najbliži saradnici, oni koji vas dobro poznaju, rekli bi za vas da ste u pogledu procenjivanja dečjeg ponašanja i karakteristika:

Izuzetno Blagi Umereno Blagi Realni Umereno Strogi Izuzetno strogi

Molimo vas da pročitate svaku tvrdnju i označite sa „x“ kvadrat koji predstavlja meru u kojoj je, po vašoj proceni, kod deteta zastupljeno određeno ponašanje ili karakteristika.

Pokušajte da u svojoj proceni budete što objektivniji.

Socijalna komponenta	Šifra	Gotovo nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremeno 4	Često 5	Izuzetno često 6
1. Dete je spremno da izrazi i brani svoj stav	OD						
2. Dete je spremno da realizuje svoju zamisao	OD						
3. Dete slobodno izražava svoje mišljenje	SL						
4. Dete je svesno kakav utisak ostavlja na druge	SA						
5. Dete je svesno svojih mogućnosti	SA						
6. Dete je samouvereno, odnosno više mu je stalo do sopstvenog mišljenja nego do mišljenja drugih/ne uznemiravaju ga pritisci iz okoline	SA						
7. Dete se lako snalazi u manje poznatim/novim situacijama	SN						
8. Dete lako nalazi izlaz iz problemskih situacija	SN						
9. Dete se lako prilagođava novoj sredini	SN						
10. Dete lako uspostavlja poznanstva i prijateljstva	SN						
11. Dete pokazuje sklonost da organizuje aktivnosti za sebe i drugu decu	L						
12. Druga deca prihvataju njegove ideje i pažljivo ga slušaju	L						
13. Dete teži da usmerava tok u aktivnostima sa drugom decom	L						
14. Druga deca ga pitaju za pomoć	L						
15. Dete svojim idejama motivise i podstiče drugu decu	L						
16. Dete pokazuje ponašanja koja ga čine popularnim među vršnjacima	L						
Intelektualna komponenta	Šifra	Gotovo nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremeno 4	Često 5	Izuzetno često 6
1. Dete pokazuje izraženu rečitost u vezi tema koje ga interesuju	EL						
2. Dete lako usvaja i koristi nove pojmove	EL						
3. Dete je istrajno u završavanju započete aktivnosti	IS						
4. Dete se izražava na drugačiji način u odnosu na ostalu decu	SO						
5. Dete ima snažnu potrebu da se izrazi kroz neko specifično ponašanje, aktivnost ili medij	SO						
6. Dete je zadovoljno rezultatom svojih aktivnosti/dete je samo sebi mera stvari	SO						
7. Dete pokazuje usmerenu i dugotrajnu pažnju	KON						
8. Dete je sposobno da brzo i lako poveže uzrok i posledicu pri novim izazovima	KON						
9. Dete pokazuje specifična interesovanja na koje mu je pažnja dugo i jako usmerena	KON						

Kreativna komponenta	Šifra	Gotovo nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremeno 4	Često 5	Izuzetno često 6
1. Dete postavlja mnoštvo pitanja u vezi sa saznavanjem pojava i sveta oko sebe	K						
2. Dete stalno traži čulne i intelektualne podsticaje	K						
3. Dete preispituje rečeno i ponuđeno/isprobava, istražuje zadatke, situacije, materijale	K						
4. Dete je senzitivno na podsticaje	SE						
5. Dete uzima u obzir tuđa osećanja i potrebe	SE						
6. Dete je zaokupljeno aktivnošću kojom se bavi (izgubi osećaj za vreme)	FW						
7. Dete voli da bude samo posebno kada je u nekom kreativnom procesu stvaranja	US						
8. Dete ponekad izgleda kao da je u svom svetu	US						
9. Dete radije kreira nego što imitira	AU						
10. Dete izražava specifična interesovanja	AU						
11. Dete pokazuje potrebu da se izrazi kroz neku/e specifičnu/e aktivnost/i	AU						
12. Dete ima jedinstven pogled na svet/drugačije gleda na događaje ili ideje	AU						
13. Dete je u slobodnim aktivnostima posvećeno stvaralaštvu	AU						

Razgovor o detetovim potencijalima obavljen je sa:

a) jednim roditeljem, ko? _____; b) oba roditelja; c) nije obavljen; d) drugim članom porodice

Beleška (zapažanja o detetu, saradnja sa roditeljima, preduzete mere podsticanja,...)

Prilog 2. NS-K 1.0/2019

Skala za prepoznavanje kreativnosti na predškolskom uzrastu (NS –K 1.0/2019)

Pred vama se nalazi instrument koji je osmišljen da omogući vaspitaču da prepozna kreativni potencijal deteta predškolskog uzrasta. Instrument je rezultat projekta "Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta" koji je podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost, kao razvojno istraživački projekat visokih škola strukovnih studija u 2019. godini. Rukovodilac projekta je dr Lada Marinković.

U ime tima projekta molimo sve koji primenjuju ovaj instrument da svoje procene pošalju rukovodiocu tima, kako bi omogućili dalja poboljšanja ovog instrumenta. Ako želite, dobićete povratnu informaciju o tome da li procenjivano dete pripada grupi visoko potencijalno kreativnih (na osnovu poređenja sa drugom decom istog uzrasta). On-line forma instrumenta dostupna je na: <http://www.vaspitacns.edu.rs/>

Verujemo da ćete biti motivisani da doprinesete kreiranju ambijenta u kojem ćemo svi zajedno omogućiti pravovremeno prepoznavanje i pružanje podrške darovitoj i kreativnoj deci. Očekujemo vaše procene.

Sugestije i dodatna pitanja možete uputiti rukovodiocu projekta (lada.marinkovic@ gmail.com).

Ime i prezime deteta: _____

Pol: ženski muški

Uzrast: (godiste ili godine): _____

Datum procene: _____

Mesto procene : _____

Vrtić: _____

Vaspitač: _____

DODATNI PODACI (ako postoje u instrumentu procene darovitosti, nije potrebno popunjavati)

1. Koliko dugo poznajete dete u kontekstu vrtića (u mesecima ili godinama):											
2. Koliko dugo dete pohađa vrtić (u mesecima ili godinama):											
3. Mesto življenja deteta:											
4. Dete živi sa (navedite sve članove porodice za koje znate da žive sa detetom u kući/stanu):											
5. Završena škola roditelja:	<table border="1"> <tr> <td>Majka:</td> <td>Otac:</td> </tr> <tr> <td>1) osnovna škola</td> <td>1) osnovna škola</td> </tr> <tr> <td>2) srednja škola</td> <td>2) srednja škola</td> </tr> <tr> <td>3) visoka škola</td> <td>3) visoka škola</td> </tr> <tr> <td>4) MA ili Dr</td> <td>4) MA ili Dr</td> </tr> </table>	Majka:	Otac:	1) osnovna škola	1) osnovna škola	2) srednja škola	2) srednja škola	3) visoka škola	3) visoka škola	4) MA ili Dr	4) MA ili Dr
Majka:	Otac:										
1) osnovna škola	1) osnovna škola										
2) srednja škola	2) srednja škola										
3) visoka škola	3) visoka škola										
4) MA ili Dr	4) MA ili Dr										
6. Dete je po redu rođenja	<table border="1"> <tr> <td>1) prvo</td> </tr> <tr> <td>2) srednje</td> </tr> <tr> <td>3) treće</td> </tr> <tr> <td>4) jedinac</td> </tr> </table>	1) prvo	2) srednje	3) treće	4) jedinac						
1) prvo											
2) srednje											
3) treće											
4) jedinac											
7. Da li roditelji ukazuju na neku karakteristiku deteta u pogledu kreativnosti:	NE DA Ako DA: šta- koju?										
8. Roditelji ulažu u razvoj detetovih potencijala:	<table border="1"> <tr> <td>1) nimalo,</td> </tr> <tr> <td>2) malo,</td> </tr> <tr> <td>3) mnogo,</td> </tr> <tr> <td>4) izuzetno mnogo</td> </tr> </table>	1) nimalo,	2) malo,	3) mnogo,	4) izuzetno mnogo						
1) nimalo,											
2) malo,											
3) mnogo,											
4) izuzetno mnogo											
9. Dete je uključeno u dodatne aktivnosti(navedite koje):											
10. Po vašim saznanjima, ko je u porodici najviše uključen u igru i učenje deteta:	<table border="1"> <tr> <td>1) majka</td> </tr> <tr> <td>2) otac</td> </tr> <tr> <td>3) neko drugi, ko:</td> </tr> </table>	1) majka	2) otac	3) neko drugi, ko:							
1) majka											
2) otac											
3) neko drugi, ko:											
11. Da li postoji neki član detetove uže ili šire porodice koji bi se mogao označiti kao kreativan:	DA NE Ako je odgovor DA, navedite: <i>Srodstvo sa detetom:</i> <i>Područje ispoljavanja kreativnosti:</i>										

Pre nego što započnete procenjivanje potencijalne darovitosti deteta molimo vas da razmislite i odgovorite na sledeća dva pitanja:

A. Uopšteno, u proceni dečjeg ponašanja i karakteristika, smatrate da ste:

Izuzetno blagi	Umereno Blagi	Realni	Umereno Strogi	Izuzetno strogi
----------------	---------------	--------	----------------	-----------------

B. Vaši najbliži saradnici, oni koji vas dobro poznaju, rekli bi za vas da ste u pogledu procenjivanja dečjeg ponašanja i karakteristika:

Izuzetno blagi	Umereno Blagi	Realni	Umereno Strogi	Izuzetno strogi
----------------	---------------	--------	----------------	-----------------

Molimo vas da pročitate svaku tvrdnju i označite sa „x“ kvadrat koji predstavlja meru u kojoj je, po vašoj proceni, kod deteta zastupljeno određeno ponašanje ili karakteristika. Pokušajte da u svojoj proceni budete što objektivniji.

Lične osobine		Šifra	Gotovo nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremeno 4	Često 5	Izuzetno često 6
1. Dete spaja nepovezane predmete i/ili ideje na neobične i drugačije načine	-							
2. Dete je sklono improvizovanju	-							
3. Dete podstiče nove igre u grupi	-							
4. Dete ima nove i neobične ideje	-							
5. Dete izražava svoje mišljenje na maštovit način, mnogo drugačije nego vršnjaci	M							
6. Dete pokazuje veliko interesovanje za događaje i pojave oko sebe	R							
7. Dete pokazuje veliko interesovanje za prirodu i životinje	R							
8. Dete je otvoreno za nova iskustva	O							
9. Dete je posvećeno završavanju onoga čime se bavi	IST							
10. Dete rešava zadatak na jedinstven način (postupak dolaska do rešenja je originalan)	OR							
11. Dete nudi više rešenja za jedan problem (ume da produkuje više rešenja)	OR							
12. Ukoliko se detetu sviđa aktivnost nema potrebe za motivacijom od strane vaspitača	AVP							
13. Dete je istrajno u završavanju zadatka bez obzira na spoljašnja ometanja	AVP							
Socijalne osobine		Šifra	Gotovo nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremeno 4	Često 5	Izuzetno često 6
1. Dete voli da bude samo, posebno kada je u nekom procesu stvaranja	SD							
2. Dok se bavi aktivnošću deluje kao da je u svom svetu (zaokupljeno je i potpuno koncentrisano na aktivnost)	SD							
3. Dete svojim ponašanjem ili aktivnostima ili proizvodima zadivljuje vršnjake	SU							

Razgovor o detetovim potencijalima obavljen je sa:

a) jednim roditeljem, ko? _____; b) oba roditelja; c) nije obavljen; d) drugim članom porodice

Beleška (zapažanja o detetu, saradnja sa roditeljima, preduzete mere podsticanja,....)

Prilog 3. Obrazac pisane saglasnosti roditelja/staratelja

OBRAZAC PISANE SAGLASNOSTI RODITELJA/STARATELJA
ZA PROCENU DAROVITOSTI I KREATIVNOSTI DETETA

Vaspitač: _____

Ustanova, vrtić i mesto: _____

U cilju rane procene detetove potencijalne darovitosti i kreativnosti, kreirani su instrumenti koji vaspitaču omogućavaju prepoznavanje detetovih snaga i interesovanja i u skladu sa njima planiranje adekvatnih obrazovnih podsticaja (NSD-1.0/2019 i NSK-1.0/2019). Instrumenti su rezultat projekta "Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta" koji je podržao Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučno istraživačku delatnost, kao razvojno istraživački projekat visokih škola strukovnih studija u 2019. godini. Rukovodilac projekta je dr Lada Marinković (Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu).

Molimo Vas za saglasnost da vaspitač vašeg deteta ovaj instrument koristi za procenu potencijala deteta (o rezultatima procene dobićete informaciju od vaspitača) i da u cilju poboljšanja samog instrumenta podaci budu dostupni i istraživačkom timu projekta. Svi prikupljeni podaci, uz punu zaštitu anonimnosti, biće iskorišćeni u naučne svrhe poboljšanja samog instrumenta. Rezultati će se obrađivati grupno u cilju provere instrumenta a lični podaci (ime deteta i roditelja biće poznati isključivo vaspitaču) Unapred se zahvaljujemo na poverenju!

(Vaspitač pravi listu imena dece iz svoje grupe i na roditeljskom sastanku informiše roditelje i traži saglasnost; po potrebi može i u individualnom kontaktu).

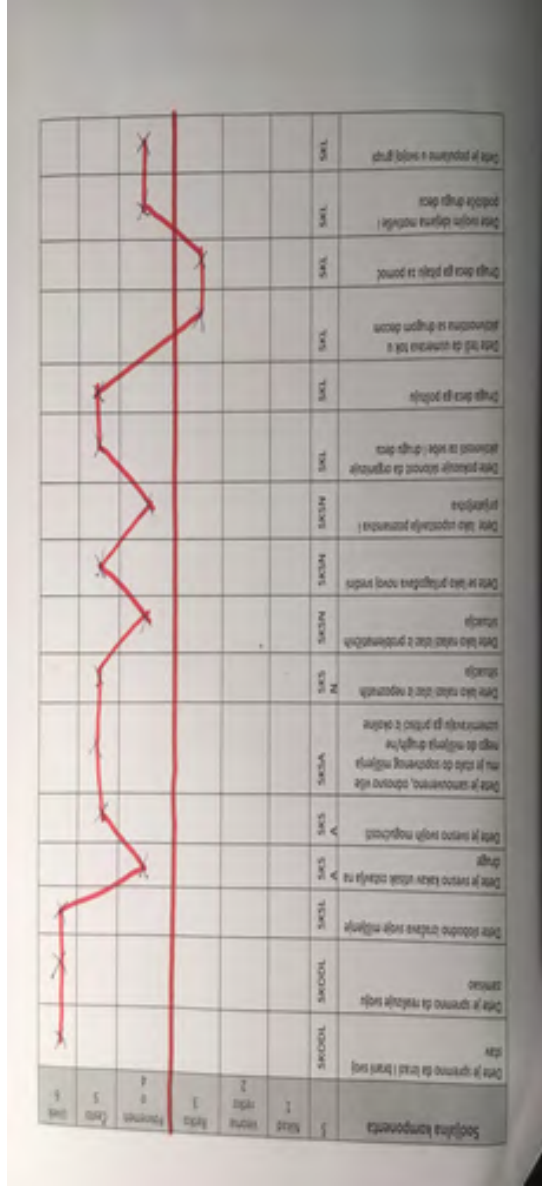
Prezime i ime deteta:	Saglasna/an sam da vaspitač obavi procenu koristeći ovaj instrument (potpis roditelja/staratelja i datum potpisa):	Saglasna/an sam da vaspitač podatke prosledi Timu projekta u svrhu poboljšanja metrijskih karakteristika instrumenta (potpis roditelja/staratelja i datum potpisa):
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		
11.		
12.		
13.		
14.		
15.		
16.		
17.		
18.		
19.		
20.		
21.		
22.		
23.		

**Prilog 4. Primer popunjenog instrumenta i
mogućnost predstavljanja profila potencijalne darovitosti
(na delu dimenzija skale)**

Socijalna komponenta	Š	Nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremen o 4	Često 5	Uvek 6
Dete je spremno da izrazi i brani svoj stav	SKODL					X	
Dete je spremno da realizuje svoju zamisao	SKODL						X
Dete slobodno izražava svoje mišljenje	SKSL						X
	A						
Dete je svesno svojih mogućnosti	SKS					X	
Dete je samouvereno, odnosno više mu je stalo do sopstvenog mišljenja nego do mišljenja drugih/ne uznemiravaju ga pritisci iz okoline	SKSA				X		
Dete lako nalazi izlaz iz nepoznatih situacija	SKS					X	
Dete lako nalazi izlaz iz problematičnih situacija	SKSN						X
Dete se lako prilagođava novoj sredini	SKSN						X
Dete lako uspostavlja poznanstva i prijateljstva	SKSN						X
Dete pokazuje sklonost da organizuje aktivnosti za sebe i drugu decu	SKL						X
Druga deca ga poštuju	SKL						X
Dete teži da usmerava tok u aktivnostima sa drugom decom	SKL				X		
Druga deca ga pitaju za pomoć	SKL						X
Dete svojim idejama motiviše i podstiče drugu decu	SKL						X
Dete je popularno u svojoj grupi	SKL					X	

Socijalna komponenta	Š	Nikad 1	Veoma retko 2	Retko 3	Povremen o 4	Često 5	Uvek 6
Dete je spremno da izrazi i brani svoj stav	SKODL						
Dete je spremno da realizuje svoju zamisao	SKODL						
Dete slobodno izražava svoje mišljenje	SKSL						
Dete je svesno kakav utisak ostavlja na druge	A SKS						
Dete je svesno svojih mogućnosti	A SKS						
Dete je samouvereno, odnosno više mu je stalo do sopstvenog mišljenja nego do mišljenja drugih/ne uznemiravaju ga pritisci iz okoline	SKSA						
Dete lako nalazi izlaz iz nepoznatih situacija	N SKS						
Dete lako nalazi izlaz iz problematičnih situacija	SKSN						
Dete se lako prilagođava novoj sredini	SKSN						
Dete lako uspostavlja poznanstva i prijateljstva	SKSN						
Dete pokazuje sklonost da organizuje aktivnosti za sebe i drugu decu	SKL						
Druga deca ga poštuju	SKL						
Dete teži da usmerava tok u aktivnostima sa drugom decom	SKL						
Druga deca ga pitaju za pomoć	SKL						
Dete svojim idejama motiviše i podstiče drugu decu	SKL						
Dete je popularno u svojoj grupi	SKL						

Prilog 5. Primer popunjenog instrumenta i mogućnost predstavljanja profila potencijalne darovitosti (na delu dimenzija skale)

ZAVRŠNA REČ

Potencijalna darovitost i kreativnost mogu se prepoznati u ranom i predškolskom uzrastu. One mogu biti prepoznate od strane senzibilisanih vaspitača koji su dodatno zainteresovani i edukovani da prepoznaju ona karakteristična ponašanja koja se uočavaju u detetovim interesovanjima, načinu pristupa i rešavanju problema, ponašanju u vršnjačkoj grupi, znakovima koji ukazuju na napredna razvojna odstupanja u odnosu na tipičnu decu istog uzrasta.

Glavni rezultat ovog projekta je nastao na osnovu istraživanja i definisanja konstrukta o potencijalno darovitom i kreativnom detetu iz perspektive iskusnih praktičara, vaspitača koji su u svom radu različite dužine radnog staža, prepoznavali i nalazili načine da reaguju na detetove potrebe i potrebe i pitanja njihovih roditelja. Tehnikom preuzetom iz konstruktivističke psihoterapijske prakse Džordža Kelija (George Alexander Kelly) modifikovanom za ispitivanje grupnog konstrukta u grupi profesionalaca, dobijena su dva konstrukta. Jedan o potencijalno darovitom detetu i jedan o potencijalno kreativnom detetu. Postupkom analize glavnih komponenata utvrđene su njihove ključne dimenzije a na osnovu elemenata ključnih dimenzija, kreirani su instrumenti za procenu potencijalne darovitosti (NS-D 1.0/2019) i potencijalne kreativnosti (NS-K 1.0/2019). Za konstrukt potencijalne darovitosti dobijene su tri dimenzije: socijalna, intelektualna i kreativna, dok su za konstrukt potencijalne kreativnosti izdvojene dve: socijalna i lične osobine. U poređenju sa savremenim gledištima na fenomene darovitosti i kreativnosti, dobijeni konstrukti imaju mnogo zajedničkih elemenata. Ono što je pokazalo naše istraživanje a vidljivo je u samim instrumentima to je istaknuto mesto ponašanja potencijalno darovitog i kreativnog deteta u svojoj socijalnoj sredini, u vršnjačkoj grupi, u kontekstu u kojem ga sami vaspitači posmatraju i mogu. Dakle putem posmatranja deteta u kontekstu vršnjačke grupe i kroz njegovu komunikaciju i odnose sa vršnjacima, reagovanjem vršnjaka na ponašanja potencijalno darovitog i kreativnog deteta, može se prepoznati potencijalna darovitost i kreativnost. Ovaj socijalni kontekst u kojem dete iskazuje svoja interesovanja, specifične

načine učenja, komunikacije, potrebe da bude blizu ili udaljeno od grupe, mesto koje zauzima u samoj vršnjačkoj grupi, načini na koje ga doživljavaju druga deca, kontekst u kojem su jasno vidljive njegove specifične ili napredne sposobnosti i razvojna postignuća, pokazao se kao značajna dimenzija definisanih konstrukata ovih fenomena. Ovakav kontekst posebno je značajan ako imamo u vidu kontekste u kojem darovitost može biti prepoznata u okviru porodice, s obzirom na dominantnost porodica sa jednim ili manjim brojem dece, roditeljsko neznanje i neiskustvo u poznavanju tipičnih dečjih ponašanja. Iako su upravo roditelji najčešći izvor podataka o detetovim visokim sposobnostima i interesovanjima, oni dete ne vide u vršnjačkoj grupi. Nominacije vršnjaka, kao jedna od metoda za prepoznavanje darovitih, na ovom ranom uzrastu, s druge strane, mogu dati neke značajne informacije o potencijalno darovitom detetu, ali imaju i svoja ograničenja. Zato je interesantan ovde dobijen rezultat o dimenziji socijalnog konteksta u kojem upravo vaspitači mogu uočiti njegove istaknute elemente (*Odlučnost, Sloboda, Samosvest, Snalažljivost i Liderstvo*) koja dovodi u pitanje postojanje jedne objektivne realnosti

U partnerstvu i kroz razmenu informacija sa roditeljima, vaspitač može potvrditi svoje pretpostavke i kreirati podržavajuću, stimulativnu sredinu za razvoj potencijala i istovremeno napraviti balans u odnosu na one aspekte razvoja potencijalno darovitog i kreativnog deteta koji će biti od značaja za kasniji razvoj. Pored kreiranja sredine u kojoj će se kroz redovne programske aktivnosti podržavati potencijali sve dece, za potencijalno darovitu decu potrebno je planirati i posebne stimulativne programe. Edukacija roditelja i partnerstvo sa vrtićem, njihovo koordinisano delovanje i međusobno učenje je više nego dobrodošlo.

Prenos informacija o detetovim sposobnostima, interesovanjima, motivaciji, načinima učenja i drugim odlikama mora postojati između obrazovnih institucija različitog nivoa obrazovanja, prvenstveno između vrtića i osnovne škole, i mora biti sistemski podržan a ne ostavljen spletu okolnosti ili entuzijazmu pojedinaca ili saradnji zasnovanoj na ličnim kontaktima.

Unapređenje instrumenata koji olakšavaju i uređuju sistem prepoznavanja potencijalno darovite dece a zatim i procedura njihove identifikacije i verifikacije, takođe mora biti uređeno na sistemski način. Stručnim saradnicima takođe je potrebna dodatna obuka o darovitosti i senzibilizacija za podršku vaspitačima i roditeljima darovite dece.

Kreativnost je potrebno podržavati u maksimalnoj mogućoj meri kod svakog pojedinca i u različitim kontekstima i domenima ispoljavanja. Kritički odnos prema produktima kreativnog procesa, preuzimanje odgovornosti i refleksivnost treba negovati od najranijeg uzrasta. Poštovanje različitosti i njeno razumevanje kao izvora dobrobiti za zajednicu, takođe. Negovanje i podučavanje argumentovanoj komunikaciji u kojoj nema straha od konflikta, već se on doživljava dobrodošlim u procesu zajedničkog traganja za rešenjima, dodatni su doprinosi neophodni za ispoljavanje i kreativnosti i darovitosti.

Bogatstvo ovog projekta vidimo u povezivanju stručnjaka različitih iskustava i znanja, ali sa jednakim polazištem da je rad sa darovitom decom i razvoj svih potencijala neprikosnoveni zadatak odraslih koji se bave decom ranog uzrasta, a posebno izazovan zadatak za stručnjake koji mogu da daju podršku porodici potencijalno darovite i kreativne dece. Osetljivost za različita ispoljavanja darovitih potencijala, veštine i znanja za pružanje podrške i razvoj kreativnosti i refleksivnost u odnosu na profesionalnu praksu, preduslovi su za adekvatan odgovor na potrebe potencijalno darovite dece. Preduslov za takvu pedagošku praksu je poznavanje polja u kojem se krećemo kada polazimo u posmatranje i prepoznavanje individualnih potencijala i posedovanje alata kojima ćemo potvrditi da li ono što smo opazili zaista predstavlja takav potencijal. U tome nam pomaže istraživanje naših individualnih i grupnih konstrukata o opaženim fenomenima, kritički odnos prema postojećim teorijama i njihovo unapređivanje i preispitivanje koji su oslonjeni na iskustva svakodnevnice prakse, i merni instrumenti koji nam olakšavaju utvrđivanje osnovnih polazišta za dalje praćenje i planiranje aktivnosti u praksi.

Od brojnih pitanja koja su otvorena ovim projektom, možemo na ovom mestu izdvojiti jedno koje smatramo veoma važnim. To je pitanje našeg shvatanja, viđenja darovitosti i kreativnosti. Naime, od onoga kako određenu pojavu definišemo zavisi i način na koji ili kroz koja ponašanja ćemo ga prepoznavati. Od onoga što prepoznamo zavisi šta ćemo u daljem procesu oblikovati. Ukoliko pojedinac rano prepozna kod sebe neki dar, on ga može ali i ne mora dalje oblikovati. U tom procesu i na tom putu može nailaziti na različite prepreke. Ishod ili produkt (ne)prepoznatog i (ne)negovano dara ne samo da će se odraziti na kvalitet života samog pojedinca, već i na ukupnu dobrobit i napredak društva. Odgovornost za razvoj darovitosti i kreativnosti neosporno je odgovornost društva.

Međusobno razumevanje i razumevanje naših ličnih konstrukata o fenomenima darovitosti i kreativnosti, smatramo da mogu otvoriti put ka njihovom prepoznavanju. Procesom koji smo realizovali ovaj projekat to potvrđujemo a nadamo se da će njegovi produkti otvoriti put ka prepoznavanju darovitosti i kreativnih potencijala kod dece predškolskog uzrasta brojnim praktičarima. Svaka kritika biće zato dobrodošla, posebno ako bude upotrebljena na način kojim ćemo se približiti ranom prepoznavanju najboljih potencijala u svakom i podstaći sredinu da otvori mogućnosti da se oni i realizuju u maksimalnoj meri i u pravcu koji predstavlja dobrobit za njega samog, zajednicu i društvo.

Proces istraživanja konstrukata o darovitosti i kreativnosti koji smo započeli ovim projektom ovde se ne završava, već otvara nova pitanja i podstiče sve njegove učesnike da preispituju svoje potencijale, razvijaju osetljivost za potencijale u drugima, naročito deci, čiji se razvoj i učenje smatraju neospornim pravom a obavezujući su za obrazovne institucije i društvo.

PLANOVI

1.

Nastavak provere mogućnosti kreiranih skala da pomognu u prepoznavanju potencijalne darovitosti kreativnosti.

Molimo sve koji primenjuju ovaj instrument da nam pošalju svoje procene, kako bi omogućili njegova dalja poboljšanja. Ako želite, dobićete povratnu informaciju o tome da li procenjivano dete pripada grupi visoko potencijalno darovitih (na osnovu poređenja sa drugom decom istog uzrasta). Popunite online formu instrumenta kojoj možete pristupiti na adresi :

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfdF3zOZAUoH0LyiltZbbsMrxKIKRNFlx_yLnknNnBBJPQ8Lw/viewform?vc=0&c=0&w=1

za Skalu darovitosti i/ili

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeqEk11eaejEigIVU44LGRcWcx8z1twDwSfv2Lrcuk3f7M2RQ/viewform?vc=0&c=0&w=1>

za Skalu kreativnosti.

Podaci će biti dostupni isključivo istraživačkom timu ovog projekta i upotrebljeni u svrhe poboljšanja postojećih instrumenata. Korisnici ovih skala obavezuju se na traženje pisane saglasnosti od roditelja/staratelja deteta (obrazac se nalazi u Prilogu br.3. ove publikacije).

Projektni tim je nosilac prava nad kreiranim instrumentima prepoznavanja potencijalno darovite i kreativne dece i u skladu sa tim obavezuje njegove dalje korisnike da u slučaju njihove primene o tome obaveste rukovodioca projekta i adekvatno citiraju izvor u slučaju publikovanja radova u kojima se ovi instrumenti koriste u istraživačke svrhe.

Preporučeni način navođenja:

Marinković, L., Radović, S. Bulatović, A., Gladić, S. (2019). Skala za procenu darovitosti na predškolskom uzrastu NS-D1.0/2019. *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta-unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti*. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu.

Marinković, L., Radović, S. Bulatović, A., Gladić, S. (2019). Skala za procenu kreativnosti na predškolskom uzrastu NS-K1.0/2019. *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta-unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti*. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu.

2.

Razvoj modela podrške darovitoj deci, porodicama i obrazovnom kadru, kreiranje edukacija za vaspitače, učitelje, nastavnike;

3.

Podrška razvoju partnerstva između obrazovnih institucija u cilju kontinuiranog pružanja podrške darovitoj deci i mladima.

Nadamo se da će čitaoci ove publikacije biti motivisani da doprinesu kreiranju ambijenta u kojem ćemo zajedno omogućiti pravovremeno prepoznavanje i pružanje podrške darovitoj i kreativnoj deci i u tom cilju očekujemo dalju komunikaciju i saradnju sa svima koji su zainteresovani.

Za korespondenciju sa rukovodiocem projekta možete koristiti mail adresu: lada.marinkovic@gmail.com

ČLANOVI TIMA PROJEKTA

LADA MARINKOVIĆ

Profesor strukovnih studija Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Doktorirala na odseku za Psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu. Na master strukovnim studijama vodi predmet Psihologija ranog razvoja i darovitosti. Uža oblast interesovanja je razvojna psihologija i psihologija darovitosti i kreativnosti. Inicijator edukacije o EPoC testu i koordinator EPoK tima Srbije. Objavila više članaka o darovitosti i perfekcionizmu, humoru, autentičnoj ličnosti vaspitača i učitelja darovite dece, darovitosti kao ogledalu društva. Uredila dva tematska zbornika radova o darovitosti (Darovitost- potrebe 21. veka (2019) i Darovitost- obrazovanje i razvoj (2018)). Rukovodilac projekta Mapiranje darovitosti i potencijala za kreativnost kod dece predškolskog uzrasta.

SVETLANA RADOVIĆ

Sociolog. Predaje na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Bavi se temama iz oblasti sociologije prostora, sociologije detinjstva, sociologije okruženja i vizuelnih metoda istraživanja. Iz navedenih oblasti, objavila je jednu monografiju kao i niz članaka u naučnim časopisima. Zainteresovana je za metodološke aspekte mapiranja darovitosti kod dece.

ANĐELKA BULATOVIĆ

Profesor strukovnih studija na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Doktorirala na odseku za Pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu. U fokusu njenog istraživanja nalaze se teme vezane za motivaciju i razvoj dece u godini pred polazak u školu, razvijanje sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja, prepoznavanje i podsticanje darovitosti, projektne aktivnosti s fokusom na holistički (integrisani) pristup u radu sa decom i cjelo-

životno učenje. Autor je i koautor više stručnih radova, priručnika i monografija iz oblasti pedagogije, kao i više programa za *stručno usavršavanje* nastavnika, *vaspitača i stručnih saradnika u Srbiji*. Član je komisije za polaganje stručnog ispita za licence za nastavnike, vaspitače i stručne saradnike.

SILVIA GLADIĆ

Diplomirala na Visokoj školi likovnih i primenjenih umetnosti u Beogradu kao i na Akademiji umetnosti u Beogradu – odsek slikarstvo. Na Akademiji je završila i master studije. Trenutno je na doktorskim umetničkim studijama. Zaposlena je kao predavač na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Aktivno se bavi stvaralačkim i izlagačkim radom u zemlji, ređe i u inostranstvu, naučnim radom u oblasti predškolskih likovnih aktivnosti kao i radionicama iz oblasti likovnih umetnosti za decu i vaspitače. Kreativnost i darovitost u oblasti likovnog stvaralaštva predškolskog deteta posmatra kao izazov i podsticaj na usavršavanje.

OLGICA STOJIĆ

Diplomirala na Odseku za psihologiju 1995., master studije završila 2000.godine. U saradnji sa Odsekom za psihologiju i sedam vrtića Srema i Južne Bačke, realizovala istraživanje 2012/2013.godine (*Indikatori darovitosti i načini rada, Pekić, Stojić*). Rezultati istraživanja su prezentovani iste godine na Danima primenjene psihologije u Nišu. Autor je programa za podsticanje kreativnih potencijala dece, realizovanih kao specijalizovani programi za decu i roditelje (*objekat „Vila“ Vrdnik*). Tokom 2013/14. godine učestvovala u timskom konstruisanju Skale rane darovitosti (SRD). Učesnik je Savetovanja na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na temu darovitosti 2014.godine. Na Stručnim susretima stručnih saradnika (*Zlatibor 2014.*) prezentovala rad "Kreativnost jedan model iz prakse za negovanje kreativnosti kod dece i odraslih u PU" (*Stojić, Babić, Bjelić i dr.*). Na Prvoj Međuna-

rodnoj konferenciji "Darovitost – prepoznavanje i podrška" MENSA 2017. godine u Novom Sadu, izlagala rad "Darovito dete – dar za sve"(Stojić, Matešić, Trivunčić).

DUŠANKA MUDRINIĆ

Osnivač Predškolske ustanove „Maštolend,, iz Novog Sada. Diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Novom Sadu, na smeru za vaspitače i na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, na Odseku za pedagogiju.

Uža oblast interesovanja joj je predškolska pedagogija. Ima preko trideset godina iskustva u radu sa decom, roditeljima i vaspitačima, a od 1995. godine razvija program u svom vrtiću. Autor, koautor i realizator je dva programa stručnog usavršavanja za vaspitače i stručne saradnike koji se bave temama vezanim za savremene pristupe učenju dece predškolskog uzrasta. Napisala je nekoliko knjiga i projekata kao i brojne stručne radove koje je izlagala na naučno-stručnim konferencijama u zemlji i inostranstvu. Na čelu je tima koji razvija inkluzivni program u Predškolskoj ustanovi „Maštolend,, sa fokusom na pružanje podrške potencijalno kreativnoj i darovitoj deci. Autor je nekoliko stručnih radova koji se bave istraživanjima uslova za podršku potencijalno darovitoj deci u predškolskim ustanovama. Član je Epok tima Srbije čiji članovi su sertifikovani za sprovođenje i analizu EPoC testa potencijalne kreativnosti dece i mladih.

JELENA FATOVIĆ NIKOLIĆ

Strukovni vaspitač, specijalista za Metodiku likovnog vaspitanja. Zaposlena u PU „Dečja radost“ u Pančevu od 2000. U radu sa decom teži podržavanju i razvijanju talenata, autentičnosti izraza, kreativnosti i podsticanju darovitosti. Na stručnim susretima vaspitača, na likovnim konkursima u zemlji i inostranstvu, prezentovala radove uspešno. Autor nekoliko objavljenih stručnih radova iz oblasti likovne umetnosti i podsticanja darovitosti i kreativnosti kod dece predškolskog uzrasta ("Značaj likovnih aktivnosti i razvoja govora- kontinuitet

između vrtića i škole”, “Materijali iz prirode u likovno igrovnim aktivnostima dece predškolskog uzrasta”, “Darovitost-identifikacija i dodatna podrška, metode i pristupi u radu sa darovitom decom”). Kreator i realizator radionica za decu, roditelje i vaspitače. Sposobnost za prepoznavanje detetovih potencijala i interesovanja usmerava rad sa decom, ka darovitosti i kreativnosti, u svakom smislu. Svojim radom i angažovanjem želi da utiče na poboljšanje u oblasti identifikacije, podrške i usmeravanja darovite dece u vaspitnom i obrazovnom sistemu, a darovitost u oblasti likovne umetnosti i govornog stvaralaštva kod dece, prepoznaje kao podsticaj za buduća stručna i profesionalna usavršavanja

SABINA ŠURLAN

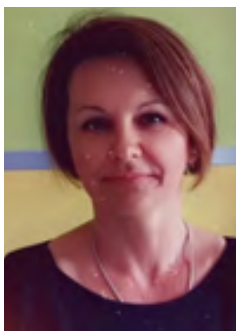
Visoku školu za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu završila sam 2015. Zaposlena sam u PU „Liliput“-Novi Sad. U radu, susretala sam se sa darovitom i kreativnom decom koja su svoje talente pokazivala u raznim kreativnim likovnim radionicama koje nudimo u okviru vaspitno-obrazovnog rada. Deca poseduju kreativne kapacitete a mi vaspitači trebamo da podstičemo, razvijamo i pružamo podršku darovitoj i kreativnoj deci na najranijem uzrastu. Zainteresovana sam za stručna usavršavanja koja će mi pomoći u radu sa decom, takođe kako bih mogla svoja iskustva da podelim sa koleginicama.

VALERIJA AMBRUŠ

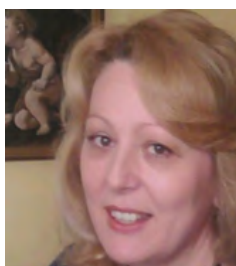
Zaposlena sam kao vaspitač u PU “Pčelica” u Apatinu. Završila sam Pedagošku Akademiju u Somboru, a 2017. godine stekla zvanje pedagoškog savetnika. U radu sa decom, tokom svoje dugogodišnje prakse, uvek su me posebno zanimala kreativna deca i dodatni rad sa njima. Prisustvo na Prvoj konferenciji “Darovitost, prepoznavanje i podrška” u Novom Sadu, za mene je bilo ogroman izazov, podsticaj i pokretač za temeljnija istraživanja darovitosti. Početna ideja mi je bila, da identifikujem potencijalno darovitu decu u svojoj vaspitnoj grupi. Međutim, za decu predškolskog uzrasta i rano otkri-

vanje darovitosti, instrumenti nisu nađeni. Tako da sam sama pripremila potrebne instrumente. Kako bih utvrdila pogodnost pripremljenog materijala u praksi, saradivala sam sa vaspitačima istog uzrasta dece u Ustanovi. Kao rezultat primene ovog postupka identifikacije, za protekle dve godine identifikovano je u grupi petoro potencijalno darovite dece. Na molbu iz Udruženja vaspitača, svoja postignuća predstavila sam na konferenciji "Darovitost prepoznavanje i podrška", 2018. godine.

SNEŽANA BULATOVIĆ

Strukovni vaspitač specijalista za rad sa decom sa posebnim potrebama. Od 2004. godine zaposlena u PU "Bambi" u Kuli. Član Upravnog odbora Udruženja vaspitača Vojvodine, Saveza udruženja vaspitača Srbije, savetnik – spoljni saradnik u ŠU Sombor, Trener/mentor predškolskim ustanovama u procesu uvođenja novih Osnova programa PVO. Učestvovala u projektima: „Unapređivanje kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja kroz unapređivanje mehanizma za vrednovanje predškolskih ustanova i razvoj sistema podrške“, „Inkluzivno predškolsko obrazovanje i vaspitanje - Unapređivanje sistema vrednovanja kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja (PVO) u Srbiji i praćenja razvojnog cilja projekta koji se odnosi na PVO“. U periodu od 2012. do 2018. godine u predškolskoj ustanovi u kojoj radi, sa timom vaspitača, radila na prepoznavanju i pružanju podrške potencijalno darovitoj deci. Iskustva stečena tokom tog perioda predstavljena su na mnogim stručnim skupovima u Srbiji i regionu.

ALEKSANDRA ZORIĆ RAIČEVIĆ

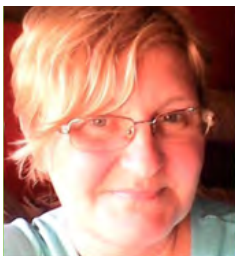
Moje predivno zanimanje: "Vaspitač", obavljam već 25 godina sa velikim entuzijazmom i potrebom da deci prenesem sve ono što znam i da učim od njih. Rođena sam 1969. godine u Vrbasu. Završila sam srednju pedagošku školu u Subotici, potom Višu školu za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu i onda treću godinu strukovnih studija i stekla zvanje Strukovni vaspitač.

Sve godine rada, u ovom poslu, sam podredila svim dobrobitima deteta. Svoj posao shvatam kao mogućnost da mladi naraštaj usmerim na pravi put, uz mnoštvo interesantnih sadržaja, kreativnih aktivnosti, oslušujući sve vreme njihova interesovanja i potrebe. Imala sam i svoj vrtić (8 godina). A, potom i likovnu radionicu, dve godine. Najvažniji i najbolji način da se da podrška darovitoj deci je da vaspitači, a kasnije učitelji, budu osposobljeni da prepoznaju posebnost kod deteta i da znaju pravi put kojim treba da ga vode.

OLIVERA KULEŠEVIĆ

Zaposlena sam u PU „Radosno detinjstvo“, vrtić „Novosađanče“ u Novom Sadu i imam 30 godina staža kao vaspitač u grupi. Stekla sam visoko obrazovanje na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, te sam 2010. godine, stekla zvanje Specijalista strukovni vaspitač. Moje dosadašnje iskustvo vezano za darovitost i kreativnost je vezano najviše za likovnu kreativnost i lutkarstvo. Školske 2011/2012 sam zajedno sa mr Jovankom Ulić akreditovala seminar u ZUOV pod nazivom „Kreativna upotreba materijala i slikarskih tehnika u radu sa predškolskom decom“, u trajanju od 12 sati. Učestvovala sam na monogim domaćim i međunarodnim likovnim konkursima gde sam sa decom osvajala mnoge nagrade i priznanja. Osnovala sam likovnu radionicu „Šarena paleta“ koja je obuhvatala ne samo decu iz vrtića nego i stariju decu iz nižih razreda osnovne škole. „Šarena paleta“ je osnovana 2007. godine i u godinama do 2015. mnoga deca koja su pohađala ovu likovnu radionicu su bila nagrađivana kako na domaćim tako i na međunarodnim likovnim konkursima. U knjizi „Himmelhoch & Türkisblau“ Gestalten mit 4 bis 9 jährigen Kindern, sam jedna od saradnica, gde sam sa decom predstavila proces rada za pozorište senki, pod naslovom „Mit Schattten spilen“.

ALEKSANDRA MARČIĆ

Po zanimanju vaspitač. Zaposlena u PU "Mladost" u Bačkoj Palanci. Na poslovima vaspitanja i obrazovanja radi 26 god. Aktivan član Udruženja vaspitača Vojvodine. Na stručnim skupovima vaspitača prikazivala svoje stručne radove iz v.o. rada s decom predškolskog uzrasta. Isti su objavljeni u Zbornicima radova. Ističe radove "Samoregulisano učenje dece predškolskog uzrasta" i "Pomozite nam da to uradimo sami" u kojima se prikazuju potencijali i sposobnosti dece u procesu aktivnog učenja. Trenutno obavlja i poslove trenera za edukaciju vaspitača za realizaciju Osnova programa. Živi u Bačkoj Palanci. U braku je i ima dvoje dece.

VESNA VUČKOVIĆ

Vaspitač u PU „Radosno detinjstvo“ sa dugogodišnjim iskustvom u neposrednom radu sa decom, osnivač Udruženja vaspitača Novog Sada, osnivač Kluba roditelja i vaspitača Veselog vrtića i jedan od autora platforme za učenje "Umreži se". Tokom formalnog obrazovanja stekla zvanje profesora razredne nastave, kao i zvanje Evropski master iz oblasti prava deteta. U okviru Tempus projekta učestvovala na: „Summer school Programme: Children’s citizenship and participation rights-accessibility and exclusion“, zajedno sa studentima master programa iz oblasti prava deteta iz cele Evrope. U Udruženju vaspitača Novog Sada obavljala je poslove zamenika predsednika od 2012. do 2016. godine, a trenutno je na poziciji sekretara Udruženja. Autor tri programa stručnog usavršavanja. Prezentovala radove na stručnim konferencijama i susretima vaspitača. Sarađivala sa Visokom školom strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu kao mentor studentima iz metodike upoznavanja okoline, gost predavač kod dr Anđelke Bulatović na temu „Projektni pristup u realizaciji v.o. rada u vrtiću“, kao i recenzent priručnika sa praktikumom „Metodika upoznavanja okoline“ dr Anđelke Bulatović.

JELENA KOPRIVICA

Radno iskustvo : PU „*Radosno detinjstvo*“, Novi Sad, vaspitač.

Obrazovanje: Učiteljski fakultet, Beograd- osnovne akademske studije, diplomirani vaspitač u predškolskim ustanovama. Višegodišnja uspešna saradnja sa studentima kao mentor u okviru predmeta Metodika upoznavanje okoline, Razvoj govora i Likovno vaspitanje. Saradnik u timu “Ekološki razvoj” na nivou ustanove. Predstavnik ekoloških aktivnosti na nivou objekta. Sertifikovani NTC predavač. Autor radnog lista za decu “Sveznalac”.

JELENA TERZIĆ

Strukovni vaspitač, zaposlena u predškolskoj ustanovi “Zemlja čuda” u Novom Sadu. Tokom svog šesnaestogodišnjeg iskustva aktivno podstičem i pratim kreativni proces kod dece i vaspitača kroz obrazovni proces koji proizilazi iz rada na umetničkim projektima. U proces učenja i razvoja uvodim drugačiji ugao gledanja. Specijalizant sam na smeru - likovno, na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Autor sam dramske radionice i projekta “Recikliranje – igranje” koji su namenjeni da neguju kreativne potencijale dece. Član sam Epok tima Srbije i želim da doprinesem svojim radom poboljšanju kvaliteta u oblasti identifikacije i obrazovanja darovite dece.

IVANA MANDIĆ

Osnivač i direktor predškolske ustanove „Duga“ u Novom Sadu. Kreator programa rada u ustanovi koja se osmu godinu bavi procesom vaspitanja i obrazovanja dece od druge godine do polaska u školu. Nakon završene škole za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu studije nastavila na Pedagoškom fakultetu u Somboru, smer Profesor razredne nastave. Neformalnim obrazovanjem i iskustvom u radu sa decom usavršavala se i sertifikovala na polju bilingvalnosti u ranom uzrastu. Stekla zvanje edukatora za porodicu iz oblasti pozitivne discipline

čije alate uspešno koristi u radu sa porodicama u okviru svoje ustanove. Posebno polje interesovanja jeste razvoj programa za podršku i podsticanje kreativnosti i darovitosti kod dece predškolskog uzrasta. Članica sam EPoK tima Srbije.

VLADIMIR DŽINOVIĆ

Doktorirao je psihologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu sa temom "Konstruisanje promene: profesionalni razvoj nastavnika osnovnih i srednjih škola". Zaposlen na Institutu za pedagoška istraživanja. Oblast interesovanja su odnosi moći i obrazovanje, kvalitativna metodologija, profesionalni razvoj nastavnika i mogućnosti primene različitih kvalitativnih metoda i tehnika u društvenim naukama, posebno u obrazovanju. Autor je knjiga Poslušnošću do znanja (2010), Identitet neuspešnog učenika (2019. koautor), velikog broja naučnih radova. Sertifikovani psihoterapeut sa diplomom konstruktivističke psihoterapije i savetovanja, koju je stekao u Udruženju konstruktivista Srbije 2006. godine. .

Reč recenzenata

“Autentična i važna monografija *izrasla u zajednici učenja praktičara i istraživača* zaokupljenih *najaktuelnijim pedagoškim temama* kakve su prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti na ranom i predškolskom uzrastu. Njena posebna vrednost ogleda se u transparentno predstavljenom *procesu građena zajedničkog značenja* i razumevanja istraživanih fenomena *kroz refleksivan pristup praktičara* koji je vođen odgovarajućim kvalitativnim istraživačkim postupcima osmišljenim u okviru konstruktivističke paradigme. Kvantitativna analiza dobijenih podataka, koju su obavili kompetentni profesionalci, omogućila je postavljanje temelja za izradu instrumenata namenjenih pedagoškom vođenju procesa prepoznavanja i organizovanja odgovarajuće podrške za decu u najosetljivijim godinama za razvoj i učenje. Osim što *otvara prostor za priključivanje praktičara istraživačkoj zajednici*, ova monografija *omogućava da se* lična iskustva i implicitne teorije prevedu u *pojmove nove programske koncepcije* u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja - Godine uzleta.”

Prof. dr Jasmina Klemenović

(Odsek za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu)

“Publikacija *„Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta-unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti“* otvara pitanja razumevanja i prepoznavanja kreativnosti i potencijalne darovitosti kod najmlađih. Publikacija je pisana kao svojevrsni vodič za kreiranje prakse koja nudi podsticaje i prilike za učešće dece istovremeno omogućujući da se prepozna i podrži inicijativa deteta, prošire interesovanja i veštine, te osmisli okvir u kom i dete i vaspitač i porodica mogu da istražuju i unapređuju snage i potencijale od najranijeg detinjstva. U, za sad nedovoljno istraženom i shvaćenom, prostoru kreativnosti i potencijalne darovitosti u ranom detinjstvu, važno je osigurati da odrasli žive i zagovaraju vrednost deteta i iz te perspektive tragaju za najboljim načinima da vide i razumeju šta dete ume, može i želi da stvori. Projekti i publikacije poput ove, dobar su podsetnik na korake ka građenju takvih uslova za život, razvoj i učenje dece.”

Prof. dr Ivana Mihić

(Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu)

„Imajući u vidu značaj profesionalnog razvoja odgojitelja kroz stjecanje kompetencija u ranoj identifikaciji i nedostatak empirijski utemeljenih projekata u ovom području u našoj regiji smatram projekt „Mapiranje potencijalne darovitosti i kreativnosti kod djece predškolskog uzrasta“ vrijedan svake podrške. Koautori ove brošure obradili su temu iz različitih teorijskih i praktičnih aspekata, kroz koje se uočava da i bez dodatnih specifičnih treninga u području obrazovanja darovitih intuitivno prepoznaju i u praksi „žive“ različite važne dimenzije ovih pojava. Tu prije svega mislim na koncepciju područno-specifičnih darovitosti koja podrazumijeva iznimne sposobnosti u specifičnim područjima vidljive već u ranoj dobi, te uvažava potencijal, ali i izvedbu/uradak, osobito kreativno-produktivnu izvedbu u određenom specifičnom području te proceduru identifikacije koja koristi alternativne i netradicionalne metode i tehnike, a ne kruto postavljen cut-off skor na standardiziranim testovima, te je usmjerena na promatranje ponašanja djeteta u obogaćenom okruženju. S nestrpljenjem očekujem najvažiji ishod ovog projekta koji će obogati relativno siromašan fond skala za ranu identifikaciju darovitosti i kreativnosti u našoj regiji i šire: Skalu za prepoznavanje potencijalne darovitosti djece predškolskog uzrasta (4+) i Skalu za prepoznavanje potencijalne kreativnosti djece predškolskog uzrasta (4+).“

Jasna Cvetković-Lay, dipl. psiholog,
ECHA Specialist in Gifted Education
Dječji vrtić Iskrice,
Stručno razvojni centar za poticanje
područno-specifičnih darovitosti djeteta
Centar za poticanje darovitosti djeteta „Bistrić“, Zagreb